
599
CARTES
BEGINZE
C

RENATUS DES CARTES

BEGINZELEN

der

WYSBEGEERTE,

I en II Deel,

Na de Meetkonstige wijze beweezen

DOOR

BENEDICTUS de SPINOZA *Amsterdammer.*

Mitsgaders des zelfs

OVERNATUURKUNDIGE

GEDACHTEN,

In welke de zwaarste geschillen, die zoo in't algemeen, als in't byzonder deel der Overnatuurkunde ontmoeten, kortelijk werden verklaart.

Alles uit 't Latijn vertaalt door P. B.

t'AMSTERDAM,
By JAN RIEUWERTSZ. Boekverkooper in de Dirk van Assensteegh, in 't Martelaars-Boek. ANNO 1664.

Den Goedtwilligen
LEEZER
Wenscht
LUIDEWYK MEYER
Kennis der Waarheydt.

DAt de orde der Wiskonstenaars in 't vinden en beschrijven der wetenschappen, waar door naamelijk uit Bepaalingen, Vereyschingen, en Gemeene-kennissen, de Besluiten bewezen werden, 't alderbeste, en 't alderveilichste middel is, om waarheit na te vorschen en voort te leeren, is 't eendrachtig gevoelen van allen, die boven 't gemeen wijs zijn willen. En dat wel te rechte: want aangezien de zekere en vaste kennis van alle onbekende zaken, niet dan uit zeekerlijk voorgekende dingen, gehaalt en afgeleyt kan worden; zoo moetmen deze nootzaaklijk, als een onwrikbaare grontvest, om namaals 't heele gebouw van de menschelijke kennis daar op te vesten, op datze niet of van zelfs valle, of door de minste aanstoot nederstorte, voor af leggen. Dat nu van dit slagh is, 't geen doorgaans by d' oeffenaars der Wiskonst, onder de benaaming van Bepaalingen, Vereyschingen, en Gemeene-kennissen voorkomt, zal niemant, die in deze eedele onderwijzing alleenlijk maar een luttel zich geoeffent heeft, twijfelen konnen. Want Bepaalingen zijn niet anders, dan zeer duidelijke verklaringen, en ontvouwingen der namen en konst-woorden; door welke de zaken die te verhandelen staan, betekent werden: en Vereyschingen en Gemeene-kennissen, zijn uytsprekingen zoo zeer klaar en duydelijk, datze van alle menschen, die maar de woorden alleenlijk wel gevat hebben, toegestaan werden.

Doch alschoon het met deze dingen dusdanigh gelegen is, zult gy echter by na geen onderwijzingen, uitgezondert de Wiskonstige, met

 dit

dit Beleedt beſchreven vinden; maar wel met een ander, gehelijk van dit verſcheyden, namelijk in 't welk, door Bepaalingen en Schiftingen, geduirichlijk aan elkaar geſchakelt, en hier en daar met geſchillen en uytleggingen doormengt, de gantſche zaak wert beſchikt en voltrokken: Want by na alle hebbenze geoordeelt, en veele, die zich tot het t'zaamſtellen, en beſchryven der wetenſchappen begeven hebben, oordeelen als noch; dat zulk een Beleedt alleenlijk der Wiskonſtige onderwijzingen eigen, en aan al d'andere niet toe te paſſen is. Waaruit ontſtaan is, dat zy, 't geenze voortbrengen, niet bewijzen door betogige redenen; maar trachten 't alleenlijk te betoonen door waarſchijnlijkheden, dus doende een grooten hoop groote Boeken in de werrelt brengende, waar in niets, dat vaſt is en zeker, te vinden is; maar alles vol van twiſtingen en krakkeelen; en 't gene door eenige onnooſle redentjes zoo wat heen beveſticht is van d'eene, terſtont van d'ander al weêr wederleght, en met dezelve wapenen ter neder gevelt, en geſmeeten. Alzoo dat een ziele, na onwrikbare waarheit begeerich, daar zy meende voor haare leerzucht een ſtilſtaand water te vinden, dat zy met een veilige en voorſpoedige tocht overzeilen moght; en overgezeilt hebbende, eyndelijk in de gewenſte haven van kenniſſe te geraken; en tot vergelding van haar leer-oeffeningen, een vailige ruſte te genieten; zich in 't tegendeel in een onſtuimige zee van tegenſtrijdige gevoelens onophoudelijk ziet dobberen; aller wegen omringht van ſtormen der twiſtingen, en van golven van onzekere twijfelingen geſlingert en vervoert, zonder eenige hoop van daar immer uyt te geraaken.

Eenige zijn' er echter geweeſt, hier in met de voorige verſchillende, die, zich over 't ellendich lot der Wijsbegeerte erbarmende, van deze gemeene, en by allen betredene weg om wetenſchappen te beſchryven, en voort te leeren, afgeweken zijn; en een nieuwe, die zeker met veel ſwaricheden behebt, en zeer moeylijk was, ingegaan; om ook, d'andere deelen der Wijsbegeerte buiten de wiskonſt, met wiskonſtige zekerheit te betoogen, en hun nakomelingen after te laten. Zommige

ge van deze hebben de nu aangenome, en in de Schoolen gebruikelijke, andere een nieuwe wijsbegeerte, en die zy zelfs gevonden hadden, naa deze orde geschickt; en aan de geletterde werrelt medegedeelt. En hoewel dit werk lang, en by veelen vruchteloos is aangevangen geweest; zoo is nochtans ten lange lesten die helderblinckende flonkerstar van onze Eeuw R. des Cartes *voor den dagh gekoomen, die, na dat hy in de Wiskonst, al wat voor d'Ouden ontoegankelijk was, en noch daarenboven van zijn Tijt-genooten begeert mocht werden, door een nieuw Beleedt uit de duisternis getrokken, en in't licht gebracht hadt; onbeweeglijke grontvesten der Wijsbegeerte gevonden en gelegt heeft: op welke dat naa d'orde en zekerheit der Wiskonst, zeer veel waarheden gebouwt konnen werden; en waarlijk ook van hem zelf gebouwt zijn; gelijk niet alleen hy zelfs met der daadt betoont heeft: maar ook voor yder, die zich, om zijn nooyt genoeg geprezene Schriften t'onderzoeken, ernstighlijk begeeft, middachklaar zal blijken.*

Edoch schoon dezes zeer eedelen, en onvergelijkelijken Mans Wijsgerige Schriften, een Wiskonstige wijz en orde van bewijzen bevatten; echter zijnze niet na die gemeene, ende in de Boekken van Euklides, en by d'andere Meetkonstenaren gebruykkelijke orde beschreven: naamelijk, na welke de Voorstellen en der zelver bewijzen, onder de voorafgestelde Bepaalingen, Vereysschingen, en Gemeene-kennissen gevoecht werden: Maar na een andere, ver van deze verscheiden, die hy de waare, en d'alderbeste Orde om te leeren, en d' Ontbindige *noemt: want hy erkent in d'Antwoort op de tweede Tegenwerpingen aan't eyndt, twee wijzen om betoogichlijk te bewijzen. D'eene door Ontbindingh,* dewelke de waare wech, waar door de zaak ordentelijk, zoo als die gevonden is van vooren, aanwijst, enz. *De andere door t'Zamenzettingh,* dewelke een lange reeks van bepaalingen, vereyschingen, gemeene-kennissen, beschouwige en werkende voorstellen vereyscht: op dat, zoo haar yet onder de navolgende dinghen wierde ontkent, zy dat terstont betoonen zou in de voorgaande begreepen te weezen, en dus den Leezer, schoon tegensporlich en hartnekkich, zijn toe-stemmingh af-wringen, enz.

Maar of wel in beide deze wijzen van betoogen zekerheit, die buyten alle twijfel is, gevonden wert; echter zijnze beide niet even nut, en bequaam voor alle menschen: want veele, in de kennis der Wiskonstige dingen heel ruw, en van 't zamenzettigh Beleedt, waar door die beschreeven, en van 't onbindigh, waar door die gevonden zijn, t'eenemaal onkundigh, en konnen de zaaken, welke in deze Boeken verhandelt en betoogichlijk werden bewezen, noch voor hun zelfs bereiken, noch aan andere mêdeelen. Waar uit ontstaan is, dat veele, die of door een blinde drift verrukt, of door 't gezach van andere geleit, Des Cartes *aanhangen, des zelfs gevoelen en leerstukken alleenlijk in hun geheugenis indrukken, en als't daar van te spreken voorvalt, wel veel dingen daar af weten te snappen, en te swetzen, maar niet een konnen bewijzen; even als 't voor dezen is geweest, en noch dagelijcks in gewoonte is by zulke, die Aristoteles Wijsbegeerte toegedaan zijn. Weshalven, op dat aan deze eenigh behulp mocht toegebracht werden; hebbe ik dikwijls gewenscht, dat doch iemant, zoo in de ontbindige, als in de t'zamenzettige orde ervaaren, en in de Schriften van* Des Cartes *byzonderlijk belezen, en zijne Wijsbegeerte innerlijk wel verstaande, eens de handt aan 't werk sloege: en de dingen die hy na de ontbindige orde heeft beschreven, tot een t'zamenzettige brachte, en die op een Meet-konstige wijz en orde bewijzen wilde. Ja ick zelf, schoon my mijn geringheit t'over bewust is, en tegen zo grooten werk niet opmagh; heb echter meenighmaal dit voorgenomen te doen, en ook aangevangen: doch andere beezicheden, door welke ik zeer dikwijls verhindert ben, hebben my den wech, om dat uyt te werken, afgesneden.*

Weshalven het my ten alderhoochsten aangenaam geweest is, van onzen Schryver te verstaan, dat hy, by voorval van aan eenen zijnen leerling de wijsbegeerte van Des Cartes *te leeren, 't geheele tweede, en een stuk van 't derde deel der Beginzelen, volgens deze Meetkonstige wijz bewezen; mitsgaders eenige voorname en swaare geschillen, die in d' Overnatuirkunde betwist werden, en noch niet van* Des Cartes *ontknoopt zijn, uyt zijn mont hadde laten opschrijven: en nu op 't zeer ernstich verzoek en afdringen van zijn vrinden, alles te zamen, door hem zelf overzien en vermeerdert zijnde,*

toe-

toegestaan had gedrukt te mogen werden. 't Welk ick dieshalven ook voor ghoedt gekeurt heb, en daar toe, indien mijn hulp noodich waar, die van herten aangebooden; en daar beneffens ook geraden, ja verzocht, dat hy doch, op deze wijz, ook 't eerste deel der beginzelen stellen wilde, en voor aan zetten: op dat alzoo de zaak, van vooren aan op deze wijs geschikt zijnde, te beter werden verstaan, en het behagen mochte; 't welk hy, ziende zulks op goede redenen te steunen, mijn beede, en 't nut des Leezers, niet heeft willen weygeren, en daar by noch my de zorge van dit alles, zoo van 't drukken; om dat hy ver van de Stadt op 't landt woonende, niet tegenwoordich kon zijn; als ook van 't uytgeven, bevoolen.

Dit is dan, 't gene wy, Bescheiden Leezer, u in dit Boekje mededeelen: namelijk, 't eerste en tweede deel der Beginzelen van R. des Cartes *Wijsbegeerte, t' zamen met een stuk van 't derde; waar by dan noch d'overnatuurkundige gedachten van onzen Schrijver, als een aanhangzel, gevoegt zijn: Doch als wy hier 't eerste deel der Beginzelen zeggen, en ook op 't opschrift van 't Boekje de zelve belooven; zoo willen wy echter niet, dat dit aldus verstaan werde, als of alles wat daar in van* Des Cartes *gezegt is, hier op een meetkonstige wijz bewezen ware: maar dat die benoeming alleenlijk van 't meerder deel is afgenoomen; en dat alzoo de voornaamste dingen, die tot d' Overnatuurkunde behooren, en van* Des Cartes *in zijn Bedenkingen werden verhandelt, (al d'andere, die uyt de Redenkonst zijn, en verstellender wijs alleenlijk verhaalt en gedacht werden, aftergelaten zijnde) daar uyt zijn getrokken; welke ook op dat gemakkelijker in orde zouden konnen gebracht werden, heeft onze Schryver by na van woort tot woort alles, wat* Des Cartes *in d' Antwoort op de tweede Tegenwerpingen aan 't eynde, Meetkonstiger wijz heeft geschikt, van daar hier overgebracht; alle des zelfs Bepaalingen wel voor af stellende, en de voorstellen tussen de zijne invoegende; doch de Gemeene-kennissen niet after de Bepaalingen aanknoopende; maar na 't vierde Voorstel eerst daar tusschen in zettende, en d' orde der zelver veranderende, op dat zy lichtelijker beweezen zouden werden; en eindelijk eenige, die hy niet van doen had, afterlatende. En alhoewel onzen Schryver niet onbekent is, dat deze Gemeene-kennissen (als ook* Des Cartes *zelf zegt in de 7. Vereiss.) even als Voorstellen bewezen, en daarom ook bequaamer als zoodanige voorgestelt kosten worden: en wy ook dat hy zulks doen zoude, op hem verzocht hebben: zoo heeft hy, om dat hem, door gewichtiger beezigheeden alleenlijk maar twee weeken, waar in hy dit werk gedwongen is geweest te voltoyen, vergunt zijn geworden, onze begeerte in dezen niet konnen*

voldoen; en, een korte verklaringh, die in plaats van een bewijs mach zijn, daar slechts aanknoopende; een grooter, en die geheelijk volmaakt zy, tot op een ander tijt uytgestelt: zoo misschien een tweede druk na deze wert aangevangen, die wy dan ook trachten zullen dat vermeerdert uytkoome, met van hem te verkrijgen, dat hy 't geheele derde deel van de zienelijke werrelt *(waar van hier maar alleenlijk een stuk is, om dat d'onderwijzing van zijn leerlingh hier op hieldt, en wy 't den Leezer zoo 't was, niet wilden onthouden) volmaake: mitsgaders dat hy, eenige Voorstellen van de natuur en eigenschappen der vloeyige dingen, in 't tweede deel tusschen invoege; die daar by, tot behoorlijke volmaking, nootzakelijk zullen zijn.*

En niet alleenlijk in 't voorstellen, en verklaaren van de Gemeene-kennissen, maar ook in 't bewijzen van de Voorstellen zelf, en d'ooverige besluyten, wijkt onze Schryver zeer dikwijls van Des Cartes *af, en gebruikt een betooging zeer verre van de zijne verscheiden; 't geen echter niemant te duiden heeft, als of hy dien doorluchten Man, daar in had willen verbeteren: maar alleenlijk, op dat hy zijn nu aangevange orde beter behouden, en 't getal der Gemeene-kennissen niet al te groot zoude maken: en om deze oorzaak is 't ook, dat hy zeer veel dingen, die* Des Cartes *zonder eenich bewijs heeft voorgestelt, gedwongen is geweest te bewijzen, en andere die hy geheelijk verswegen heeft, daar by te voegen.*

In alle deze schriften nochtans wil ik wel ter degen aangemerkt hebben: Namelijk, dat, zoo in 't eerste en tweede Deel der Beginzelen, en in 't stuk van 't derde, als ook in d'Overnatuurkundige Gedachten, van onze Schryver niet dan de loutere meeningen en gevoelens van Des Cartes, *en der zelver bewijzen, zo alsze in zijn Schriften gevonden werden; of uyt zijn geleide grontvesten door wettich gevolg moeten werden afgeleit, voorgestelt werden: want dewijl hy zijn leerling belooft hadt, de Wijsbegeerte van* Des Cartes *te leeren, zoo heeft hy zich ook verplicht geacht, geen duym breed daar af te wyken, noch hem yets, dat of daar mê niet overeenquam of tegen was, te doen schryven: derhalven moet niemant oordeelen, dat hy alhier 't zijne, of alleenlijk 't geen hy goedt keurt voorstelt: want schoon hy wel eenige dingen voor waar houdt, eenige van 't zijne belijdt daar by gedaan te hebben, echter zoo ontmoeten 'er veele, die hy als vals verwerpt, en daar af hy heel anders gevoelt; van welk slach onder andere is, op dat wy maar een uit veele voort brengen, 't geen van de wil, in 't eerste deel der Beginzelen,* byvoegzel

van

van voorſt. 15. en in 't aanhangzel deel 2. hoofd. 12, *te vinden is, ſchoon 't wel met grote vlijt en toeruſting ſchijnt beweezen te werden; want hy acht niet, dat de wil van 't verſtandt onderſcheiden, veel min met zulk een vryheit begaaft is. En ook* Des Cartes, *in 't verdaadigen van deze dingen, onderſtelt maar alleenlijk, als blijkt in de* Reden van 't beleedt deel 4. Bedenk. 2. en op meer andere plaatzen, *en bewijſt niet, dat de ziel een zelfſtandicheit volſtrektelijk denkend is. Daar in 't tegendeel onze* Schrijver *wel toeſtaat, dat'er in de natuir een denkende zelfſtandicheit is; maar echter ontkent hy, dat deze de wezendheit van de menſchelijke ziel ſtelt: maar gevoelt, dat, op de zelve wijs als d'uitſtrekking onbepaalt is, ook alzoo de denking niet bepaalt wert, en derhalve, gelijker wijs 't menſchelijk lichaam niet volſtrektelijk, maar alleen op zeekere wijz, volgens de wetten van d'uitgeſtrekte natuir, door beweging en ruſt, is een bepaalde uytſtrekking; dat ook alzoo de menſchelijke ziel niet volſtrektelijk; maar alleen volgens de wetten van de denkende natuir, door de denkbeelden, op zeekere wijz, is een bepaalde denking, die men beſluit dat nootzaaklijk zijn moet, zoo haaſt het menſchelijk lichaam wezendlijk begint te zijn. Uyt welke bepaaling hy acht, dat lichtelijk bewezen kan werden, dat de wil van 't verſtandt niet onderſcheiden is; veel min datze die vryheit, die* Des Cartes *haar toe-eigent, zoud hebben: mitsgaaders, dat 't vermoogen van beveſtigen en ontkennen, een verdichtzel; het beveſtigen en ontkennen zelf, niet dan denkbeelden zijn: en dat d'andere vermoogens als verſtandt, begeerte, enz. onder 't getal der verzierzelen, of ten minſten van zulke kenniſſen geſtelt moeten werden; welke de menſchen hier uyt, datze de dingen aftrekkichlijk bevatten, gevormt hebben: hoedanige zijn, menſcheit, ſteenheit, enz.*

Hier is ook geenſins voorby te gaan, dat in de zelfde zin moet verſtaan, werden, 't geene in eenige plaatzen gezegt wert, te weeten dat dit of dat 't menſchelijk verſtant te boven gaat; *'t welk alleenlijk is na de meening van* Des Cartes: *want onze* Schrijver *acht, dat al die dingen, en noch veel meer andere van grooter diepte, en ſcharpzinnicheit niet alleen klaar en onderſcheidelijk bevat; maar*

ook zeer gevoeglijk verklaart konnen werden; zoo't menschelijk verstant, maar door een andere weg dan die, die van Des Cartes *geopent en gebaant is, tot opspeuring der waarheit en kennis der zaaken geleyt wert; en alzo dat de grontvesten der wetenschappen en 'tgebouw van hem daar opgetimmert, niet genoegzaam zijn, om alle, en d'alderswaarste geschillen in d'Overnatuirkunde ontmoetende, t'ontknoopen en op te lossen: maar dat'er, indien wy begerich zijn ons verstant tot zulk een top van kennis te verheffen, andere vereyscht werden.*

Eyndelijk om niet al te lang te wezen, willen wy dat de lezer wete; dat dit boekje tot geen ander eyndt, als tot navorsching en voortzetting der waarheit; en op dat de menschen tot d'oeffeningen van d'oprechte en waare wijsbegeerte mochten aangelokt werden, in't licht gebracht wert: En dieshalven hem ook, eer hy zich tot leezen begeeve, op dat hy daar overvloedige vrucht, die wy ieder van harten toewenschen, uit scheppen magh, ernstigh vermaant hebben, dat hy eenige uitgelaatene dingen, op haar plaats invoegen, en de misstellingen, die'er somtijts ingesloopen zijn, naauwkeuriglijk wil verbeteren: want zommige zijn'er onder de zelve zodaanig, dat zy beletten zouden konnen, dat des Schrijvers *meening, en de kracht der Bewijzen niet ter deeg gevat zoude worden, gelijk ieder uit der zelver bezichtiging lichtelijk bevinden zal.*

MISSTELLINGEN.

B*Ladt* 9. *lijn* 2. *voor* Bedenkingen *leez* gedachten. *lyn* 33. *v.* voltrekkelijk *leez* volstrektelijk. *Bladt* 10. *lyn* 8. *v.* begrijp *leez* begrip. *lyn* 30. *v.* natuir *leez* denkbeeldt. *Bl.* 28. *lijn* 12. *v.* deze *leez* deze en diergelijke. *Bl.* 29. *lyn* 1. *v.* mijn zelf *leez* mijn zelf, namelijk, een eyndige denkende zelfstandicheit. *Kantteek. v.* 't wezen *leez* wezendheit. *lyn* 19. *v.* alzulke *leez* hoedanicheden. *Bl.* 30. *lyn* 16 *v.* mogelijkheit *leez* mogelijkheit van wezentlijkheit. *lyn* 17. *v.* tot O *leez* tot niet. *Bl.* 36. *lyn* 25. *v.* wezendheit *leez* wezendheit uit zich. *Bl.* 37. *Kantteek. v.* haar *leez* waar. *Bl.* 38 *lijn* 27. *v.* waar zijn *leez* nootzakelijk waar zijn. *Bl.* 40. *lyn* 13. *v.* maar die *leez* maar ook die. *Bl.* 44. *lyn* 5. *v.* en 't zoud *lees* en 't zou geduirichlijk. *Bl.* 54. *lyn* 7. *v.* moet *leez* nootzaaklijk moet. *Bl.* 60. *lyn* 19. *v.* hebben wy *leez* hebben wy bewezen. *Bl.* 62. *lyn* 33. *v.* zoo zeer snel *leez* zoo zeer snel werden begrepen. *Bl.* 65. *lyn* 34. *v.* dit eer dit *lees* dit eer. *Bl.* 67. *lyn* 10. *v.* byvegzel *leez* byvoegzel. *bl.* 75. *lyn* 28. *v.* uyt lust *leez* na behagen. *lyn* 32. *v.* aan *leez* in. *bl.* 78. *lijn* 18. *after* beweging *voeg* maar verschilt van de zelve. *bl.* 82. 84. 90. in de bewijzen van Voorstel 24. 27. 18. en 23. *v.* bepaling *leeez* afpaling. *bl.* 83. *lyn* 23. *after* werden *voeg* volgens d'onderstelling. *Bl.* 85. *lyn* 29. *after* te werden *voeg* en in 't tegendeel hoe trager, hoe 't min van afpaling heeft. *bl.* 86. *lijn* 24. *v.* uyt B, *leez* scheef uyt B. *lyn* 29. *v.* geheele beweging *leez* geheele beweging en afpaling. *lyn* 30. *v.* 't lichaam C *leez* B. *bl.* 87. *lyn* 1. *v.* 't lichaam B, *leez* A. *bl.* 88. *lyn* 4. *v.* in 't ander *leez* in 't ander stilWezend. *bl.* 98. *lyn* 8. *v.* van C na B *leez* van B na C. *Bl.* 115. *lyn* 3. *v.* deelbaar *leez* uyt zijn natuir deelbaar. *lyn* 25. *v.* in zich in *leez* in zich. *bl.* 116. *Kantteek. v.* 't wezend *leez* de wezendheyd. *bl.* 117. *lyn* 26. *v.* zoo veel 't is *leez* zoo veel 't een wezend is. *bl.* 118. *lyn* 28. *v.* mogelijk *leest* onmogelijk *bl.* 120. *lyn* 32. *v.* notzaaklijkheit *leez* nootzaaklijkheit. *bl.* 122. *lyn* 7. noch voor *leez* noch wanneer, noch voor. *bl.* 127. *lyn* 18. *v.* wy-zich *lees* wyzich. *bl.* 140. *lyn* 16. *v.* dan die *lees* dan nootzakelijk die. *bl.* 151. *lyn* 7. *v.* zijn *lees* is. *bl.* 153. *Kantteek. v.* schifting *leez* bepaling. *bl.* 158. *lyn* 2. *v.* konde *leez* konnen. *lyn* 18. *v.* zonder *leez* niet zonder. *bl.* 163. *lyn* 29. *after* verstaan *voeg* en als een zelfstandicheit aanmerken, *bl.* 164. *Kantteek. v.* wat de wil is *lees* dat de wil vry is. *in de voorreden* bl. 3. lijn 20. *v.* verstellender wijs *lees* vertellender wijs.

BEGINZELEN
DER
WYSBEGEERTE,
Na de Meetkonstige wijze bewezen.

I. DEEL.

VOOR-AF-REEDENING.

'tHEeft ons, al eer wy tot de *Voorstellen*, en *bewijzen* der zelver toetreden, goet gedacht beknoptelijk voor af te stellen; waarom *Des Cartes* van alle dingen getwijfelt, waar door hy zoo vaste grontvesten der wetenschappen ontdeckt, en eyndelijk door welke middelen hy zich uit alle dubbingen *zoo gelucking* ontwart heeft: welke dingen alle wy wel zoude hebben tot een wiskundige orde gebracht; indien wy niet geoordeelt hadden, dat de lankwyligheit hier toe vereyscht, zoud hinderlijk geweest zijn om alle deze dingen, die in ene aanschou, als in een schilderie moeten bezien worden, behoorlijk te verstaan.

Des Cartes dan, op dat hy doch zeer omzichtig in 't onderzoek der dingen zoud voort varen, heeft gepoogt

1. *Alle voor oordelen af te leggen.*
2. *Grontvesten om alles op te bouwen uit te vinden.*
3. *De oorzaak van doling te ontdekken.*
4. *Alle dingen klaar en onderscheidelijk te verstaan.*

Maer op dat hy 't eerste, 't tweede, en derde bekomen mochte, zoo vangt hy aan alle dingen in twijfel te trekken,

niet als een Skeptikus, die zich geen ander einde, als maer om te twijfelen, voorstelt: maar op dat hy zou 't gemoet van alle voor oordelen ontlasten, en zoo eyndelijk vaste en onbewegelijke grontvesten der wetenschappen vinden; die hem dus doende, indienzer waren, ook niet konden ontvlieden: want de ware beginzelen der wetenschappen moeten zoo zeer klaar zijn en zeker, datze geen bewijs noodich buyten alle twijfel gestelt zijn, en zonder hen geen zaak bewezen kan werden. Maar deze heeft hy na een lange twijfelingh gevonden. En daarom heeft het, om dat hy deze grontvesten hadde ontdekt, hem al heel niet swaar geweest het ware te onderscheiden van het valsche, de oorzaak der dolinge te kennen, en alzo zich zelf te hoeden: dat hy 't gene vals niet voor waar, noch dat twijfelachtich was niet voor zeker aanname.

Doch op dat hy 't vierde en laetste verkrege, dat is alles klaar en onderscheidelijk (verstonde: zoo is zijn voorname Regel geweest,) alle enkele denkbeelden, waar uyt de overige t'zamen gestelt werden, op te tellen, en een yeder van de zelve afzonderlijk te onderzoeken: want de enkele denkbeelden klaar en onderscheidelijk begrijpende, zoud hy ontwijfelijk alle de overige, uyt deze enkele t'zamen gezet, met de zelve klaar- en zekerheit ook verstaan. Deze dingen aldus voor af gezeit, zullen wy nu eens kortelijk verklaren hoedanich hy alle dingen in twijfel getrocken, de ware grontvesten der wetenschappen gevonden, en zich zelf uyt de swaricheden der twijfelingen gereddet heeft.

Twijfeling van alle dingen.

Eerst dan zoo stelt hy alle dingen, die hy door de zinnen ontfangen hadde, voor ogen: Hemel namelijk Aarde en diergelijke, en ook zijn lichaam, welke alle hy inde natuur te zijn tot noch toe gemeent hadde. Hy twijfelt aan de zekerheit derzelver; de wijl hy ondervonden had dat de zin-

zinnen hem zoo nu en dan misleit hebben, dat hy ook zich zelf in de dromen vaak had wijs gemaakt vele dingen vvaarlijk buiten hem te zijn, waar in hy daar na ondervont bedrogen te vvezen, en eindelijk ook om dat hy andere vvel vvakker zijnde had horen verzekeren pijne te gevoelen in die leden, vvelke zy al lange te vooren verloren hadden. Waarom hy dan niet zonder reden, ook aan de wezentlijkheyt van zijn lichaam, heeft vermoge te twijfelen: alzoo dat hy dan vvaarlijk uit alle deze dingen heeft konnen besluiten, dat de Zinnen niet zijn een zoodanigen grontvest, om daar op alle vvetenschap te bouvven, dewijlze in twijfel getrokken konne vvorden: maar dat de zekerheit van andere beginzelen, voor ons ontwyfelijker afhangt. Om dan vervolgens alzulcke na te speuren, zoo stelt hy zich ten tweede voor alle algemeene dingen: hoedanige zijn de lichamelijke natuir in 't gemeen, des zelfs uytstrecking, gestalte, hoegrootheidt enz: als mede alle vviskonstige vvaarheden, en schoon ook deze hem zekerder, als alle die welke hy door de zinnen verkregen had, toeschenen, echter vont hy reden om ook aan die te twijfelen, aangezien andere ontrent de zelve wel hadden gedoolt, en voornamelijck om dat een oude ingewortelde waan, van een Ghodt die alles konde doen, die hem hoedanich hy wezentlijk was geschapen hadde, in zijn ziele vvas, en die 't misschien zoodanich gestelt had, dat hy ontrent die dingen die hem 't alderklaarste toeschenen ook bedrogen zoud werden. En op deze wijze heeft hy van alle dingen getwijfelt.

Maar op dat hy nu de ware beginzelen der wetenschappen zoud vinden, heeft hy daar na, of ook alles wat onder zijn gedachten kond vallen in twijfel getrocken was, onderzocht; op dat hy aldus mocht naspeuren of'er misschien niet iet was overgebleven van 't welke hy *Vinding van de grontvest aller kennisse.*

noch niet getwijfelt hadde, en dat wanneer hy iet alzoo twijfelende quame te vinden, 't welke nog door geen van de voorgaande, noch door genige andere reden in twijfel getrocken zoud konnen worden, hy dit alsdan zich zelf tot een grontvest, waar op hy alle zijne kennisse zoud bouwen, met recht geoordeelt heeft te moeten stellen; en hoewel hy nu gelijk het scheen van alle dingen getwijfelt hadde (want zoo wel van die welke hy door de zinnen, als van die dingen welke hy alleen van 't verstant bekomen hadde heeft hy getwijfelt) zoo isser echter wat, dat *naaukeuriger* te onderzoeken stonde, overgebleven: hy namelijk zelve die alzoo twijfelde: en dat niet voor zoo veel hy van hooft, handen en andere leden des lichaams, dewijl hy van deze, nu al getwijfelt had; bestonde: maar alleenlijk voor zoo veel hy twijfelde, dachte enz: en dit zeer naeukeurichlijk onderzoekende, heeft hy bevonden hier aen door genige van de voorgaande Redenen te konnen twijfelen: om dat of hy schoon dromende of wakende dachte, niet te min dacht hy en hy was, en schoon andere of ook hy zelve ontrent andere dingen hadden gedoolt; echter dewijl zy doolden zoo waren zy. Noch hy kond ook geen zoo schalken oorzaek van zijn natuir verzieren, die hem machtich waar hier in te bedriegen: want zoo lang men voor onderstelde dat hy wierde bedrogen, stont men met enen toe dat hy ook zijn moste. En eyndelijk hoedanich een oorzaak van twijfelen men ook bedachte, daar zoude geen zodanige voortgebracht konnen werden, die hem ook niet te gelijk van zijns zelfs wezentlijkheit te meer verzekerde: ja zoo veel meer redenen alzer om te twijfelen voortgebracht wierden, zoo veel meer bewijzen ook zoudener te gelijk voortgebracht zijn, om hem van zijn wezentlijkheit te overtuigen; alzoo dat, waar heen hy zich om te twijfelen ook zoud keren, hy echter altijt gedrongen zoud werden tot deze woorden uyt te breken: Namelijk *ick twijfel, ick denk, derhalven ick ben.*

Deze

Deze waarheit dan ontdeckt zijnde, heeft hy ook met enen de grontveſt van alle wetenſchappen gevonden, en daar by de mate en Regel van alle andere waarheden, te weten: *al wat zoo klaar en onderſcheidelijk begrepen wort, als dit, is waar.*

Uyt het voorgaande blijkt dan overvloedig klaar, dat'er geen ander grontveſt der wetenſchappen als deze alleen zijn kan: dewijle alle andere dingen van ons zeer licht; maar dit geenzins in twijfel getrokken kan worden.

Edoch hier komt ontrent deze grontveſt byzonder in aanmerking, dat deſe reden *ick twijfel, ick denk, derhalven ick ben* geen ſluytreden is, in welke het meerder voorſtel achter gelaten zoud zijn: want indien 't een ſluytreden waare, zoo zouden de voorſtellingen klaarder zijn en bekender als het beſluit *derhalven ick ben*; en zoo zoud dan *derhalven ick ben* geen eerſte grontveſt van alle kenniſſen zijn. Behalven ook dat het geen zeker beſluit zoude wezen; dewijl de waarheit des zelfs zoud afhangen van voorſtellingen die algemeen zijn, en nu al lang te voren van onzen Schryver in twijfel getrokken. Zoo dan, *ick denk derhalven ik ben* is maar een enkel voorſtel, en even zoo veel gezeit als *ick ben denkkende.*

Voorts 't is nodich, om in gevolg verwarring t'ontgaen, (want klaer en onderſcheidelijk moet de zaak verſtaan werden) geweten wat wy zijn 't welk klaar en onderſcheidelijk verſtaande zullen wy onze wezentheit met geen andere dingen verwarren konnen. Onzen *Schryver*, op dat hy dit van de voorgaande dingen zoud afleiden, gaat aldus voort.

Hy brengt alle gedachten, die hy te vooren van zich zelf gehad heeft, in geheugeniſſe als daar is: dat zijn ziel iet kleyns als van wint, vuur, of lucht ware, de grove deelen van zijn lichaam ingeſtortet, dat het lichaam hem bekender waar als de ziele, klaarder en onderſcheidelijker wierde begrepen. Maar deze bevint hy dat klaarlijk ſtrijen met die dingen, die hy als nu verſtaan hadde: want van zijn lichaam had

hy wel konnen twijfelen, maar niet van zijn wezentheit voor zoo veel hy dachte. Doet hier by dat hy deze dingen noch klaar noch onderscheidelijk begreep, en by gevolg de zelve naa 't voorschrift van zijn beleed als vals verwerpen moeste. Weshalven aangezien hy zoodanige dingen, voor zoo veel hy zich zelf kende, tot zich niet kond verstaan te behooren: treet hy verder toe, om t'onderzoeken wat dan tot zijn wezentheit eigentlijk, van 't welk hy niet had konnen twijfelen, behoorde; en door 't welk hy was gedwongen geweest zijn wezentlijkheit te besluyten. En deze dingen bevond hy te zijn, Namelijk *dat hy zich zelf van niet bedrogen te werden wilde wachten, dat hy begeerich was veel dingen te verstaan; dat hy van alle dingen die hy niet kond verstaan twijfelde; dat hy tot noch toe maar een dink bevestigde alle de andere ontkende, en als vals verwierp; dat hy veel dingen ook ongeerne verbeelde, en eyndelijk vele als van de zinnen herkomende aanmerkte.* En dewijl hy uyt al deze byzondere dingen even klaar zijn wezentlijkheit konde besluiten, noch geen van de zelve tot die dingen, die hy in twijfel getrokken had, betrekken, en eyndelijk alle deze onder de zelve toeeigening begrijpen; zo volgde dat alle deze waar waren, en tot zijn natuir behoorden. En daarom dan als hy zeide *ik denk* zo wierden onder 't zelve verstaan al deze volgende wijze van denken: te weten *twijfelen, verstaan, bevestigen, ontkennen, willen, niet willen, verbeelden,* en *gevoelen.*

Maar voornamelijk staat hier aan te merken, 't welk ons in de volgende dingen, alwaar van 't onderscheit tussen ziel en lichaam gehandelt wert, groot voordeel zal toebrengen: 1. Dat deze wijzen van denken klaar en onderscheidelijk, zonder de andere dingen van welke tot noch toe getwijfelt wert, verstaan worden. 2. Dat het klaar en onderscheide begrip dat wy'er van hebben duister gemaakt wert en verwert, wanneer wy aan de zelve enige dingen, van welke wy tot noch toe twyfelen, willen toeeigenen.

Op

Op dat hy dan eindelijk van die dingen, die hy in twijfel getrokken hadde, verzekert wierde, en alle twijfeling weg name: zoo gaat hy voort te onderzoeken de Natuir van 't aldervolmaakst *wezend*, en of'er zoo een wezentlijk ware: want een zulk aldervolmaakst *wezend* gevonden hebbende, door welks kracht alle dingen voortgebracht wierden en onderhouden, en tegen welks natuir strijt dat hy een bedrieger zy, zoo wierd alle reden van twijfel, die hem daaruit, om dat hy van zijn oorzaak onwetend was, ontstonde, weg genomen: want dan wist hy dat het vermogen, om 't vvare van 't valsche te onderscheiden, hem van een Ghodt die ten opperste goet is en waarachtich niet is gegeven om bedrogen te werden. En aldus hebben de wiskunstige waarheden, noch alles 't geen zeer klaar scheen te zijn, oit by hem meer verdacht konnen wezen. Om dan ook de verder oorzaken van twijfel wech te nemen, vervolgt hy en onderzoekt van waar 't quam dat hy zomtijds doolde, en 'tzelve ondervindende hier uit voort te komen: dat hy zijn vrye wil gebruykte, om toe te stemmen ook die dingen die hy niet dan verwardelijk had begrepen: zo heeft hy terstont besluiten konnen vermogen te hebben van zich, wanneer hy alleenlijk maar die dingen toestemde die hy klaar en onderscheidelijk begrepen had, van doling in toekomende te wachten. 't Welk ook yder, dewijl hy de macht van zijn wil te bedwingen hebbe, en by gevolg datze binnen de palen van 't verstant gehoude vverde, van zich zelf zeer licht verkrijgen kan. Maar om dat hy in zijn Jeught veel vooroordelen, van vvelke hy beswaarlijk vry gemaakt vvierd, verkregen hadde; zoo gaat hy voort, op dat hy van de zelve bevrijt vvierd, en niet als 't geen hy klaar en onderscheidelijk begreep aannam; om alle eenvoudige kennissen en denkbeelden; waaruit all zijn gedachten t'zaam gezet vvierden, op te tellen, en die afzonderlijk t'onderzoeken, om alzoo vvat in yder klaar vvat duister vvas aan te merken. vvant aldus kond hy zeer ge-

Vrymaking van alle twijfeling.

gemaklijk 't klaare van 't duiſtere onderſcheide, klare en onderſcheidene bedenkingen maken, en ook heel lichtelijk tuſſchen ziel en lichaam een zakelijk onderſcheit vinden: als mede wat in die dingen, die hy door de zinnen verkregen had, klaar was, wat duiſter, en eindelijk waar in dromen van waken verſcheelde. 't Welk gedaan zijnde, heeft hy aan zijn wakker zijn niet konnen twijfelen, noch ook van de zinnen meer bedrogen werden. Aldus dan heeft hy zich van alle boven gedachte twijfelingen volkome bevrijdt.

Doch wy, eer wy hier eyndigen, ſchijnen gehouden te zijn die gene die aldus twiſtredenen te voldoen: *dewijl 't ons door zich niet klaar blijke dat Ghodt wezentlijk zy, zoo ſchijnen wy van geen dinck oyt zeker te konnen wezen. 't Zal ons ook noyt konnen blijken dat Ghodt wezentlijk zy: want uyt onzekere Voorſtellingen* (aangezien wy, zoo lang onzen oorſpronk ons onbewuſt zy, gezeit hebben alle dingen onzeker te wezen) *kan niet dat zeker is beſloten werden.*

Des Cartes op dat hy deze ſwaricheit zoud af weren antwoort aldus: daar uit dat wy noch onbewuſt zijn, of de maker van onzen oorſpronk miſſchien zodanich ons heeft geſchapen, dat wy ook in de alderklaarſte dingen worden bedrogen; konnen wy geenſins twijfelen van die dingen die wy klaar en onderſcheidelijk, of door zich of door redenering zoo lang wy namelijk daar op letten, verſtaan: maar alleenlijk konnen wy dit van die dingen doen, die wy te voren bewezen hebben waar te zijn en van welke wy wel geheugen, al ſchoon wy niet meer op de redenen waar uyt die getrokken zijn achtſlaan, ja die ook vergeten hebben. Alzoo dan hoewel de wezentlijkheit Ghodts niet door zich maar alleenlijk door wat anders moet blyken, echter zullen wy konnen tot zekere kenniſſe des zelfs komen, als wy maar op alle voorgaende dingen, waar uyt de zelve beſloten is naukeurighlijk acht geven: bezie Beg: deel 1. lid 13, en de antw: op tegenw: 2 getal 3. en 't eynde van Bedenk: 5.

Maar

Maar wy, de wijl deze antwoort enige niet voldoet, zullen een ander geven: Hier voor, alwaar wy van de zeker en klaarheit onzer wezentlijkheit ſpraken, hebben wy gezien, dat wy de zelve hebben beſloten hier uyt dat, 't zy wy op onze eigen natuir achtgaven, of 'tzy wy den maker van de zelve een liſtigen bedrieger te zijn verzierden, of ook eyndelijk enige andere Reden van twijfel hoedanig die ook mocht zijn buiten ons voortbrachten, wy des niet tegenſtaende, waar heen wy ook ons keerden, egene reden van twijfelen gewaer wierden, die ons ook niet met enen van onze wezentlijkheit verzekerde. 't Welk wy tot hier toe ontrent geen ander zaak bevinden te geſchieden: want hoewel wy op de natuur, by voorbeelt, van een driehoek lettende gedwongen worden te beſluiten, dat des zelfs driehoeken gelijk zijn met twee rechte, echter zoo konnen wy dat hier uit niet, om dat wy van den maker onzes natuirs miſſchien bedrogen worden, beſluiten: gelijk wy daar uyt onze wezentlijkheyt zeer zekerlijk beſloten hebben. Alzoo dat wy dan alhier niet allezins en worden gedwongen te moeten beſluiten dat de driehoeken gelijk zijn met twee rechte: maar in tegendeel wy vinden een oorzaak van te twijfelen: om dat wy namelijk geen zulk denkbeelt Ghodts hebben, door het welke wy alzoo worden aangedaan, dat het ons onmogelijk zoud zijn te denken dat Ghodt geen bedrieger zy: want zulk een die geen waar denkbeelt Ghodts heeft (gelijk wy nu voor onderſtellen niet te hebben) is het even zoo licht te denken, dat zijn maker een bedrieger als dat hy geen en zy. Gelijk het ook zulk een, die van de driehoek geen klaar denkbeelt heeft, even zoo licht te denken zy; dat de driehoeken niet gelijk als datze gelijk zijn met twee rechte. Alzoo dan, wy ſtaan wel toe dat wy van geen zaak, ſchoon wy op 't bewijs des zelfs zeer wel letten als alleenlijk van onze wezentlijkheit, volſtrekkelijk zeker konnen zijn, zoo lang wy geen klaar noch onder-

ſcheidelijk begrijp van Ghodt hebben, 't welk ons dwingt te beveſtigen dat hy ten opperſt waarachtig zy, gelijk het denkbeelt van den driehoek ons dwingt te beſluyten, dat zijne driehoeken gelijk zijn met twee rechte: Maar wy ontkennen echter, dat wy hierom tot kenniſſe van geen dink zouden konnen komen; want gelijk uit al 't geen nu gezeit is blijkt, 't voornaamſte van deze geheele zaak komt maar hier alleenlijk op aan, namelijk, dat wy een zulk begrijp van Ghodt vormen konnen 't welk ons zodanich maakt, dat het niet even licht zy voor ons te denken dat hy een bedrieger als dat hy geen bedrieger zy: Maar 't welk ons dwingt te beveſtigen dat hy ten opperſte waarachtich zy: aangezien als wy een zulk denkbeelt gevormt hebben, daar door alle reden van twyfel ontrent de wiskonſtige waarheden weg genomen wort, om dat hoe zeer wy ons ook om van een der zelver te twyfelen bevlytigen, wy geenzins nochtans iets gewaar zullen worden, waar uyt wy, even alzoo als het ontrent onze wezentlijkheit gebeurt is, niet zullen gedwongen werden te beſluyten datze ten hoogſte zeker zy: by voorbeelt indien wy 't denkbeelt Ghodts gevonden hebbende op de natuir van de driehoek letten, des zelfs denkbeelt zal ons dwingen te beveſtigen dat zijn driehoeken gelijk zijn met twee rechte: indien op het denkbeelt Ghodts 't zelve zal ons niet min dwingen te beveſtigen dat Ghodt ten opperſte waarachtig, de maker en geduirige onderhouder van onze natuir zy, en derhalve dat hy ontrent deze waarheit ons niet bedriege. 't Zal ons ook niet min onmogelijk zijn, wanneer vvy op 't denkbeelt Ghodts ('t vvelk vvy nu voor onderſtellen gevonden te hebben) letten, te denken dat hy een bedrieger zy, als vvanneer vvy op de natuir van de driehoek acht geven, te denken dat zijn driehoeken niet gelijk zijn met twee rechte: en gelijk vvy zodanich denkbeelt van de de driehoek vormen konnen, ſchoon vvy onbewuſt zijn of de maker van onze natuir ons bedriege: alzoo ook konnen

nen

nen wy ons zelven 't denkbeelt Ghodts klaar maken en voor ogen ſtellen, ſchoon wy twijfelen of de maker van onze natuir ons ook in alle dingen mochte bedriegen. En dit denkbeelt hebbende, 't zy hoedanich wy 't ook hebben verkregen, zal 't genoeg zijn gelijk nu alreets getoont is, om alle twijfeling wech te nemen. Deze dingen voor af gezeit; zoo antwoorden wy op de voorgeſtelde ſwaricheit aldus: van geen dink konnen wy zeker zijn, niet, zoo langh wy van de wezentlijkheit Ghodts onbewuſt zijn (want hier af is niet geſproken) maar alleenlijk zoo lang wy geen klaar noch onderſcheide denkbeelt van hem hebben.

Invoege, zoo iemant tegen my zoud willen twiſtredenen, diens bewijs zoud moeten duſdanig zijn: *Van geen zaak konnen wy zeker zijn voor dat wy een klaar en onderſcheide denkbeelt Ghodts hebben; maar zoo lang wy onbewuſt zijn of de maker van onze natuir ons niet bedriege, konnen wy geen klaar noch onderſcheide denkbeelt Ghodts hebben: derhalven dan van geen zaak konnen wy zeker zijn zoo lang wy onbewuſt zijn of de maker van onze natuir ons niet bedriege*, enz: Daar op zegh ick 't meerder voorſtel ſtaa ick wel toe, maar t'minder ontken ick: want van de driehoek hebben wy een klaar en onderſcheide denkbeelt, ſchoon vvy onbewuſt zijn of de maker van onze natuir ons niet bedriege. En als wy alleenlijk ook maar zulk een denkbeelt Ghodts hebben, zullen wy, gelijk nu overvloedich is betoocht, noch van zijne vvezentlijkheit, noch van enige wiskonſtige vvaarheit meer konnen twijfelen. Deze dingen voor af geſtelt, zoo laat ons nu tot de zake zelve komen.

BEPALINGEN.

I. Onder 't woort *denking* begrijp ik al 't gene in ons is, en van 't welk wy onmiddelijk mêewuſtig zijn.

Alzoo dat alle werkingen van wil, verſtant, verbeelding, en gevoelen denkingen zijn. Maar ik hebber by gevoegt onmiddelijk, *om daar door uyt te ſluiten die dingen, welke daar uyt komen te volgen, als is de vrywillige beweging die wel denking voor beginzel heeft, maar echter zelve geen denking.*

II. Door 't woort *denkbeelt* verſta ick die vorm van yder denking, door welks onmiddelijke bevatting wy van die zelve denking meêwuſtig zijn.

Invoege dat ick geen zaek door woorden kan uytdrukken, mits dat ick verſta 't geen ick zegge, of 't is daar uit zeker datter in my een denkbeelt is van dat, 't welk ick met die woorden wil betekenen, en dus noem ick niet denkbeelden alleen, de beelden in de verbeelding afgeſchildert, ja deze noem ick alhier, voor zoo veel zy in de lichamelijkke verbeelding, dat is, in enich deel van de harzenen afgeſchildert zijn, geenzins denkbeelden: maar alleenlijk voor zoo veel zy de ziel zelf, tot dat deel der harzenen gekeert zijnde, bevormen.

III. Door *voorwerpelijke zakelijkheit* van 't denkbeelt verſta ik de wezicheit van een zaak, vertoont door 't denkbeelt, voor zoo veel die in 't denkbeelt is.

En op gelijke wijze zoud gezeit konnen werden voorwerpige volmaaktheit, of voorwerpig Konſt-ſtuk. enz: *want de dingen die wy als in de voorwerpen van de denkbeelden begrijpen, zijn ook voorwerplijk in de zelve denkbeelden.*

IV. Wan-

IV. Wanneer de dingen in de voorwerpen der denkbeelden zijn zodanig, als wy die begrijpen, dan wordenze gezecht in de zelve te zijn *vormlijk.* En *uytſtekentlijk*: wanneerze wel niet juiſt zodanich maar zoo veel zijn, datze de plaats der zelver vervullen konnen.

Aanmerk: als ik zeg dat d'oorzaak uytſtekentlijk *begrijpt de volmaaktheden van zijn gewrocht, zoo wil ik daar door te kenne geven, dat d'oorzaak de volmaaktheden van't gewrocht voortreflijker begrijpt als't gewrogt zelf.* Bezie gem. ken. 8.

V. Alle zaak, waar in onmidlijk iet als in een onderwerp is, of waar door, 't geen wy begrijpen, wezendlijk is: als eenige eigenſchap, hoedanicheit, of toe-eigening, van welken een zaaklijk denkbeelt in ons is, wort *zelfſtandicheit* genoemt.

Want van de zelfſtandicheit zelf ſtiptelijk genomen, hebben wy geen ander denkbeelt, als dat het een zaak zy, waar in, of vormlijk, of uytſtekentlijk dat iet is, 't welk wy begrijpen, of 't welk in een van onze denkbeelden voorwerplijk is.

VI. De zelfſtandicheit waar in de denkking onmidlijk is, wort *Ziel* genoemt.

't Geen Des Cartes *by deze bepaling voegt, komt alleenlijk op 't Woort* Mens *aan, twelk om dat het niet gelijknamig in 't Latijn, noch iet dat lichaamlijk is betekent, zijn mening te klaarder uytdrukt: maar in onze taal daar wy geen zulk woort, dat niet te gelijk iet dat lichamelijk is betekent, vinden, zou 't eene woort de meening niet klaarder uytdrukken dan 't ander, en dus waart te vergeefs dat hier te vertaalen.*

VII. De zelfſtandicheit die een onmidlijk onderwerp is van uitſtrekking, en van toevallen die uitſtrekking voor onderſtellen: als van geſtalte, ſtant, plaatzelijke beweging, enz. wort *lichaam* genoemt.

Doch of 't maar een dan of 't twee verſcheide zelfſtandicheden zijn, die ziel en lichaam genoemt worden, dat zal hier na t' onderzocken ſtaan.

VIII. De zelfſtandicheit die wy door zich ten opperſte volmaakt verſtaan, en waar in wy geheel niets begrijpen 't geen enich gebrek, of bepaling van volmaaktheit inwikkelt, wort *Ghodt* genoemt.

IX. Wanneer wy zeggen dat in Natuir of begrip van een zaak iet begrepen wort; zoo iſt als of wy zeiden, dat zulks van die zaak waar is, of van de zelve waarlijk beveſtigt kan worden.

X. Twee zelfſtandicheden worden zaaklijk gezeit onderſcheiden te werden, wanneer d'een zonder d'ander wezendlijk zijn kan.

Wy hebben de eyſchingen *van* Des Cartes *hier niet by gevoegt, om dat wy in't volgende daar uyt niets hebben beſloten: Maar onaangezien dit, willen wy den Lezer ernſtig hebben gebeden, dat hy de zelve doorleze, en met een opmerkende bedenking overwege.*

GEMENE-KENNISSEN.

I. Wy konnen tot geen kennis noch zekerheit van een onbekende zaak komen, als door kennis en zekerheit van een ander, die eerder is in kennis en zekerheit by ons, als die onbekende zaak.

II. Daar zijn redenen die ons doen twijffelen, van de wezendlikheit van ons lichaam.

Om dat dit waarlijk alzoo in de voor-afredening betoont is, wort het alhier als een gemene-kennis geſtelt.

III. Zoo wy behalven ziel en lichaam noch iets hebben, dat is ons minder, dan ziel en lichaam, bekent.

Staat aan te merken, dat deze gemene-kenniſſen van geen dingen buyten ons, maar alleenlijk van zulke, die wy, voor zoo veel wy denkende zaken zijn, in ons bevinden, beveſtigen.

VOORSTEL I.

Van geen zaak, zoo lang wy, van dat we wezendlijk zijn, onbewuſt blijven, konnen wy geheelijk zeker zijn.

BEWYS.

DIt Voorſtel is door zich zelf klaar: want die geheelijk onbewuſt is, dat hy is, die is ook te gelijk onbewuſt dat hy beveſtigend of ontkennend is, dat is, dat hy zekerlijk beveſticht of ontkent.

Maar hier ſtaat aan te merken, ſchoon wy met groote zekerheit veel dingen beveſtigen en ontkennen, zonder hier op dat wy wezendlijk zijn, te letten, dat, ten zy wy dit nochtans als ontwijflijk voor onderſtellen, alles in twijffel getrokken kan werden.

VOORSTEL II.

Ik ben *moet door zich zelf bekent zijn.*

BEWYS.

INdien gy 't onkent, zoo is 't dan bekent door wat anders, welks kennis en zekerheit in ons eerder zal zijn (*gem: ken:* 1.) als deze uytſpraak *ik ben.* Maar dit is ongerijmt, (*door 't voorgaande*) derhalve 't moet dan door zich zelf bekent zijn. En dit was te bewijzen.

VOORSTEL III.

Ik *voor zoo veel ik een zaak beſtaande van lichaam* ben; *Is niet het eerſt noch door zich zelf bekende.*

BEWYS.

DAar zijn enige dingen die ons doen twijfelen van de wezendlijkheit van ons lichaam, (*gem:ken:* 2.) tot de kennis des

des zelfs dan zullen wy niet geraken, als door kennis en zekerheit van een ander zaak, die by ons in kennis en zekerheit eerder is; (*gem. ken.* 1) derhalve dan zoo is deze uitſpraak, *Ik* voor zoo veel ik een zaak beſtaande van lichaam *Ben*, niet het eerſt noch door zich zelf bekende. 't Welk was te bewijzen.

VOORSTEL IV.

Ik Ben *en kan het eerſt bekende niet zijn, als voor zoo veel wy denkken.*

BEWYS.

DEze uytſpraak: *Ik ben een lichamelijk ding, of beſtaande van lichaam* is niet het eerſt bekende, (*door 't voorgaande*) noch ik ben ook van mijn wezendlijkheit, voor zoo veel ik van een ander zaak als van ziel en lichaam beſta, niet zeker: want zoo wy van noch enich ander zaak, die verſcheiden is van ziel en lichaam beſtaan, deze is ons minder bekent dan 't lichaam; (*gem. ken.* 3.) en derhalven zoo kan *ik ben*, het eerſt bekende niet zijn, als voor zoo veel wy denkken. 't Welk was te bewijzen.

GEVOLG.

Hier uit blijkt, dat de ziel of denkende zaak bekender is dan 't lichaam.

Doch tot overvloediger verklaring, zoo werde gelezen het 11. *en* 12. *lidt van 't eerſte deel der Beginzelen.*

BYVOEGZEL.

EEn ydet bevat zeer zeker dat hy beveſticht, ontkent, twijffelt, verſtaat, verbeelt, enz. of dat hy is twijffelende, verſtaande, beveſtigende, enz: of met een woort *denkkende*, en dit kan hy in twijffel niet trekken, invoege dan, dat deze uitſpraak *ik denk* of *ik ben denkkende*, de enige en alderzekerſte grontveſt is (*voorſt.* 1.) van de geheele Wijsbegeerte, en de-

de wijl in de wetenschappen, om heel zeker te gaan, niet anders gezocht noch begeert kan worden, als dat men alle dingen van zeer vaste beginzelen, afleyde, de zelve alzoo klaar en zeker make als de beginzelen, waar van zy afgeleit zijn: zoo volgt klaarlijk, dat al wat ons even blijkelijk is, en van ons even klaar en onderscheidelijk als ons nu gevonden beginzel, begrepen wort, en met het zelve alzoo over een komt en daar van afhangt, dat zoo wy daar aan twijfelen willen, wy ook met enen van dit beginzel twijfelen moeten; zulks dan voor 't alderzekerst gehouden moet werden. Doch op dat ik in 't optellen der zelver zeer voorzichtelijk voortga, zal ik alleenlijk in 't begin maar die dingen voor even blijklijk, en van ons even klaar en onderscheidelijk begrepen, toe laten, die yder in zich voor zoo veel hy den-
,kende is aanmerkt: by voorbeelt, dat hy dit en dat wil,
,dat hy zekere zulke denkbeelden heeft, dat het eene meer
,zakelijkheits en volmaaktheits in zich bevat, als 't ander; dat
,zulk denkbeelt, namelijk 't welk voorwerplijk het zijn en
,de volmaaktheit van een zelstandicheit bevat, veel volmaak-
,ter is, als zulk een, dat alleenlijk maar de voorwerpelijke
,volmaaktheit van enich toeval bevat, en eyndelijk zulk een
,'t aldervolmaakste, 't welk van 't opperste volmaakt *wezend*
,is. Deze zeg ik begrijpen wy niet alleenlijk even blijklijk en klaar; maar ook misschien bet onderscheidelijk; want zy bevestigen niet alleenlijk dat wy denken, maar ook hoedanich wy denken. Voorts wy zeggen die dingen met ons beginzel over een te komen, die niet in twijfel getrocken konnen werden, ten zy men met ene ook aan onsen grontvest die onbeweeglijk is twijfele: als by voorbeelt, indien iemant twijfelen wil of uyt *niet* iet wort, die zal met enen ook wel twijfelen konnen, of we als wy denken ook zijn: want zoo ik van de *niet* iet kan bevestigen, namelijk dat hy oorzaak zy van enig ding, ik zal ook met zoo veel recht de denking bevestigen van de *niet*, en zeggen dat als ik denk ik dan niet ben;

't welk aangezien 't my onmogelijk is, alzoo zal 't my ook, te dencken dat uyt de *niet* iet wert, onmogelijk zijn. Dit dus overwogen zijnde, heb ick voorgenome in orde die dingen, die ons voor dees tijt om verder te mogen gaan nodich schijnen, voor te stellen, en by 't getal van de gemene kennissen te voegen; aangezienze van *Des Cartes* als gemene kennissen, op 't einde in de Antwoort van de twede tegenwerpingen, voorgestelt werden, en ik in deze niet naeukeuriger, als hy zelf geweest is, zijn wil.

En op dat ik van de nu aangevange orde niet afga, zoo zal ickze enigzins klaarder maken, en trachten te tonen op wat wijz d'een van d'ander, en zy alle van 't enich beginzel *ik ben denckende* af hangen, of daar mede in klaarheit en gewichte over een komen.

GEMENE KENNISSEN

Uyt Des Cartes *getrocken.*

IV. Daar zijn verscheide trappen van zaaklijkheit of wezicheit: want zelfstandicheit heeft meer zakelijkheit als toeval of wijz; en d'oneyndige zelfstandicheit meer als d'eyndige: en daarom dan, meer voorwerpelijke zaaklijkheit isser in 't denkbeelt van d'oneyndige, als van d'eyndige zelfstandicheit.

Deze gemene kennis *blijkt uyt overpeinzing alleen van onze denckbeelden, van welkers wezentlijkheit, om datze wijzen zijn van dencken, wy zeker zijn: want wy weten hoe veel zaaklijkheit of volmaaktheit, het denckbeelt van zelfstandicheit bevesticht van een zelfstandicheit, en hoe veel het denckbeelt van wijze van een wijz. En dit, aangezien 't dus is, zoo bevinden wy ook nootzaaklijk, dat het denkbeelt van zelfstandicheit meer voorwerplijke zakelijkheit begrijpt, als het denckbeelt van enich toeval.* Bezie 't byvoegzel van voorst: 4.

V. Indien de denckende zaak enige volmaaktheden, aan zich

zich ontbrekende kent; terstont zalze, zoo't haar mogelijk is, zich zelf die geven.

Dit bevint yder voor zoo veel hy een denckende zaak is in zich, invoege dat wy daar van (byvoegz: van voorst: 4) *heel zeker zijn, gelijk wy oock, door die zelve oorzaak van 't volgende, niet min zeker zijn Namelijk:*

VI. In 't denkbeelt of begrip van yder zaak wort wezentlijkheyt begrepen, en die of mogelijck, of nootzaaklijk. (*Beziegem: ken:* 10 *van Des Cartes.*)

Nootzakelijk *in 't begrip van Ghodt of van 't opperst volmaakt wezend: want anders 't wierd onvolmaakt begrepen, strijdig tegen 't geen men voor onderstelt begrepen te werden: maar* gebeurlijk *of* mogelijk *in 't begrip van een bepaalde zaak.*

VII. Geen zaak noch volmaaktheit van een zaak inder daat wezentlijk zijnde, kan tot een oorzaak van zijn wezentlijkheit de *niet*, noch 't geen niet wezentlijk is, hebben.

Dat deze gemene kennis *ons even zoo klaar zy als* ick ben denckend, *heb ick in 't* byvoegz: van voorst: 4. *bewezen.*

VIII. Al wat van zaaklijkheit of volmaaktheit in enige zaak is, 't zelve is vormlijk, of uytstekentlijk in zijn eerste en evenmatige oorzaak.

Door uytstekentlijk *versta ick, als de oorzaak volmaakter alle zaaklijckheit van 't gewrocht begrijpt, als 't gewrocht zelf: maar door* vormlijk, *als 't dezelve even volmaaktlijk begrijpt.*

Deze gemene kennis *hangt af van de voorgaande: want zoo voor onderstelt wert; dat'er of niet of minder is in d' oorzaak als in 't gewrocht, zoo was dan de* niet *in de oorzaak, oorzaak van 't gewrocht, maar dits ongerijmt*; (door 't voorgaande) *derhalve dan* yder *zaak kan geen oorzaak zijn van enich gewrocht, maar stiptelijk zulk* een, *waar in uytstekentlijk of ten minste vormlijk, al de volmaaktheit die in 't gewrocht is, is.*

IX. De voorwerpige zaaklijkheit van onze denckbeelden vereischt een oorzaak, waar in niet alleenlijk voorwerplijk

maar vormlijk of uytstekentlijk, die zelve zaaklijkheit begrepen wert.

Deze gemene kennis *wort by alle, schoon veel die misbruikt hebben, voor bekent genomen : want als iemant iet nieus begrepen heeft, yder vraagt na de oorzaak van zulk begrip of denkbeelt, en konnende zoo* een *aanwijzen, waar in of vormlijk of uytstekentlijk wort bevat, zoo veel zaaklijkheits als'er voorwerplijk in 't begrip is, hy hout zich vernoecht. Gelijk dat met het voorbeelt van 't werkstuk, by gebracht van* Des Cartes beginz: deel 1. lid 17. *genoech verklaart wert. Zoo ook, als iemant vraagt, van waar de mensch denkbeelden van zijn denkingh, en lichaam heeft? niemant isser die niet ziet, dat hy die uyt zich zelf, als vormelijk al dat begrijpende, 't geen de denkbeelden voorwerpelijk bevatten, heeft. En daarom zoo de mensch eenich denkbeelt hadt, dat meer voorwerpelijke zakelijkheit begreep, als hy zelf vormlijk had, wy zouden nootzakelijck, door 't natuirlijk licht aangedreven, een ander oorzaak, en die, of vormlijk, of uytstekentlijk al die volmaaktheit in zich hadde, buiten die mensch zoeken. Noch oyt heeft iemant een ander oorzaak, die hy zoo klaar en onderscheidelijk begrepen had, deze uytgenoome, aangewezen. Voorts wat de waarheit van deze* gemene kennisse *aangaat, die hanght van de voorgaande af: Namelijk,* (gem: kenn: 4.) *worden verscheide trappen van volmaaktheit of wezicheit in de denkbeelden gestelt, en gevolghlijk, zoo vereyschen zy* (gem: ken: 8.) *na de trap van hun volmaaktheit, ook een volmaakter oorzaak. Doch de wijl de trappen van zaaklijkheyt, die wy in de denkbeelden waarnamen, niet zijn in de zelve, voor zoo veelze als wijze van denken aangemerkt werden : maar voor zoo veel 't eene een zelfstandigheit, 't ander alleenlijk maar een wijz van zelfstandicheit vertoont, of met een woort; voor zoo veelze als beelden der dingen werden ingezien : zoo volgt hier uyt klaarlijk, dat'er van denkbeelden geen ander eerste oorzaak zijn kan, als alleenlijk*

Hier af zijn wy ook zeker, om dat wy 't zelve, voor zoo veel wy denckende zijn, in ons bevinden. Bezie 't voorg: byvoegz.

lijk die, die wy nu getoont hebben, dat alle menschen, door 't natuirlijk licht klaar en onderscheidelijk verstaan; te weten in welke die zelve zakelijkheit, of vormlijk of uytstekentlijk begrepen wort, die zy voorwerplijk hebben. Maar op dat dit besluyt beter verstaan mocht werden, zal ik het met een of twee voorbeelden verklaren: Namelijk, indien iemant eenige Boeken (neemt 't eene van een voornaam wijsgerige, 't ander van een beuzelaar) met een zelve hant geschreven, ziet, zonder op den zin der woorden (dat is voor zoo veelze als beelden zijn) maar alleenlijk op de trekken der Boekstaven, en orde der letteren acht te geven, hy zal daar in geen onderscheit, dat hem dringen kan, vinden, om oorzaken die verscheiden zijn te zoeken: maar zy zullen hem toeschijnen van de zelve oorzaak, en op de zelve wijz voortgebracht te zijn. Doch zoo hy op den zin van de woorden en redenen acht geeft; hy zal daar in zeer groot onderscheit gewaar werden, en daar uyt besluyten, dat d'eerste oorzaak van 't een Boek zeer verre verscheiden is van die van 't ander, en dat d'eene waarlijk zoo veel volmaakter is geweest als d'ander, als hy den zin der redenen van die beide boekken, of de woorden voor zoo veelze als beelden aangemerkt werden, ondervindt van malkander te verschillen; Doch ik spreek nu van d'eerste oorzaak dier Boeken, die nootzaaklijk zijn moet: anderzins 't is door zich klaar, dat het ene uyt het ander nageschreven kan worden. Van gelijken kan dit ook klaarlijk vertoont werden door 't voorbeelt van enich afbeeltzel, neemt van een Prins: want zoo wy alleenlijk op des zelfs stoffelijcke dingen acht slaan, wy zullen geen onderscheyt tusschen dit en andere afbeeltzels, 't welk ons dringen zal verscheide oorzaaken te zoeken, bevinden: ja daar hindert niets om te konnen denken, dat dit na eenich ander afbeeltzel, en dat weer na een ander geschildert is, en dat zoo tot in 't oneyndich: dewijl 't klaar genoech is, dat tot de trekken des zelfs geen ander oorzaak vereyscht wert: maar zoo wy op het beeldt voor zoo veel 't een beelt is letten, wy zullen terstont gedrongen worden een eerste oorzaak,

die of vormlijk begrijpt of uytstekentlijk, zulks als dit Beelt vertonichlijk bevat, te zoeken.

En dus zie ik niet, wat verder tot bevestiging en verklaring van deze gemene kennis *wert vereyscht.*

X. Daar wert om een zaak t'onderhouden, niet min oorzaak vereyscht, als om die eerst voort te brengen.

Daar uyt, dat wy tegenwoordich dencken, volgt niet nootzaaklijk dat wy hier na ook denken zullen, want 't begrip dat wy van onze dencking hebben, wikkelt niet in, noch bevat geen nootzakelijke wezentlijkheit van dencking; aangezien ick de dencking, schoon ick voor onderstel datze niet wezentlijk is, klaar en onderscheidelijk begrypen kan.

Dit bevint yder, voor zoo veel hy een denkende zaak zy, in zich.

En dewyl de natuir van yder oorzaak, de volmaaktheit van zijn gewrocht bevat of inwikkelt; (gem: ken: 8) *zoo volgt hier uyt klaarlijk, dat in of buyten ons nootzaaklijk iets moet zijn, 't geen wy tot noch toe niet verstaan hebben, welks begrip of natuir wezentlijkheit inwikkelt, en oorzaak zy, dat onze dencking begin heeft genomen en in 't zijn voortgaat: want schoon onze dencking heeft begonnen wezentlijk te zijn; echter wikkelt de natuir en wezentheit des zelfs, daarom nu geen nootzaaklyke wezentlykheit meerder in als te voren, eerze was, en derhalve behoeftze ook de zelve kracht om in 't zijn te volherden, dieze nodich had om in 't zijn te beginnen. 't Geen wy nu hier van de denking gezeit hebben, moetmen ook van alle zaak, welks wezentheit geen nootzakelijke wezentlijkheit inwikkelt, zeggen.*

XI. Daar is geen zaak wezentlijk, waar van niet gevraagt kan werden welk de oorzaak zy (of reden) waaromze wezentlijk is. Bezie *gem: ken:* 1. *van des Cartes.*

Dewijl 't zijn iet stellig is, zoo kan 't niet gezeit werden Niet *tot oorzaak te hebben* (gem: ken: 7) *derhalven dan moeter een stellige oorzaak of reden, waar doorze wezentlijk is, zijn, en die of uytwendich, dat is, die buiten de zaak zelf zy, of inwendich, dat is, die inde Natuir of bepaling van die wezentlijke zaak zelf begrepen zy.*

De

De vier volgende voorstellingen zijn uit Des Cartes *genomen.*

VOORSTEL V.

Ghodts wezentlijkheit wort uyt aanmerking alleen van zijn Natuir gekent.

BEWYS.

'tZElve ist, te zeggen dat iet in Natuir of begrip van enige zaak begrepen werde, of te zeggen dat zulks van die zaak waar zy; (*bep.9.*) maar in 't begrip van Ghodt, wort nootzakelijke wezentlijkheit begrepen; (*gem: ken: 6*) derhalven dan ist waar van Ghodt te zeggen, dat in hem noot zakelijke wezentlijkheit zy, of dat hy wezentlijck is.

BYVOEGZEL.

VEel voortreffelijke dingen volgen uyt dit voorstel, ja van dit alleen, dat wezentlijkheit tot de natuir van Ghodt behoort, of dat het begrip van Ghodt nootzakelijke wezentlijkheit inwikkelt; even als 't begrip van de driehoeck dat zijn driehoecken gelijk zijn met twee rechte, of dat des zelfs wezentlijkheit gelijck als zijn wezentheit, een ewige waarheit zy, hangt by na af alle kennis van de *toeeigeningen* Ghodts, door welken wy tot des zelfs liefde en onze opperste geluckzalicheyt geleidt werden. Zoo dat het wel ernstich te wenschen ware, dat het menschlijk geslacht eyndelijk eens deze dingen met ons omhelsden. Ick beken wel dat'er enige vooroordelen, die beletten dat niet ygelijk dit zoo lichtelijk versta, zijn: maar echter indien iemant deze zaak, en 't geen in de vijfde bedencking, en aan 't eyndt van d'antwoort op de eerste tegenwerpingen, te gelijck met het gene wy, in 't eerste Hooftstuck van 't wede deel onzes aanhangzels, van de ewicheyt gezeyt hebben, met een goedt gemoet

Leez lidt 16 van 't eerste deel der beginzelen.

en

en liefde alleen tot waarheit en zijns eigen zelfs ware heil aangedreven werdende, onderzoeken, en by zich zelf wel overwegen wil, die zalze ontwijfelijk zeer klaarlijk verſtaan; en niet twijfelen konnen, of hy eenich denkbeelt Ghodts hebbe, (want dit zeker is, van de menſchelijke geluckzalicheit, d'eerſte grontveſt) als hy te gelijk klaar zal zien, dat Ghodts denkbeelt zeer verre van de denkbeelden der andre dingen verſcheiden zy, namelijk; wanneer hy verſtaat, dat Ghodt zoo ten aanzien van zijn wezentheit als wezentlijkheit, van alle andere dingen op 't veerſte verſchilt. Invoege het dan niet nodich is, den Lezer tegenwoordich ontrent deze dingen langer op te houden.

VOORSTEL VI.

Daar uyt alleen, dat Ghodts denkbeelt in ons zy, wort zijne wezentlijkheit van afteren bewezen.

Bewys.

De voorwerpelijke zaakelijckheyt van onze denkbeelden, vereyſcht een oorzaak, waar in die zelve zaakelijkheit, niet alleenlijk voorwerpelijck, maar vormelijk of uytſtekentlijk werde begrepen; (*gem. ken.* 9.) maar wy hebben van Ghodt een denkbeelt, (*bep.* 2. *en* 8.) en de voorwerplijke zakelijkheit van dit denkbeelt, wort noch vormlijk noch uytſtekentlijk in ons begrepen, (*gem. ken* 4) noch zy kan in geen ander als alleen in Ghodt begrepen werde; (*bep.* 8) zoo dan, dit denkbeelt, dat in ons van Ghodt is, vereiſcht Godt tot een oorzaak, en derhalve is hy wezentlijk. (*gem: ken:* 7)

BYVOEGZEL.

SOmmige ontkennen van Ghodt enich denkbeelt te hebben, die zy nochtans, zooze zelf zeggen, eeren en beminnen. En ſchoon gy hun de bepaling van Ghodt en des zelfs toeeygeningen voor ogen ſtelt, echter vordert gy daar door niets meerder, dan of gy de verſcheidenheden van koleur, hoedanich wy die zien, trachtte aan een blintgeboorne te leren. Edoch, ten zy wy miſſchien hen, als een niew geſlacht van dieren, tuſſen menſchen en beeſten, houden willen, zoo is op hun woorden weynich te achten. Hoe doch ei! lieve, zoumen 't denkbeelt van enich dinck anders tonen konnen, als de bepaling des zelfs te geven, en zijn toe-eigeningen te verklaren. En de wijl wy aangaande 't denkbeelt Ghodts zulks gedaan hebben, zoo iſſer geen reden, waarom wy ons door woorden der gener, die alleen maar 't denkbeelt Ghodts ontkennen, om dat zy geen beelt van hem in de harzenen konnen vormen, langer zouden ophouden.

Ten anderen ſtaat aan te mercken, dat als *Des Cartes* aantrekt, *gem:ken:* 4. om te betonen, dat de voorwerpelijke zakelijkheit van Ghodts denckbeelt, in ons noch vormlijk noch uytſtekentlijk begrepen wert; hy dan voor onderſtelt dat yder bewuſt zy, van zelf geen oneyndige zelfſtandicheit, dat is, ten opperſte verſtaande, mogende, enz. te wezen. Hy heeft dit ook mogen onderſtellen: want zoo iemant weet dat hy denkt, die weet ook met eene dat hy van veel dingen twijfelt, en niet alles klaar noch onderſcheidelijk verſtaat.

Eyndelijk ſtaat aan te merken, dat uyt *bepaling* 8. ook klaarlijk volgt, dat'er niet veele, maar alleenlijk een Ghodt zijn kan; gelijk wy dat *Voorſtel XI.* van dit deel, en in ons aanhangzel *deel* 2. *hooftd:* 2. klaar bewijzen.

VOORSTEL VII.

De wezentlijkheit Ghodts wort ook bewezen hier uyt, dat wy, hebbende zijn denckbeelt, wezentlijk zijn.

BYVOEGZEL.

DEs *Cartes* neemt om dit voorstel te bewijzen deze twee gemene kenniſſen. 1. *Dat, 't welk iet doen kan dat meer of ſwaarder is, kan ook doen dat minder is.* 2. *'t Is meer te ſcheppen of* (gem: ken: 10) *te onderhouden de zelfſtandicheit, als des zelfs toe-eigeningen of eygenſchappen.* Wat hy hier mê zeggen wil weet ick niet: want wat noemt hy doch licht, wat ſwaar? want geen dingk wort volſtrektelijk, maar alleenlijk in opzicht van d'oorzaak, ſwaar genoemt of licht: alzoo dat een zelve zaak, in opzicht van verſcheide oorzaken, op een zelve tijt, licht genoemt kan werden en ſwaar. Maar zoo hy dingen ſwaar noemt, die met groten arbeit, en licht, die met min arbeit van een zelve oorzaak konnen uytgewerckt werden, als by voorbeelt, dat kraft *die* 50 pont kan optillen eens zoo licht 25 pont kan optillen, zoo zal deze gemene kennis voorzeker niet volſtrecktelijk waar zijn, noch hy zal daar uyt 't geen hy beoogt niet konnen bewijzen: want als hy zeit, *indien ick macht heb mijn zelf te behouden, zoo zal ik ook macht hebben my zelf alle volmaaktheden, die my gebreken te geven:* (om dat, namelijk zo groot een macht, daar toe niet vereiſcht wort) zoo zou ik hem wel toeſtaan, dat de kraften die ik beſtê om my zelf te behouden, wel meer andere dingen veel lichter uytwerke zouden, zoo ikze; om mijn zelf daar door t'onderhouden, niet noodich hadde, maar in die tijdt als ikze om mijn zelf t'onderhoude gebruike, zoo ontken ick die te konnen beſteden, om daar door andere dingen, ſchoonze veel lichter waren, uyt te wercken. Gelijk dat klaarlijk in ons voorbeelt te zien is.

Om geen andere voor beelden te zoeken neem maart voor beelt van de Spinne, die heel lichtelijck weeft een Web, dat voor de menſch heel beſwaarlijk om weven zoud vallen, en in tegendeel, de menſchen doen veel dingen heel lichtelijk, die miſſchien voor d'Engelen heel onmogelijk zijn.

De ſwaricheit wort ook niet weg genomen, met te zeggen, dat ick zijnde een denckende zaak, nootzaaklijk weten zoud moe-

moeten, of ick, om mijn zelf te behouden, al mijn kraften besteden moet, en ook of dit oorzaak zy dat ick my zelf d'andere volmaaktheden niet geve: want (behalven dat nu van die zaak niet wort getwistredent, maar alleenlijk hoe de nootzakelijkheit van dit voorstel, uyt die *gemene kennis* volgen zoude) indien ick dit wiste ik was meerder, en had misschien dan ook meerder kraften nodig om mijn zelf, in zo veel grooter volmaaktheyt t'onderhouden, als die zijn die ik nu heb, om in mijn tegenwoordigen stant, mijn zelf te behouden.

Voorts ik ben onbewust, of 't meer arbeidt is zelfstandigheit als toe-eigeningen te scheppen, (of t'onderhouden) dat is, op dat ick klaarder en bet wijsgeerlijk spreke, ick ben onbewust of de zelfstandicheit zijn heele kraft en wezen, waar doorze zich zelf misschien behout, niet nodich heeft om zijn toe-eigeningen te onderhouden: doch laat ons, deze dingen afterlatende, verder onderzoeken wat onze zeer vermaarde *Schryver*, hier door licht wat hy door swaar verstaat. Ick denk niet noch kan 't my zelf geenzins wijs maken, dat hy door swaar verstaat, 't geen onmooglijk is, (en by gevolg op geen wijz, hoe 't geschiet begrepen wort) en door licht, 't geen heel geen tegenzeglijkheit inwikkelt, (en by gevolg heel licht hoe 't geschiet begrepen wort) schoon hy bedenking III. op 't eerste inzicht dit schijnt te willen, als hy zeyt, *noch ick moet menen, dat misschien de dingen die my gebreken om te verkrijgen, swaarder zijn als die, welke nu in my zijn: want in tegendeel, 't is klaar, dat het veel swaarder geweest zoud zijn, dat ick, namelijck een zaak of denckende zelfstandicheyt, uyt niet voort quam, als enz:* dewijl het noch met zijn woorden overeen komen, noch na 't geen van zijn vernuft is, gelijken zoud. Want op dat ick van 't eerste niet spreke, tussen mooglijk en onmooglijk, of tussen dat verstaanlijk en niet verstaanlijk is, is even als tussen iet en niet, heel geen overeenkoming, en de mooglijkheit heeft zich tot het onmooglijk, even als de schepping en voort-teeling zich heeft tot niet wezende dingen;

gen; zoo dat tuſſen hen geenzins enige vergelijking is. Doet hier by, datmen alleenlijk maar die dingen, waar af men klaar en onderſcheide begrip heeft, onderling vergelijken, en de gelegentheit derzelve kennen kan. Ick ontken dan te volgen dat hy, die 't onmooglijk kan doen, ook 't mooglijk zoud konnen doen: want ei! lieve wat beſluit doch zoud dit zijn? indien iemant een kring, die vierkant is, kan maken, zo kan hy ook wel maken een kring, waar af al de lynen getrocken van 't middelpunt tot d'omtrek gelijk zijn, of indien iemant kan maken, dat *het niet* lijdlijk zy, en dat als een *ſtof*, waar uyt hy iet voortbrengt, gebruicken, die kan ook wel van enich ander dingk iet maken. Want als gezeyt is, tuſſen deze is geen overeenkoming, evenredenheit, vergelijking, noch egeen gemeenſchap altoos. Gelijk dit yder, die maar een weynich op de zaak acht geeft, zien kan; invoege ik dit van *Des Cartes* vernuft, geheel vremt achte te zijn.

Maar wanneer ik de twede *gemene kennis* van de nu by gebrachte bemerk, zoo ſchijnt dat hy door meer en ſwaarder verſtaan wil 't geen volmaakter, en door min en lichter 't geen onvolmaakter is. Doch dit lijkt ook zeer duyſter, dewijl hier, als voor, de zelve ſwaricheit is: om dat ick als boven ontken, dat hy, die 't meerder doen kan, gelijcklijk en met de zelve arbeyt, als in 't voorſtel moet vooronderſtelt werden, ook 't minder zoud konnen doen. Voorts als hy zeyt, *'t is meer zelfſtandicheit te ſcheppen of t' onderhouden, als toe-eygeningen*, zoo kan hy voorwaar door toe-eigeningen niet verſtaan, 't geen dat vormlijk in de zelfſtandicheit begrepen wert, en daar van niet als door reden wort onderſcheiden: want dan waar 't een dingk, zelfſtandicheit of toe-eigeningen te ſcheppen. Om die zelve reden ook, kan hy de eigenſchappen van zelfſtandicheit, die uyt des zelfs wezentheit en bepaling nootzaaklijk volgen, niet verſtaan: en noch veel min de eigenſchapppen en toe-eigeningen van een ander zelfſtandicheit, 't geen hy nochtans ſchijnt te willen;

om

om dat by voorbeelt, als ik zeg, dat ik macht heb mijn zelf t'onderhouden, ik daarom niet zeggen kan, dat ik ook macht heb my zelf volmaaktheden, van d'oneyndige zelfstandigheit, te geven, die in geheele vvezentheit van de mijne verschilt. Want de kraft of vvezentheit, vvaar door ick mijn zelf in 't zijn onderhoude, verschilt in alles van de kraft en wezentheit, waar door zich de zelfstandicheit volstrekt oneyndich onderhout, van welck des zelfs kraften en eigenschappen niet als door reden onderscheiden werden. En daarom dan (schoon ik voor onderstelde mijn zelf t'onderhouden) zoo ik begrypen wilde, de volmaaktheden van de zelfstandicheit volstreckt oneindich my zelf te konnen geven, ik zoud niet anders voor onderstellen, als dat ik mijn hele wezentheit konde vernietigen, en een oneyndige zelfstandicheit op nieu scheppen. Dat zeker veel meer zoud zijn, dan alleenlijk maar te voor onderstellen, dat ik mijn zelf, die een eyndige zelfstandicheit ben, konde onderhouden.

Merk. Dat de kraft waar door zich de zelf standicheit behout, niet anders als't wezen des zelfs is; en niet als in naam van 'tzelve verschilt, het welk voornaamlijk plaats zal hebben, wanneer wy in 't aanhangzel van Ghodts macht zullen handelen.

Dewijl hy dan door toe-eigeningen, of eigenschappen niet zoo iets verstaan kan; zoo blijven maar over alzulke, die van de zelfstandicheit uytstekentlijk begrepen werden, (als deze en gene denking in de ziel, die ick klaarlijk begrijp my te gebreken) en niet alzulke, die van een ander zelfstandicheit uytstekentlijk begrepen werden, (als deze en gene beweging in de uytstrekking, dewijl zodanige volmaaktheden voor my, die een denkende zaak ben, geen volmaaktheden zijn; en derhalven my ook niet gebreken.) Maar dus kan 't gene dat *Des Cartes* wil bewyzen, namelijk, dat zoo ik mijn zelf behoude, ik ook macht zoud hebben alle volmaaktheden my zelfs te geven, die ik tot een wezend ten opperst volmaakt bevinde te behoren, geenzins uit deze gemene kennis besloten werden. Gelijk uit het nu gezeide genoegzaam blijkt. Doch op dat wy de zaak niet onbeweze laten, en alle verwarring schuwen, heeft het ons goet gedacht, de volgende *inzetzels* voor af te bewijzen, en daar na op de zelve 't bewijs van dit zevende voorstel te bouwen.

INZETZEL I.

Hoe de zaak in zijn natuir volmaakter is, hoeze meer en het nootzakelijker wezentlijkheit inwikkelt, en in tegendeel, hoe de zaak in zijn natuir meer en het nootzakelijker wezentlijkheit inwikkelt, hoeze volmaakter is.

Bewys.

IN 't denckbeelt of begrip van yder zaak, wort wezentlijkheit begrepen, (*gem: ken:* 6) men ſtelle dan eens dat A een zaak zy, die tien trappen heeft van volmaaktheit. Zoo zeg ick, dat des zelfs begrip meer wezentlijkheit inwikkelt, als ofmen ſtelde, datze alleenlijk maar vijf trappen van volmaaktheit hadde: want dewijl wy van *Niet* geen wezentlijkheit beveſtigen konnen, (*bezie byvoegzel van voorſt:* 4.) zoo veel dan als wy met gedachte de volmaaktheit des zelfs ontnemen, en by gevolg, datze nader en nader tot Niet komt, begrypen: zoo veel mooglijkheit ontkennen wy ook daar af, en derhalven indien wy in 't oneyndich en tot O des zelfs trappen verminderen, vvy zulle verſtaan, datze geen vvezentlijkheit, of volſtrekte onmooglyke vvezentlijkheit bevat. Indien wy daar tegen tot in 't oneyndich des zelfs trappen vermeerderen, wy zullen verſtaan datze d'opperſte vvezentlijkheit, en gevolglijk die ten hoogſte nootzaaklijk is inwikkelt. En dit vvas 't eerſte. Voorts aangezien deze twee geenzins geſcheiden konnen werden, (*als uyt gem: ken:* 6. *en dit heel eerſte deel genoeg blijkt*) zoo volgt klaarlijk 't geen vvy ten twede voorſtelden, te bewyzen.

Aanmerk. I. Schoon veel dingen gezeit werden nootzaaklijk in wezen te zijn, alleenlijk maar om dat'er een bepaalde oorzaak, om hen voort te brengen is; zoo ſpreken wy echter van zulke hier niet, maar alleenlijk van nootzaaklijkheit en mooglijkheit, die alleen uyt aanmerking van des zaaks natuir of wezentheit, zonder op d'oorzaak acht te nemen, volgt.

Aan-

Aanmerk. II. Dat wy hier van geen schoonheit, noch andere volmaaktheden die de menschen uyt overgeloof, en onwetenheit alzoo hebben willen noemen, spreken; maar door volmaaktheden verstaan wy alleenlijk zaaklijkheit of zijn; by voorbeelt, *ick begrijp in zelfstandicheit meer zaaklijkheit, als in wijzen, of toevallen, vervat te wezen, en derhalven versta ick klaarlijk datze volmaakter en bet nootzaaklijker wezentlijkheit, als de toevallen in zich begrijpt. Gelijk dat uyt* gem: ken: 4 en 6 *genoech blijkt.*

GEVOLG.

Hier uyt volgt, al vvat nootzaaklijke vvezentlijkheit invvikkelt, is een vvezend ten opperste volmaakt, of Ghodt.

INZETZEL II.

Die Macht heeft zich te behouden, des zelfs Natuir wikkelt nootzaaklijke wezentlijkheit in.

BEWYS.

DIe macht heeft zich te behouden, heeft ook macht zich zelf te scheppen, (*gem. ken.* 10) dat is, (als yder licht toestaat) behoeft geen uitwendige oorzaak om wezentlijk te zijn; maar zijn natuir is genoegzame oorzaak dat hy vvezentlijk zy, en dat of mogentlijk (*gem. ken.* 10) of nootzaaklijk. Niet mogentlijk; want (*bezie 't geen ick gem: ken:* 10 *bewezen heb*) dat hy nu wezentlijk was, daar uyt volgde niet dat hy daar na zoud wezentlijk zijn, (*tegen d' onderstelling*) derhalve dan nootzaaklijk, dat is, des zelfs natuir vvikkelt nootzakelijke vvezentlijkheit in. 't Geen ons stond te bewijzen.

BEWYS

Van 't zevende voorstel.

INdien ick macht heb mijn zelf te behouden, dan ben ick van zulk een Natuir, dat ick nootzaaklijke vvezentlijkheit

heit inwikkel (*inzetz.* 2.) En dus bevat mijn Natuir alle volmaaktheden (*gevolg van inzetz.* 1.) Maar in my voor zoo veel ik een denckende zaak ben, bevind ik veel onvolmaaktheden, als dat ik twijfele, begere, enz. waar van ik (*byvoegz: van voorst.*4.) zeker ben; Derhalven heb ik geen macht mijn zelf te behouden, noch kan ook zeggen dat my daarom nu, om dat ikze niet wil hebben, deze volmaaktheden ontbreken: want dat zoud klaarlijk, tegen *inzetzel* 1. en 't geen ick in my (*gem: ken:* 5) duidlijk ondervinde, strijdich zijn.

Voorts ik kan nu, zoo lang ik wezentlijk ben, niet wezentlijk zijn, ten zy ik onderhouden werde, en dat of van my zelf, zo ik de macht hadde, of van een ander dieze heeft (*gem: ken:* 10. *en* 11.) Maar ick ben wezentlijk, (*Byvoegzel van voorst:* 4) en nochtans heb ik geen macht mijn zelf t'onderhouden, gelijk nu bewezen is; zoo worde ik dan van een ander onderhouden, en dat niet van zulk een, die om zich zelf t'onderhouden geen macht heeft, (om de zelve reden, waar door bewezen is, dat ik mijn zelf niet kan onderhouden) maar van zulk een, die om dat te doen wel macht heeft, dat is (*inzetz:* 2.) welks natuir nootzakelijke wezentlijkheit inwikkelt, te weten (*gevolg van inzetz.* 1.) die alle volmaaktheit, die ik tot een aldervolmaakst wezend versta te behoren, in zich bevat; Derhalven zoo is dan 't wezend ten operst volmaakt, dat is (*bep:* 8) Ghodt, wezentlijk. En dit stont te bewijsen.

GEVOLG.

Ghodt kan alles, wat wy klaarlijk begrypen, doen, zoo als wy 't begrypen.

BEWYS.

AL dit volgt uyt het voorgaande voorstel klaarlijk; want in 't zelve is bewezen, dat Ghodt wezentlijk is, daar uyt om

om dat'er wezentlijk zijn moet een, in welk al die volmaaktheden, waar af enich denckbeelt in ons is, begrepen werde; maar in ons is een denkbeelt van zoo groot een macht, dat door hem alleen in wie die is, hemel, aarde, en alles wat van ons als mooglijk verstaan wort, voort kan komen; derhalven dan is al dit, door Ghodts bewezene wezentlijkheit, ook te gelijk van hem bewezen.

VOORSTEL VIII.

Ziel en lichaam werden zaaklijk onderscheiden.

BEWYS.

GHodt kan alles wat wy klaar begrijpen doen zoo als wy 't begrijpen; (*door 't voorg: gevolg:*) maar wy begrijpen klaarlijk de ziel, dat is (*bep:* 6) de denkende zelfstandicheit zonder 't lichaam, te weten, (*bep.* 7.) zonder enige uytgebreide zelfstandicheit, (*voorst:* 3. *en* 4.) en weêrom 't lichaam zonder ziel; (als yder licht zal toestaan) derhalven zoo kan ten minsten door Ghodlijke macht de ziel zijn zonder 't lichaam, en 't lichaam zonder de ziel.

Voorts, zelfstandicheden, waar van d'een zonder d'ander zijn kan, worden zaaklijk onderscheiden; (*bep.* 10.) maar ziel en lichaam zijn zelfstandicheden, (*bep.* 5.6.7) waar van d'een zonder d'ander zijn kan; (als nu bewezen is) derhalve dan ziel en lichaam worden zaaklijk onderscheiden.

Bezie 't vierde voorstel van Des Cartes, *aan 't eyndt van d' antwoort op de twede tegenwerpingen; als mede 't geen gevonden wert in 't eerste deel der beginzelen, van lid* 22. *tot* 29. *want 't is niet nodich die hier by te voegen.*

VOORSTEL IX.

Ghodt is ten opperste verstaande.

BEWYS.

INdien gy 't ontkent, zoo zal dan Ghodt of niets, of niet alles, of alleenlijk enige dingen verstaan. Enige dingen

maar alleenlijk te verſtaan, en van andere onbewuſt te zijn, onderſtelt een bepaalt en onvolmaakt verſtant, en is ongerijmt Ghodt toe te ſchrijven. (*bepal.* 8.) Dat Ghodt niets zoud verſtaan, betoont ontbeering in hem van verſtaning, even als in de menſchen wanneerze niet verſtaan, en 't wikkelt onvolmaaktheit in, die in Ghodt niet zijn kan. (*bep.* 8.) Of 't geeft te kenne dat het met Godts volmaaktheit ſtrijde dat hy iets verſta, doch wanneermen dus alle verſtaning van hem ontkent, zoud hy egeen verſtant ſcheppen konnen; (*gem. ken.* 8); maar aangezien 't verſtant klaar en onderſcheidelijk van ons wort begrepen, zoo kan 't Ghodt ſcheppen, (*gevolg van voorſtel.* 7.) derhalven iſt zeker, dat het geenzins met Ghodts volmaaktheit ſtrijde, dat hy iets zoud verſtaan, en zoo zal hy dan ten opperſt' verſtaande zijn. 't Geen te bewijzen was.

BYVOEGZEL.

SChoon men toe moet ſtaan dat Ghodt onlichaamlijk is, als *Voorſtel* 16. bewezen wort, zoo is dit echter zoo te verſtaan, dat men niet alle volmaaktheden van uytſtrekking van hem ontkent; maar voor zoo veel alleenlijk als de natuir en eigenſchappen van uitſtrekking, eenige onvolmaaktheit inwikkelen. 't Selve moetmen ook van Ghodts verſtaning zeggen. Gelijkze alle, die wat meer als 't gemeen der wijsgeerigen, weten, bekennen, en van ons breder in ons *Aanhangzel in 't twede deel op 't zevende hooftdeel* verklaart zal werden.

VOORSTEL X.

Al wat van volmaaktheit in Godt bevonden wort, is van Godt.

BEWYS.

INdien gy 't ontkent; zoo laat dan eens eenige volmaaktheit geſtelt worden in Ghodt, die niet van hem zy. Deze zal in hem zijn, of van zich zelf, of van iemant die verſcheiden is

is van Ghodt, indien van zich zelf, zalze een nootzakelijke, of geenzins mogelijke wezentlijkheit hebben, (*inzetz.* 2. *v.voorst.*7.) en derhalven (*gevolg van inzetz.* 1. *v.voorst.*7.) zal't iet zijn ten opperste volmaakt, en by gevolg (*bep.* 8.) Ghodt. En dus als gezegt wort iet in Ghodt te zijn dat van zich zelf is, wort ook te gelijk gezegt dat het van Ghodt zy. En dit stont ons te bewijzen. Maar indien van iemant die verscheiden is van Ghodt, zoo kan *hy* niet door zich ten opperste volmaakt begrepen werde, tegen *bepaling* 8. derhalven dan, al wat van volmaaktheit in Ghodt bevonden wort, is van Ghodt.

VOORSTEL XI.

Daar is maar een Ghodt.

BEWYS.

IN dien gy't ontkent, begrijp eens zoo 't mooglijk is meer Ghoden, by voorbeelt, A en B, dan zal nootzaaklijk (*voorst.*9.) zoo wel A als B ten opperst verstaande zijn, dat is, A zal alles verstaan, zich zelf namelijk en ook B, en wederom B zich zelf en ook A: en dus dewijl A en B nootzaaklijk wezentlijk zijn, (*voorst.* 5.) zoo is dan de oorzaak van waarheit en nootzaaklijkheit des zelven denkbeelts B, dat in A is, B zelf. En in tegendeel, de oorzaak van waarheit en nootzaaklijkheit des zelven denkbeelts A dat in B is, A zelf, en dus zal in A eenige volmaaktheit zijn die niet is van A, en in B die niet is van B, en daarom dan (*door't voorgaande*) zal noch A noch B Ghoden zijn, en derhalve daar is maar een Ghodt. 't Geen ons te bewijzen was.

Hier staat aan te merken, dat hier uyt alleen, als de natuir van enige zaak door zich *nootzaklijke wezentlijkheit inwikkelt, hoedanich Ghodt is, nootzaaklijk volgt, dat die maar* een *zy; gelijk yder dat door aandachtige bedenking by zich zelf zal konnen bevinden, en ik hier ook wel had konnen bewijzen; maar niet op zo een bevattelijke wijz, als nu in dit voorstel geschiet is.*

VOORSTEL XII.

Alles wat wezentlijk is, wort alleen door Ghodts kraft onderhouden.

Bewys.

INdien gy 't ontkent. Eens gestelt dan dat iet zich zelf onderhoude, zoo moet (*inzetz.* 2. *van voorst.* 7.) des zelfs natuir nootzakelijke wezentlijkheit inwikkelen, en gevolglijk (*gevolg van inzetz.* 2. *van voorst.* 7.) moet het Ghodt zijn. En aldus zijn'er veel Ghoden, 't welk ongerijmt is, (*door 't voorgaande*) derhalve dan alles wat wezentlijk is, wort alleen door Ghodts kraft onderhouden. En dit was te bewijzen.

GEVOLGH I.

Ghodt is van alle dingen Schepper.

Bewys.

GHodt (*door 't voorgaande*) onderhout alles, dat is (*gem. ken.* 10) heeft alles dat wezendlijk is geschapen, en schept het geduirichlijk tot noch toe.

GEVOLGH II.

Uyt zich hebben de dingen geen wezendheit, die oorzaak zy van Ghodts kennisse, maar in tegendeel, Ghodt is oorzaak der dingen ook na hun wezendheit.

Bewys.

DAar wort geen volmaaktheit gevonden in Ghodt, die niet van Ghodt zy, (*voorst.* 10.) zoo konnen dan de dingen geen wezendheit hebben, die oorzaak zy van Ghodts kennisse, maar in tegendeel, om dat Ghodt alles niet uyt wat anders voortgeteelt, maar gehelijk geschapen heeft (*voorst.* 12

en

en gevolg 1.) en dat doening van ſcheppen alleen maar de uytwerkende oorzaak onderſtelt: (want zo bepaal ik ſchepping) die Ghodt is; zoo volgt, dat de dingen voor hun ſchepping geheelijk niet waren, en derhalven Ghodt is oorzaak der dingen ook na hun wezendheit. 't Welk te bewijzen was.

Staat aan te merken, dat dit gevolgh ook daar uyt, dat Ghodt oorzaak of Schepper van alle dingen zy, blijkt, (*gevolg* 1.) en dat de oorzaak in zich alle volmaaktheit van 't gewrocht moet begrijpen, (*gem. ken.* 8.) gelijk yder licht zien kan.

GEVOLGH III.

HIer uyt volgt klaarlijk, dat Ghodt noch gevoelt, noch eigentlijk ook verſtaat: want van geen dingk buyten hem wort zijn verſtant bepaalt, maar van hem vloeyen alle dingen af.

GEVOGLH IIII.

GHodt is in oorzaaklijckheit eerder als de wezendheit, en wezendlijkheit der dingen, gelijk dat klaarlijk uyt *gevolgh* 1 *en* 2 *van dit Voorſtel* blijkt.

VOORSTEL XIII.

Ghodt is ten opperſte waarachtigh, en al heel geen Bedrieger.

BEWYS.

AAn Ghodt (*bep.* 8.) kan geen dingk toegeeigent worden, waar in wy enige onvolmaaktheit begrijpen, en de wijl alle bedrogh (als door zich klaar is) of wil om te bedriegen, uit boosheit ſpruit of uit vreez; en vreez gebrek

Deze gemene kennis, is onder de gemene kenniſſen niet getelt, om dat het niet nodich was, de wijl ik die alleen maar om dit Voorſtel te bewijzen van doen hadde, en ook om dat zoo lang ik van Ghodts wezendlijkheit onwetend waar, geen dingen voor haar heb willen annemen, als die ik uyt het eerſte bekende ik ben *zoude afleyden, gelijk ik in 't* byvoegzel van voorſtel 4 *vermaant heb. Verder de bepalingen van* vrees, *en* boosheit *heb ik ook niet geſtelt onder de bepalingen, om dat yder die kent, en ikze niet nodich heb als alleen tot dit Voorſtel.*

van macht, en boosheit beroving van goedtheit voor onderſtelt; zoo kan dan geen bedrogh noch wil om te bedriegen aan Ghodt, een wezend ten opperſte machtich en ghoet, toegeeigent werden: maar in tegendeel moet hy gezeit worden ten opperſte waarachtich te zijn, en alheel geen bedrieger, *'t geen te bewijzen ſtondt.* Bezie 't antw. op tegenw. 2. getal 4.

VOORSTEL XIV.

Al wat wy klaar en onderſcheidelijk begrijpen, is waar.

BEWYS.

DE macht om 't ware te onderſcheiden van 't valſche, die in ons is, (gelijk yder in zich bevint, en uyt al 't geen nu bewezen is gezien wort) is van Ghodt geſchapen, en wort van hem gedurich onderhouden; (*voorſt. 12. en gevolgh*) dat is (*door 't voorgaande*) van een wezend ten opperſte waarachtich, en al heel geen bedrieger. Hy heeft ons ook heel geen macht (als yder in zich ondervint) gegeven, van ons t'onthouden, of niet toe te ſtemmen die dingen, die wy klaar en onderſcheidelijk begrijpen, zoo dat, indien wy daar in bedrogen worden, wy worden zeekerlijk van Ghodt zelf bedrogen, en hy is een bedrieger; maar (*door 't voorgaande*) dit is ongerijmt; derhalven dan al wat wy klaar en onderſcheidelijk begrijpen, is waar. En dit ſtont ons te bewijſen.

BYVOEGSEL.

DEwijl die dingen, die wy nootzaaklijk, alſze klaar en onderſcheidelijk van ons begrepen zijn, toe moeten ſtemmen, waar zijn, en wy de magt hebben om die, die duiſter zijn en twijfelachtich, of van geen zekere beginzelen afgelegt, niet toe te ſtemmen, (gelijk yder in zich bevint) zoo volgt klaarlijk, dat wy ons ook altijt, van in doling te vallen, konnen wachten, en noyt bedrogen zullen werden, ('t geen ook uyt het

het volgende noch klaarder zal blijken) zoo wy maar by ons zelf onbeweeglijk vast stellen, geenzins iet te bevestigen, dat wy niet klaar noch onderscheidelijk begrijpen, of dat van geen klare en zekere beginzelen afgeleit is.

VOORSTEL XV.

Dolingh is niet iet stellighs.

BEWYS.

INdien dooling iet stelligs waar, zoo hadze Ghodt alleen tot oorzaak, van wienze gedurig geschapen zoud moeten worden, (*voorst.* 12.) maar dit is ongerijmt, (*voorst.* 13.) derhalven, dooling is niet iet stellighs. En dit stont ons te bewijzen.

BYVOEGZEL.

DEwijl dooling in de mensch niet iet stelligs is, zoo kanze niet anders als berooving van 't recht gebruyk des wils zijn, (*byvoegz: van voorst:* 14) derhalven dan Ghodt kan geen oorzaak van dooling genoemt werden, om dat hy ons een verstant, dat zich tot weynich dingen uytstrekt, heeft gegeven; als in die zin alleenlijk, waar in wy zeggen, dat de afweezicheit van de Son oorzaak is van duysterheit, of in die, waar in Ghodt, als hy een kindt in alles anderen gelijk gemaakt heeft, uitgenome 't gezichte, oorzaak gezeit wort van blindtheit. Doch op dat dit klaarder verstaan werde, als ook hoe dooling alleen van 't misbruik onzes wils afhangt, en eyndelijk hoe wy ons daar voor wachten konnen; zoo zullen wy ons, de wijzen van dencken die in ons zijn, in geheugenisse brengen: Namelijk, die van verstaan, (als *gevoelen, verbeelden en zuyver verstaan*) en die van willen, (als *begeren, vlieden, bevestigen, ontkennen en twijfelen,*) want tot deze twee konnenze alle betrocken werden.

Maar hier komt in aanmerking I. dat de ziel, voor zoo veel zy de dingen klaar en onderſcheidelijk verſtaat, en die toeſtemt, niet bedrogen kan werden; (*voorſt*: 14) noch ook voor zoo veel zy de dingen alleenlijk begrijpt zonder datze die toeſtemme: want ſchoon ik nu een gevleugelt paart begrijpe, 't is zeker, dat zoo lang ik niet toeſtem waar te zijn dat'er een zy, en ook zoo lang ick twijfel of'er een zy, dit begrip geen valsheit inſluyt. En aangezien toeſtemmen niet anders is, als de wil bepalen, zoo volgt dat dooling alleenlijk van 't gebruik des wils af hangt.

Doch op dat dit noch klaarder blijke, zoo aanmerk. II. dat wy niet alleenlijk macht hebben die dingen toe te ſtemmen, die wy klaar en onderſcheidelijk begrijpen: maar die, die wy op wat wijz het zy begrijpen: want onze wil is door geen palen bepaalt, gelijk yder klaar zien kan, als hy alleenlijk hier op maar acht geve, namelijk, dat indien Ghodt onze macht van verſtaan oneyndich woude maken, hy niet nodich had, ons grooter macht van toeſtemmen te geven, als die wy nu hebben, om alles toe te konnen ſtemmen, wat van ons verſtaan wort: dewijl die genoeg is om oneyndige dingen toe te ſtemmen; en wy ondervinden ook waarlijk, dat wy veel dingen, die niet van zekere beginzelen zijn afgeleyt, toeſtemmen. Voorts, hier uyt is ook klaar, dat indien 't verſtant zich even wijt als de macht van te willen uitſtrekte, of, indien de macht van te willen zich niet verder als't verſtant uytſtrekken konde, of eyndelijk, indien wy de macht van te willen, binnen de palen van 't verſtant konde houden, wy noyt in dooling zouden vallen. (*voorſt:* 14.)

Maar tot het doen van deze twee eerſte, hebben wy heel geen macht: want dat de wil niet oneyndich, en 't geſchape verſtand niet eyndich zoud zijn, wikkelt tegenzeglijkheit in. Het derde ſtaat ons dan t'overwegen, namelijck, of wy 't vermogen hebben onze macht van willen binnen de palen van 't verſtant te houden: doch aangezien de wil om zich te

be-

bepalen vry is, zoo volgt dat wy ook 't vermogen hebben, de macht van toeſtemmen, te houden binnen de palen van 't verſtant, en gevolglijk te maken, dat wy in geen dooling vallen.

Hier uit dan blijkt klaarlijk, dat het van 't gebruik des vryen wils alleen afhangt, noyt bedrogen te worden. Maar dat onze wil vry is, wort in 't eerſte deel der *beginz. lidt* 39. en *bedenk.* 4. bewezen, en ook van ons overvloedich *Aanhangz: 't laatſte hooftſtuk.* Doch ſchoon wy, de zaak klaar en onderſcheidelijk begrijpende, niet nalaaten konnen die toe te ſtemmen, zoo hangt deze nootzaaklijke toeſtemming echter niet van de ſwakheit, maar alleen van de vryheit en volmaaktheit onzes wils af: want toeſtemmen is in ons waarlijk volmaaktheit, (gelijk dat door zich klaar genoeg is) en noyt is de wil volmaakter, noch bet vry, als wanneerze zich zelf gehelijk bepaalt. 't Welk, dewijl 't geſchieden kan, als de ziel iet verſtaat dat klaar en onderſcheidelijk is, zoo zalze ook terſtont zich zelfs deze volmaaktheit geven, (*gem. ken.* 5.) zoo ver dan iſter af, dat wy, onverſchilligh zijnde in 't omhelzen van 't waare, daarom ons zelf min vry zouden achten; dat wy in tegendeel voor vaſt ſtellen, hoe wy bet onverſchillig zijn, hoe wy min vry zijn.

Daar is dan alleen noch over te verklaren, hoe dooling in opzicht van de Menſch niet dan berooving, maar in opzicht van Ghodt een loutere beneening is. 't Welk licht gezien kan werden, zoo wy voor af aanmerken, dat wy hierom, om dat van ons, behalve 't geen wy klaar en onderſcheide verſtaan, ook noch veel andere dingen begrepen werden, volmaakter zijn, als of wy die niet begrepen. En dit is klaar hier uyt; namelijk, zoo wy eens onderſtellen, geen dink klaar noch onderſcheydelijk, maar alleenlijk verwerdelijk te konnen begrijpen, want dan zullen wy niets volmaakter, als alleenlijk de dingen verwerdelijk te begrijpen, hebben, noch daar wert tot onze Natuir niets meer vereiſcht. Voorts,

dingen ſchoon verwert toe te ſtemmen, voor zoo veel 't een doening is, is volmaaktheit. En dit zal ook yder klaar zijn, zoo hy als voore, onderſtellen wil, dat de dingen klaar en onderſcheiden te verſtaan, ſtrijdigh zy met de natuir des menſchen. Want dan zal 't zeer klaar zijn, dat het voor hen veel beter zy, de dingen ſchoon verwert toe te ſtemmen en vry te zijn, als altijt onverſchilligh, dat is, (zoo wy nu getoont hebben) op de laaghſte trap van vryheit te blijven. En wy zullen 't ook heel nootzaaklijk bevinden, zoo wy op 't nut en gebruik van 't leven des menſches letten, gelijk de dagelijkze ervaring yder dat leert.

Aangezien dan al onze wijzen van denken, voor zoo veelze in zich beſchout werden, volmaakt zijn, zoo kan ook in hen, voor zoo veel niet zijn dat geen, 't welk de vorm van dooling zoud ſtellen; Maar zoo wy, op de wijzen van willen, voor zoo veelze onderling verſchelen, merken, wy zullen enige, voor zoo veelze de wil min onverſchilligh, dat is, bet vry maken, volmaakter als andere bevinden. Daar neffens zullen we ook zien, dat, ter wijl wy de dingen verwart toeſtemmen, wy daar door maaken, dat de ziel min bequaam is om 't waare van 't valſche t'onderſcheiden, en gevolglijck de alderbeſte vryheit ontbeeren. Derhalve dan, dingen die verwart zijn toe te ſtemmen, begrijpt in zich geen onvolmaaktheit, noch ſtelt geen vorm van dooling, voor zoo veel 't iet ſtellig is; maar alleenlijk voor zoo veel wy daar door ons zelfs, van d'alderbeſte vryheit, die tot onze natuir behoort, en in onze macht is, beroven. Al de onvolmaaktheit dan van dooling, beſtaat maar in berooving van d'alderbeſte vryheit, die dooling genoemt wort; 't wort berooving genoemt, om dat wy van enige volmaaktheit, die onze natuir toebehoort, berooft werden; 't wert dooling genoemt, om dat wy door onſe ſchult, voor zoo veel wy, de wil wel konnende, niet binnen de palen van 't verſtant houden, die volmaaktheit ontberen. De wijl dan dooling in

opzicht van de mensch niet anders is als berooving van 't volmaakt, of recht gebruik des vryheits, soo volgt, datze niet in enig vermogen dat van Ghodt is, noch werking van vermogens, voor zoo veel die van Ghodt afhangt, gelegen zy. Wy konnen ook niet zeggen, dat Ghodt ons berooft heeft van grooter verstant, als hy ons had konnen geven, en dies volgens gemaakt, dat wy zouden in dooling konnen vallen: want de Natuir van geen zaak kan van Ghodt iet vereyschen, noch tot geen zaak behoort iet, als 't geen haar Ghodts wil heeft begeeren te geven, de wijl geen zaak voor de wil Ghodts geweest heeft, noch begrepen kan werden, (gelijk dat van ons *Aenhangzel deel* 2. *hooftd.* 7. *en* 8. overvloedig verklaart wort) zoo dat men niet kan zeggen, dat Ghodt ons, van grooter verstant of volmaakter macht om te verstaan, meer berooft heeft, als hy de kring van d'eigenschappen enes kloots berooft heeft, en den omtrek van d'eigenschappen eenes Bols. Dewijl dan geen van onze kraften, op wat wijs die beschout wert, enige onvolmaaktheit in Ghodt betoonen kan, zoo volgt, dat dees onvolmaaktheit, waar in de vorm van dooling bestaat, niet anders is als berooving, in opzicht van de mensch; maar betrocken zijnde tot Ghodt als d'oorzaak des zelfs, kanze geen berooving, maar alleenlijk beneening genoemt werden.

VOORSTEL XVI.

Ghodt is onlichaamlijk.

BEWYS.

'T LIchaam is een onmidlijk onderwerp van plaatzelijke beweging. (*bep.* 7.) Indien Ghodt dan lichaamlijk waar, zoo zoud hy in delen gedeelt werden; maar dit, de wijl 't klaarlijk onvolmaaktheit inwikkelt, is ongerijmt van Ghodt (*bep.* 8.) te bevestigen.

ANDERS.

Zoo Ghodt lichaamlijk waar, konde hy in delen gedeelt werden, (*bep.* 7.) yder deel dan konde door zich zelf bestaan, of niet bestaan, indien 't eerste, zoo waar 't gelijk met alle andere Schepzelen, en 't zoud gelijk alle andere, van de zelve kraft Ghodts voort gebracht werden; (*voorst.* 10. en *gemene kennisse* 11.) 't zoud ook tot Ghodts Natuir niet meer, dan alle andere geschapen dingen, behooren, maar dits ongerijmt. (*voorst.* 5.) Indien 't twede, zoo wikkelde dan yder deel nootzaaklijke wezendlijkheit in; (*inzetz.* 2. *v. voorst.* 7.) en by gevolg waar yder deel ten opperst' volmaakt: (*gevolg van inzetz.* 2. *v. voorst.* 7.) maar dits ook ongerijmt, (*voorst.* 11.) derhalve dan, Ghodt is onlichaamlijk. En dit was te bewijzen.

VOORSTEL XVII.

Ghodt is 't aldereenvoudigst wezend.

BEWYS.

ZOo Ghodt uyt deelen t'zaam gezet wierde, waren de deelen (als yder licht zal toestaan) ten minsten in Natuir eerder geweest als Ghodt, maar dit 's ongerijmt: (*gevolg* 4. *van voorst.* 12.) derhalve is hy 't aldereenvoudigst wezend. En dit was te bewijzen.

GEVOLG.

HIer uyt volgt, dat Ghodts verstandt, wil of besluit, en kraft, niet wort onderscheiden van zijn wezentheit, als door Reden.

VOOR-

VOORSTEL XVIII.

Ghodt is onveranderlijk.

BEWYS.

INdien Ghodt veranderlijk waar, hy zoud niet ten deelen, maar na zijne heele wezendheit verandere moeten, (*voorſt.* 17.) Maar Ghodts wezendheit is nootzaaklijk wezentlijk. (*voorſt.* 5.6.7.) derhalve Ghodt is onveranderlijk. 't Geen te bewijzen was.

VOORSTEL XIX.

Ghodt is eeuwich.

BEWYS.

GHodt is een ten opperſt volmaakt wezend; (*bep.* 8.) Daar uyt volgt (*voorſt.* 5.) dat hy nootzaaklijk wezentlijk zy. Zoo wy hem dan bepaalde wezendlijkheit willen toeeigenen, de palen van zijn wezentlijkheit zullen nootzaaklijk, indien niet van ons, ten minſten van hem zelf verſtaan moete werden, (*voorſt.* 9.) dewijl hy ten opperſt' verſtaande is, en dus zoud Ghodt buyten die palen zich zelf, dat is (*bep.* 8.) een wezend ten opperſt volmaakt niet wezentlijk zijnde verſtaan: maar dits ongerijmt: (*voorſt.* 5.) zoo dan, Ghodt heeft geen bepaalde, maar oneyndige wezendlijkheit, die wy eeuwicheit noemen. *Bezie hooftdeel* 1. *van ons aanhangz. deel* 2. En derhalven Ghodt is eeuwigh. 't Geen te bewijzen was.

VOORSTEL XX.

Ghodt heeft alle dingen van eeuwicheit voorſchikt.

BEWYS.

DEwijl Ghodt eeuwich is, (*door 't voorgaande*) zoo is ook zijn verſtant eeuwigh, om dat het behoort tot zijn

eewige weezendtheit, (*gevolg van voorst.* 17.) maar zijn verstant verschilt van zijn wil of besluyt niet zaaklijk; (*gevolg van voorst.* 17.) derhalven dan als wy zeggen, dat Ghodt van eeuwicheit de dingen verstaan heeft, zeggen wy te gelijk, dat hyze van eewicheit alzoo gewilt en besloot en heeft. 't Welk te bewijzen was.

GEVOLGH.

Hier uyt volgt, dat Ghodt ten opperst bestendig is in zijn werken.

VOORSTEL XXI.

d'Uytgestrekte zelfstandicheit in lang, breedt en diep, is waarlijk wezentlijk, en wy zijn met een deel des zelfs vereenigt.

Bewys.

De uytgestrekte zaak, zoo alze van ons klaar en onderscheide begrepen wort, behoort niet tot Ghodts Natuir, (*voorst:* 16.) maar kan van Ghodt geschapen werde. (*gevolg van voorst.* 7. *en door voorst.* 8.) Voorts, wy begrijpen klaar en onderscheidelijk, (gelijk ook yder voor zoo veel hy denkt in zich bevint) dat d'uytgestrekte zelfstandicheit, genoegzame oorzaak is, om kitteling, pijn, en alzulke denkbeelden, of gevoelingen, die gedurich ook regen wil in ons veroorzaakt werden, voort te brengen: maar zoo wy buiten d'uytgestrekte zelfstandicheit een ander oorzaak, namelijk, Ghodt of Engel verdichten willen, wy vernietigen terstont ons klaar en onderscheide begrip, weshalven dan, zoo lang wy op onze begrippen, om niet toe te laten als 't geen wy klaar en onderscheidelijk begrepen hebben, wel letten, wy zullen geheelijk genegen, en geenzins onverschillig zijn te bevestigen, dat d'uytgestrekte zelfstandicheit alleen oorzaak zy van onze gevoelingen, en by gevolgh, datze van Ghodt geschapen zijnde, ook wezentlijk is, maar hier in zeker

Bezie 't bewijs van voorst. 14. en 't byvoegz. van voorst. 15.

ker konnen wy niet bedroogen werden; (*voorst.* 14. *met't byvoegzel*). en derhalve wort waarlijk bevestigt, dat de uytgestrekte zelfstandigheit in lang, breet, en diep, wezentlijk zy. En dit was 't eerste.

Voorts onder onze gevoelingen, die van d'uytgestrekte zelfstandicheit, in ons (zoo wy nu bewezen hebben) moeten voortgebracht werden, ondervinden wy groot onderscheit, gelijk als is *te gevoelen, een boom te zien, dorst te hebben, droef te zijn*, enz. doch ick bevind klaarlijk, d'oorzaak van dit onderscheit niet te konnen bevatten, zonder eerst te verstaan, dat ik heel naaw met het een deel van de stoff, en niet alzoo met d'andere deelen vereenigt ben. 't Welk aangezien ik dit klaar en onderscheidelijk versta, en op geen ander wijz van my bevat kan worden, zoo ist dan ook waar; (*voorst.* 14. *met't byvoegz.*) dat wy met een deel van de stoffe vereenicht zijn. *En dit was't tweede.* En dus is bewezen 't geen te bewijzen stonde.

Aanmerk. Ten zy zich den Lezer alhier als een denkende zaak, alleenlijk zonder lichaam aanmerke, en niet alle Redenen, die hy te vooren om te gelooven dat het lichaam wezentlijk was, als vooroordeelen ter zijden stelle; hy te vergeefs zal trachten dit bewijs te verstaan.

Eynde van't eerste Deel.

BE-

BEGINZELEN DER WYSBEGEERTE,

Na de meetkonstige wijze bewezen.

II. DEEL.

EYSCH.

DAt yder op zijn begrippen naaukeurich acht geve, wort hier alleenlijk geeischt, op dat hy 't klaare van 't duistere kan onderscheiden.

BEPALINGEN.

I. *Uytstrekking* is, 't welk in drie afmetingen bestaat: want wy verstaan, door uytstrekking geen werking van uyt te strekken, of iet dat onderscheiden zy van hoegrootheit.

II. Door *zelfstandicheit* verstaan wy, 't welk om wezentlijk te zijn, alleenlijk maar de mêwerkinge Ghodts nodich heeft.

III. *Ondeelich* is, een deel van de stof, ondeelbaar door zijn natuir.

IV. *Onbepaalt* is, welks paalen (zoo 't enige heeft) door 't menschelijk verstant, niet nagevorscht konnen werden.

V. *Ydel* is, uytstrekking zonder lichamelijke zelfstandicheyt.

VI. *Ruymte* onderscheiden wy van uytstrekking niet als door reden, of zy verschilt van dezelve niet zaaklijk. *Leez beg. deel* 2. *lidt* 10.

VII. *Deel-*

VII. *Deelbaer* is, ten minsten in vermogen, 't welk wy door gedachten verstaan gedeelt te konnen werden.

VIII. *Plaatzelijke beweeging* is, overbrenging van 't eene deel van de stôf, of lichaam, uyt de nabuuricheit van die lichaamen, die 't zelve onmiddelijk raaken, en als rustende aangemerkt werden; in de nabuuricheyt van andere.

Deze Bepaling gebruikt Des Cartes *om de plaatzelijke beweging te verklaaren, welke op datze wel verstaan werde, zoo staat te overweegen.*

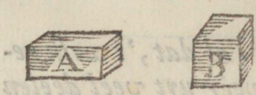
1. Dat hy door deel van de stôf verstaat, al dat, 't welk gelijklijk wort overgebracht, schoon dit al weêr uyt veel deelen bestaan kan.

2. Dat hy in deze bepaling, om verwarring t' ontgaan, alleenlijk spreekt van 't geene dat geduurich in de bewooge zaak is: namelijk, in de overbrenging, op datze niet werde verwart, als doorgaans geschiet van andere, met de kraft en werking die overbrengt; welke zy gemeenlijk achten dat alleenlijk maar tot beweeging, en niet tot stilte vereischt wort, daar in zy dapper bedroogen werden: want gelijk het door zich klaar is, de zelve kraft is van noden om eenich stil wezend lichaam, zekere trappen van beweeging gelijklijk in te drukken, die van nooden is, om 't zelve lichaam deze zekere trappen van beweeging, weêrom gelijklijk t' ontneemen, en geheelijk te doen stil zijn. Ja 't wort ook, dat meer is, door ervaring bewezen: want wy gebruiken by na gelijke kraft, om een schuit in stil water rustende te bewegen, als om die nu werdende bewoogen, schielijk te doen stil zijn. En zeker zy waar geheelijk de zelve, zoo wy niet, door de zwaarte des waters, van haar opgeheven, en de traagheyt in 't tegen houden, geholpen wierden.

3. Dat hy zegt, dat d' overbrenging geschiet uyt de nabuuricheit van aanrakige lichamen, in de nabuuricheit van andere, en niet uyt d' eene plaats in d' ander: want plaats (gelijk hy zelf verklaart deel 2. lidt 13.) *is in der daat niet iets, maar hangt alleenlijk van onze gedachten af; alzoo dat een*

't zelve lichaam wel gezegt kan worden, plaats te veranderen en niet te veranderen; maar geenzins uyt de nabuiricheit van aanrakige lichamen, gelijkelijk overgebracht en niet overgebracht te werden: om dat op 't zelve oogenblik maar eene lichamen met het zelve bewoogene, aanrakige zijn konnen.

4. *Dat hy niet volstrektelijk zegt, dat de overbrenging geschiet uyt de nabuiricheit van aanrakige lichamen; maar*

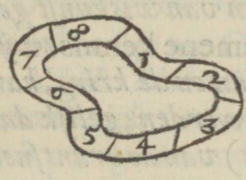

van zulke alleenlijk, die als stil zijnde aangemerkt werden: want op dat het lichaam A *van 't stil wezend lichaam* B *overgebracht werde; zoo wort de zelve kraft en werking vereyscht, al zoo wel van d'eene als van d'ander zijde, 't welk klaarlijk blijkt in 't voorbeelt van de schuyt, die, op het slijk of zant 't welk op de gront is, vast zit: Aangezien om die te doen voortgaan, nootzaaklijk gelijke kraft, op de gront zoo wel als op de schuit gebruykt zal moeten werden; alzoo dat de kraft door welke de lichamen bewogen moeten werden, zoo wel besteet wert op het bewogen, als op het stil wezendt lichaam. Wat de overbrenging aangaat, die is weêrkerich: want als de schuit van 't zant afgescheiden wort, wert ook het zant afgescheiden van de schuyt; zoo dat, indien wy volstrektelijk 't eene van de lichamen, die onderling van een gescheiden worden na d'eene, en 't ander na d'ander zijde, gelijke beweeging willen toeschrijven, en 't eene niet als stil zijnde aanmerken, alleenlijk maar om dat de zelve werking, die in 't eene is ook in 't ander is, wy zullen gedwongen werden, ook die lichamen, die als stil zijnde, van alle menschen werden aangemerkt, als by voorbeelt het zant dat van de schuit afgescheiden wort, even zoo veel beweging toe te schrijven, als de bewogene lichamen; om dat gelijk wy getoont hebben, zoo wel van d'een als van d'ander zijde, de zelve werking wort vereyscht, en dat d'overbrenging weêrkerigh is. Maar dat week van 't gemeene gebruyk, van spreken zeer verre af. Edoch schoon die*

lichamen, van welke d'andere werden afgescheiden, als stil zijnde aangemerkt, en alzoo genoemt werden, echter zullen wy gedenken, dat al wat in 't bewoge lichaam is, waarom 't gezegt wert bewogen te werden, ook is in 't lichaam dat stil is.

5. *Eyndelijk, uyt deze bepaling blijkt ook klaarlijk; dat yder lichaam, maar een beweeging alleen, die hem eigen is, heeft; want het verstaan wert van eene lichamen alleenlijk, die hem aanrakige zijn en stille, af te wijken: maar zoo 't bewoge lichaam een deel zy van andere lichamen, die andere bewegingen hebben, zoo verstaan wy klaarlijk, dat het ook met andere ontallijke kan deel hebben, doch om dat niet lichtelijk zoo veel bewegingen gelijkelijk verstaan, noch van alle menschen gekent konnen werden, zal het genoeg zijn deze eene, die yder lichaam eigen is, daar in aan te merken.* Leez beg. deel 2. lidt 31.

IX. Door *de kring der bewogen lichamen*, verstaan wy alleenlijk, als het uyterste lichaam, 't welk door voortstuwing van een ander, bewogen wort, het eerste van de bewogene onmiddelijk raakt, schoon de lijn, die van al de lichamen t'effens, door voortstuwing van een beweging beschreven wort, heel bochtig is.

GEMENE KENNISSEN.

I. NIet heeft geen eigenschappen.

II. Al wat een zaak ontnomen kan worden, behoudens dat zy in haar geheel blijve, dat stelt des zelfs wezentheit niet: maar 't welk zoo ontnomen wort, ook de zaak weg neemt, dat stelt des zelfs wezentheit.

III. In de hardicheit worden wy niet anders gewaar door de

ſinnen, noch verſtaan ook klaar en onderſcheidelijk niet anders, als dat de deelen van de harde lichamen, de beweging van onze handen tegenſtaan.

IV. Indien twee lichamen onderling naderen of afwijken, die zullen daarom noch min noch meer ruymte beſlaan.

V. 't Zy dat een deel van de ſtof wijkt of tegenſtaat, daarom legt het de natuir van 't lichaam niet af.

VI. Beweeging, ſtilte, figuir, en diergelijke konnen niet zonder uytſtrekking begrepen werden.

VII. In 't lichaam blijft buiten de gevoelige hoedanicheden niets over, als uytſtrekking en des zelfs aandoeningen, die in 't eerſte deel der beginzelen gedacht zijn.

VIII. Eene ruymte of uytſtrekking, kan d'een reis niet grooter zijn als d'ander.

IX. Alle uytſtrekking kan, ten minſte door gedachten, gedeelt werden.

Niemant die maar alleenlijk de beginzelen van wiskunſt geleert heeft, kan aan de waarheyt van deze gemene kennis *twijfelen. Want de gegeve ruymte tuſſen de raaklijn en de kring, kan door oneyndige grooter kringen altijt gedeelt werden; gelijk dat ook zoo, uyt de noyt zaamenkoomende (lijnen) van de brantſneê blijkt.*

X. Niemant kan de eynden van enige uytſtrekking, of ruymte bevatten, of hy zal te gelijk buyten de zelve eenige andere ruymte, die daar op onmiddelijk volgt, bevatten.

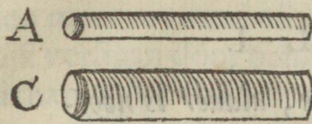
XI. Indien de ſtôf veelvoudich is, en dat d'een d'ander niet onmiddelijk raakt, zoo zal nootzaaklijk yder onder d'eynden, buyten welke geen ſtôf is, begrepe werden.

XII. De alderkleynſte lichamen, wijken zeer lichtelijk voor de beweging van onze handen.

XIII. De eene ruymte dringt deur d'ander ruymte niet.

XIV. Indien de Buys A zoo lang is als C, maar C eens

zoo

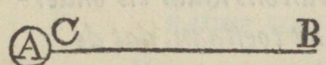
zo wijt als A, en dat'er eenige vloeyige ſtof eens zoo ſnel door de buys A gaat, als door die van C; zoo zal in even zoo lang tijt, door A zoo veel ſtof gaan als door C; En zoo door A zoo veel gaat als door C, zoo zalze eens zoo ſnel bewogen werde.

XV. Die over een komen met een derde, komen ook onder zich over een, en die van des zelfs derde dobbel zijn, zijn onder zich gelijk.

XVI. De ſtof die op verſcheide wijs bewoogen wert, heeft ten minſten zoo veel deelen in der daat gedeelt, alſzer verſcheide trappen van ſnelheit gelijklijk in haar bemerkt werden.

XVII. De lijn, die d'alderkorſte is tuſſen twee punten, is recht.

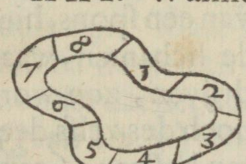
XVIII. 't Lichaam A bewoogen van C na B, wanneer 't door een tegendelige beweging wort te rug gedreven, zal door de zelve lijn na C bewogen werden.

XIX. Lichamen die tegendelige wijzen hebben, wanneerze zich onderling ontmoeten, werden beyde gedwongen eenige verandering te lijden, of ten minſte een van beyden.

XX. Verandering in eenige zaak, ontſtaat door ſterker kraft.

XXI. Wanneer 't lichaam 1 bewogen wort na 2, en 't zelve voortſtuwt, en dat door deze voortſtuwing 't lichaam 8 bewogen wert na 1, zoo konnen de lichamen 1, 2, 3, enz: niet in een rechte lijn wezen; maar maken alle tot 8 toe, een geheele kring.

Bezie Bepalinge 9.

INZETZEL I.

Al waar uytstrekking is of ruymte, aldaer is noot-zaaklijk zelfstandicheit.

Bewys.

Uytstrekking of ruymte (*gem. ken.* 1.) kan geen louter niet zijn, zoo ist dan een toe-eigening die aan enige zaak moet toege-eigent werden, maar niet aan Ghodt; (*voorst.* 16. *deel* 1.) derhalve aan een zaak die om wezentlijk te zijn, Ghodts mêwerking alleen nodich heeft, (*voorst.* 12. *d.* 1.) dat is (*bep.* 2. *dezes*) aan een zelfstandicheit. En dit was te bewijzen.

INZETZEL II.

Verdunning en verdikking, werden van ons klaar en onderscheidelijk begrepen, schoon wy niet toestaan, dat de lichamen in de verdunning meer ruymte, als in de verdikking beslaan.

Bewys.

Hier door alleenlijk, dat de deelen van enich lichaam onderling afwijken en t'zamen komen, konnen zy van ons klaar en onderscheidelijk verstaan werden; en derhalven (*gem. ken.* 4.) zoo beslaan zy geen min noch meer ruymte: want als de delen van enich lichaam, neem van een spons, hier door, datze onderling t'zaamen komen, de lichamen, waar mê zijn tussenruymte vervult wert, uytdrijven, zoo wort daar door alleenlijk dit lichaam verdikt, noch des zelfs deelen zullen daarom min ruymte als te vooren beslaan. (*gem. ken.* 4.) En als zy weder onderling afwijken, en de tussenruymte met andere lichamen vervult wert, wort het hier door alleenlijk verdunt, noch daarom zullen des zelfs deelen

len meer ruymte beslaan. En dit 't geen wy in de spons klaarlijk verstaan door behulp van de zinnen, konnen wy van alle lichamen verstaan door 't verstant alleen; hoewel der zelver tussen-ruymten voor de zinnen, om hun kleynheit verborgen zijn. Derhalven dan verdunning en verdikking worden klaar en onderscheidelijk van ons begrepen, enz. En dit stont te bewijzen.

't Heeft ons goet gedacht, dit voor af te zeggen, op dat het verstant van de voor-oordeelen van ruymte, verdunning enz. ontbloot werde, en bequaam gemaakt, om de dingen die volgen te verstaan.

VOORSTEL I.

Schoon de hardicheit, swaarte, en d'andere gevoelige hoedanicheden, van enich lichaam werden afgescheiden, de natuir van 't lichaam zal niet te min geheel overblijven.

Bewys.

IN de hardicheit: neemt van een steen, worden wy niet anders door de zinnen gewaar, noch verstaan daar van klaar en onderscheidelijk niet anders; als dat des zelfs deelen, de beweging van onze handen tegen staan; (*gem: ken:* 3) derhalven (*voorst:* 14 *d.* 1) zal ook de hardicheit niet anders zijn. Maar zoo dit lichaam gebracht wert tot stofzant, zullen de deelen des zelfs lichtelijk wijken, (*gem: ken:* 12) zonder dat het nochtans de natuir van't lichaam verliezen zal. (*gem*: *ken*: 5.) En dit stont te bewijzen.

In de swaarte, en andere gevoelige hoedanicheden, is het bewijs ook dusdanich.

VOOR-

VOORSTEL II.

De Natuir van't lichaam, of ſtôf, beſtaat in uytſtrekking alleen.

BEWYS.

DE natuir van 't lichaam blijft geheel over, ſchoon de gevoelige hoedanicheden wech genomen werden, (*voorſt*, 1 *dezes*) zoo ſtellen zy dan de wezentheit des zelfs niet, (*gem: ken:* 2) daar zal dan niet overblijven als uytſtrekking, en des zelfs aandoeningen, (*gem: ken:* 7) welke (*gem: ken:* 6) niet zonder uytſtrekking begrepen konnen werden; zoo dat, indien de uytſtrekking weg genomen wert, zal niets dat tot de natuir van 't lichaam behoort overblijven, maar geheel weg genomen werden; derhalven dan (*gem: ken:* 2) de natuir van 't lichaam beſtaat in uytſtrekking alleen. En dit was te bewijzen.

GEVOLGH.

Ruimte en lichaam verſchillen niet zaaklijk.

BEWYS.

LIchaam en uytſtrekking verſchillen niet zaaklijk; (*door 't voorgaande*) ruymte en uytſtrekking verſchillen ook niet zaaklijk; (*bep:* 6) derhalve dan; (*gem: ken:* 15) ruymte en lichaam verſchillen niet zaaklijk. En dit ſtont te bewijzen.

BYVOEGZEL.

Bezie hier af breeder, anhangzel deel 2 hoofdeel 3 en 9.

HOewel wy zeggen dat Ghodt over al is, echter ſtaan wy niet toe dat hy uytgeſtrekt zy; dat is (*door 't voorgaande*) lichaamlijk; want overal zijn, wort maar betrokken tot zijn mogentheit alleen, en zijne mê-werking, waar door hy alle dingen onderhout. Zoo dat de overal tegenwoordicheit Ghodts tot d'uytſtrekking, of 't lichaam niet meer, als tot de engelen en menſchelijke zielen betrokken wordt.

Doch

Doch ſtaat aan te merken, als wy zeggen dat zijn mogentheit over al is, wy zijn wezentheit niet uytſluyten: want daer zijn mogentheit is, is ook zijn wezentheit, (*gevolg van voorſt.* 17. *d.* 1.) maar alleenlijk op dat wy de lichaamlijkheit uytſluiten, dat is, dat Ghodt niet door enige lichaamlijke, maar door zijn Ghoddelijke mogentheit, of wezentheit over al is; die om d'uytſtrekking en denkende zaaken t'onderhouden gemeen is, (*voorſt.* 17. *d.* 1.) welke hy voorzeker niet zoud konnen onderhouden, zoo zijn mogentheit, dat is, wezentheit lichaamlijk waar.

VOORSTEL III.

Dat'er ydel zy, is tegen zeglijk.

BEWYS.

DOor ydel wort verſtaan uytſtrekking zonder lichaamlijke zelfſtandicheit, (*bep.* 5.) dat is (*voorſt.* 2. *dezes*) lichaam ſonder lichaam, 't geen ongerijmt is.

Tot overvloediger verklaring, en op dat het voor-oordeel van 't ydel verbetert werde, zoo lees beginz. deel 2. lidt 17, 18. *En aanmerk daar in voornaamlijk, dat lichaamen tuſſen welke geen dink is, malkander nootzaaklijk raaken, en daar by, dat de* niet *geen eigenſchappen heeft.*

VOORSTEL IV.

Een deel van 't lichaam, beſlaat d'een reys niet meer ruymte, als d'ander, en in tegendeel, de zelve ruymte bevat d'een reys niet meer lichaams als d'ander.

BEWYS.

RUymte en lichaam verſchillen niet zaaklijk, (*gevolg van voorſt.* 2. *dezes*) derhalve als wy zeggen, dat ruymte d'een reys niet grooter is als d'ander, (*gem. ken.* 13.) zeg-

gen wy ook te gelijk, dat het lichaam niet grooter kan zijn, dat is, d'een reys meer ruymte beslaan als d'ander. *En dit was 't eerste.* Voorts daar uyt dat ruymte en lichaam niet zaaklijk verschillen, volgt, als wy zeggen dat het lichaam, d'een reys geen grooter ruymte beslaan kan als d'ander, dat wy dan ook te gelijk zeggen, dat de zelve ruymte, d'een reys niet meer lichaams begrijpt als d'ander. En dit was te bewijzen.

GEVOLGH.

Lichamen die even veel ruymte beslaan, als gout, en lucht, hebben ook even veel stôf of lichaamlijke zelfstandicheit.

BEWYS.

Lichaamlijke zelfstandicheit bestaat niet in hardicheit, by voorbeelt van 't gout, noch in weekheit, by voorbeelt van de lucht, noch ook in geen van al de gevoelige hoedanicheden, (*voorst:* 1. *dezes*) maar in uytstrekking alleen. (*voorst: 2 dezes*) Maar de wijl (*volgens d'onderstelling*) in d'een even zoo veel van ruymte, of (*bep:* 6) van uytstrekking is, als in d'ander, zoo isser dan ook even zoo veel van lichaamlijke zelfstandicheit. En dit was te bewijzen.

VOORSTEL V.

Daar is geen ondeeligh.

Ondeelig is een deel van de stôf door zijn natuir ondeelbaar; (*bep:* 3) doch de wijl de natuir van de stôf in uytstrekking bestaat, (*voorst: 2 dezes*) die schoon zeer kleyn, echter door zijn natuir deelbaar is, (*gem: ken: 9 en bep: 7*) zoo is dan ook een deel van de stôf, schoon zeer kleyn, door zijn natuir deelbaar, dat is, daar is geen ondeeligh,

ligh, of deelen van de ſtôf die door hun natuir ondeelbaar zijn. En dit was te bewijzen.

BYVOEGZEL.

VAn 't ondeeligh is altijt een groot en verwert geſchil geweeſt. Enige hebben, dat'er ondeelig was, verdadicht hier uyt; dat het een oneyndich niet grooter als 't ander kan zijn; en ook by aldien twee hoegrootheden als A, en het dobbel des zelfs A, tot in 't oneyndich deelbaar zijn, zoo konnen zy door Ghodts macht, die de deelen des zelfs in eenen aanſchou verſtaat, ook inder daat in oneyndige deelen gedeelt werden; derhalven dan, de wijl als geſeyt is, 't een oneyndich niet grooter is als 't ander, zoo zal de hoegrootheit A gelijk zijn met zijn dobbel. 't welk ongerijmt is. Zy vragen noch, of de helft van een oneyndich getal ook oneyndich is? of 't eeven is of oneeven? en meer des gelijks. Op dit alles heeft *Des Cartes* geantwoort, dat wy de dingen, die onder ons verſtant vallen, en by gevolg klaar en onderſcheidelijk werden bevat, niet moeten verwerpen, om andere die ons verſtant en begrip te booven gaan, en gevolglijk niet als zeer onevenmatichlijk verſtaan werden: 't oneyndich en d'eigenſchappen des zelfs, gaan 't menſchelijk verſtant, als eyndich in natuir zijnde, te boven, en zoo waar 't dan ongerijmt als vals te verwerpen, of te twijfelen, aan 't geen wy van de ruymte klaar en onderſcheidelijk bevatten, om dat wy 't oneyndich niet bevatten konnen; en daarom hout *Des Cartes* die dingen, waar in wy geen eynde bemerken, als zijn d'uytſtrekking van de werelt, de deelbaarheit van des ſtofs deelen, enz: voor onbepaalde. *Lees beginz: deel* 1 *lidt* 26.

VOORSTEL VI.

De stôf is onbepaaldelijk uytgestrekt, en die van de hemel en van d'aarde, is een en de zelve.

Bewys.

Wy konnen geen palen van d'uytstrekking, dat is (*voorst*: 2 *dezes*) van de stôf verbeelden, ten zy wy buyten de zelve noch andere ruymte, die daar op onmiddelijk volgt, (*gem. kenn.* 10) dat is (*bep.* 6.) uytstrekking, of stof bevatten, en dat onbepaaldelijk. *Dit is 't eerste.*

De wezentheit van de stôf bestaat in uytstrekking, (*voorst.* 2 *dezes*) en die is onbepaalt, (*door 't eerste*) dat is, (*bep.* 4) zy kan van 't menschelijk verstant onder geen palen begrepen worden, derhalven (*gem. ken.* 11) isse niet veelvoudig, maar overal een en de zelve. *En dit is 't tweede.*

BYVOEGZEL.

Wy hebben tot hier toe van de natuir, of wezentheit des uytstrekkings gehandelt, en datze zoodanich van Ghodt geschape, als wijze begrijpen, wezentlijk is; hebben wy in 't *laatste voorstel van 't eerste deel*, en uyt *voorstel* 12 *deel* 1. volgt, datze nu door de zelve kraft, waar doorze geschapen is, ook onderhouden wert. Voorts door 't zelve voorstel is ook bewezen, dat wy zijnde denkende zaaken, verenicht zijn met een deel van dese stôf, door welks behulp wy verstaan, dat inder daat al die veranderingen zijn, tot de welken wy door overpeizing alleen van de stôf, weten datze bequaam is, als deelbaarheit, plaatzelijke beweging, of verhuyzing van 't eene deel uyt de eene in d'ander plaats; dien wy klaar en onderscheidelijk begrijpen, als maar alleenlijk verstaan wert, dater andere deelen van de stôf, in plaats van de verhuysde volgen. Deze deeling en beweging worden

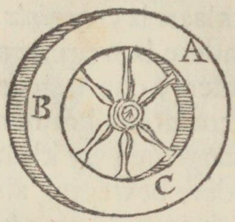
op

op oneyndige wijzen van ons bevat, en gevolglijk konnen ook oneyndige veranderingen, van de ſtôf begrepen worden; ik zeg datze van ons klaar en onderſcheidelijk begrepen werden, namelijk, zoo lang als wy die als wijzen van d'uytſtrekking, en niet als zaken die daar af waarlijk onderſcheiden zijn, bevatten. Gelijk in 't breede verklaart is, *beginz. deel* 1. en ſchoon de wijsgerigen veel andere bewegingen verziert hebben, wy echter, die niet anders, dan 't geen klaar en onderſcheidelijk begrepen wert, toelaten, konnen geen ander als de plaatzelijke toeſtaan; aangezien wy klaar en onderſcheidelijk verſtaan, dat geen andere beweging als deze, voor d'uytſtrekking bequaam is, noch geen ander onder onze verbeelding valt.

Maar *Zeno* heeft, zoo men zegt, de plaatzelijke beweging ontkent, en dat om verſcheide redenen, die *Diogenes Kynikus* op zijn wijze wederlegt heeft: te weten al wandelende door de ſchoole, waar in deze dingen van *Zeno* geleert wierden, verſtoorende dus de toehoorders door deze zijne wandeling; doch als hy gewaar wierdt dat hem, om zijn wandeling te beletten, zeker toehoorder tegen hielde, bekeef hy hem, zeggende: derft gy de redenen van u Meeſter alzoo wederleggen. Maar op dat miſſchien niet iemant, door de redenen van *Zeno* miſleyt, meyne, dat de zinnen ons iets, te weten de beweging, vertone zouden, 't welk geheelijk tegen 't verſtant ſtrijdig ware, en dat de ziel dus ook ontrent die dingen, dieze door hulp van 't verſtant klaar en onderſcheidelijk bevat, kon bedroogen worden, zal ik des zelfs voornaamſte redenen hier by brengen, en te gelijk betonen, datze niet dan op valſche voor-oordeelen ſteunen, namelijk, om dat hy geen waar begrip van de ſtôf gehadt heeft.

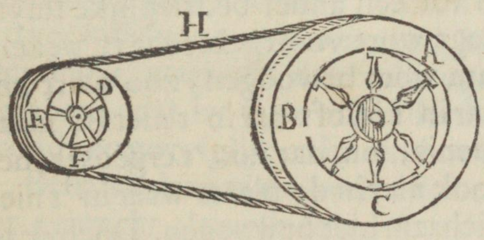
Voor eerſt dan heeft hy zeggenze, gezeyt, indiener plaatzelijke beweging waar; de beweging van een lichaam, krings wijz met d'aldergrootſte ſnelheit bewogen, zoud niet verſchillen van ſtilte; maar *dit* is ongerijmt, derhalve ook *dat*,

hy bewijst het gevolg; zulk lichaam, welks punten alle geduiriglijk blijven in de zelve plaats, is stil: maar alle punten van een lichaam, krings wijs met d'aldergrootste snelheit bewoogen, blijven geduirichlijk in de zelve plaats, derhalve dan enz: en dit heeft hy zeggenze verklaart door 't voorbeelt van een Radt; als dit ABC, 't welk zoo 't met enige snelheit om zijn middelpunt werde bewoogen, zal 't punt A eerder door B en C de kring maken, als of het trager bewoogen wierde. Laat dan eens gestelt werden, dat het by voorbeelt na 't verloop van een uir, als 't traag begon bewoogen te werden, weêr zoud zijn in de zelve plaats van waar 't aanving; zoo zal 't dan indient gestelt wert tweemaal zoo snel bewoogen te werden, na 't verloop van een half uir, zijn in de zelve plaats van waar 't anving, en indien viermaal na 't verloop van een vierde deel des uirs; zoo wy dan begrijpen dat deze snelheit, tot in 't oneyndich vermeerdert, en de tijt tot in een oogenblik vermindert werde, zal het punt A door deze opperste snelheit alle ogenblicken, of geduirichlijk in de plaats zijn, van waar het aanving bewogen te werde, en zoo zal 't altijt in de zelve plaats blijven, en dit 't welk wy verstaan van 't punt A, moet ook verstaan werden van al de punten van dit radt, en derhalven al de punten zullen door die opperste snelheit geduirichlijk blijven in de zelve plaats.

Maar om hier op 't antwoorden, staat aan te merken, dat dit bewijs meer tegen d'opperste snelheit van de beweging, als wel tegen de beweging zelfs is. Edoch wy zullen, of Zeno wel bewezen heeft of niet, hier niet onder zoeken; maar liever zijne vooroordeelen, op welke dit heel bewijs, voor zoo veel hy daar mê tegen de beweging wat meynt te doen, steunt, ontdekken. Voor eerst dan onderstelt hy, dat de lichamen zoo zeer snel bewogen konnen werden, datze niet snelder bewoogen konnen werden; ten tweede dat de tijt

t'zaam gestelt wort uyt ogenblikken, even als andere de hoegrootheit uyt ondeelbare punten, dat beyde valsch is: want de beweging konnen wy noit zoo snel bevatten, of wy konnen die noch snelder bevatten; aangezien 't tegen ons verstant strijdich is, de beweging schoon maar een kleyne lijn beschrijvende, zoo zeer kleyn te bevatten, dat'er geen kleinder gegeven kan werden. 't Zelve heeft ook in de traacheit plaats: want de beweging zoo zeer traag te bevatten, datze niet trager zijn kan, is strijdich: van de tijt ook, die van de beweging een mate is, zeggen wy 't zelve. Maar op dat wy alle deze dingen bewijzen, zoo laat ons de voetstappen van *Zeno* navolgen, en stellen als hy 't Radt A B C, dat met zoo een snelheyt om zijn middelpunt bewogen wert, dat het punt A alle ogenblikken is in de plaats A van waart bewoogen wiert: ik zeg, dat ik een snelheit, die onbepaalt

snelder is dan deze, klaar begrijpe, en gevolglijk de ogenblikken tot in 't oneyndich minder: want men stel eens terwijl 't radt A B C om 't middelpunt bewogen wort, dat door behulp van de koordt H noch een ander radt D E F (dat ik tweemaal kleynder stel) om 't middelpunt werde bewogen, zoo ist klaar, dat als *dit* tweemaal kleynder gestelt werdt als A B C, het dan ook tweemaal snelder als *dat* bewogen wort, en by gevolg dat het punt D op alle halve ogenblikken weêr is in de zelve plaats, van waar 't aanving bewogen te werden. Voorts indien wy 't radt A B C de beweging toeschrijven van DEF, zal DEF viermaal snelder als te vooren bewogen werden; en zoo wy alweêr deze laatste snelheit van 't radt D E F toeeigenen aan A B C, zal D E F achtmaal snelder bewoogen werden, en dus tot in 't oneyndich: maar uyt het begrip alleen van de stôf blijkt dit zeer klaar, de wijl de we-

zentheit

zentheit van de ſtof beſtaat, als bewezen is, in uitſtrekking, of ruymte die altijt deelbaar is; en zonder ruymte is geen beweging. Wy hebben ook bewezen, dat een deel van de ſtof te gelijk geen twee ruymten beſlaan kan: want 't was even als of wy zeyden, dat een deel van de ſtôf gelijk waar met zijn dobbel, als blijkt uyt de dingen boven bewezen; derhalve dan als een deel van de ſtôf wert bewogen, wert 'et bewoogen door enige ruymte, die, ſchoonze verziert wort, kleyn te wezen, en by gevolg ook de tijt waar door deſe beweging wort afgemeten, echter deelbaar zal zijn, en gevolglijk ook alzoo de duyring van deze beweging, of de tijt, en dat tot in 't oneyndich. Dit ſtond te bewijzen.

Laat ons nu voortgaan tot een ander bedrieglijke ſluytreeden, die van hem gezegt wort voortgebracht te wezen, namelijk; indien 't lichaam wort bewoogen, zoo wort het bewoogen in de plaats waar in 't is, of waar in 't niet is; maar niet in de plaats waar in het is; om dat zoo 't ergens is, het nootzaaklijk ſtil is, noch ook niet in de plaats waar in 't niet is, en derhalve wort het lichaam niet bewoogen. Doch deze twiſtredening is met de voorgaande t'enemaal gelijk, de wijl hy tijt voor onderſtelt, die niet zoud kleynder gegeven konnen werden; want zoo wy hem antwoorde, dat het lichaam bewoogen wort, niet *in de* plaats, maar *van* de plaats waar in 't is, *tot* de plaats waar in 't niet is, hy zal vragen of het dan niet in die tuſſen-beyde plaatzen geweeſt is? zoo wy, onderſcheit makende, hem antwoorden, indien door *geweeſt is* verſtaan wort ſtil geweeſt is, zoo ontkennen wy, dat het terwijl 't bewogen wierdt, ergens geweeſt is: maar indien door *geweeſt is* verſtaan wort *wezentlijk geweeſt is*, zeggen wy dat het nootzakelijk, terwijl 't bewoogen wierdt, wezentlijk was. Hy zal vorder vragen, waar doch is 't wezentlijk geweeſt, terwijl 't bewoogen wierde? en zoo wy hem alweêr antwoorden: indien door dit *waar is 't wezentlijk geweeſt*, gevraagt wort, *in wat plaats het vertoeft heeft* terwijl

't be-

'tbewoogen wierdt? zoo zeggen wy in geen: maar indien van *wat plaats het verwisselt heeft?* zeggen wy van alle plaatzen, die hy ons in die ruymte, waar door 't bewoogen wierde, wil aanwijzen. Hy zal al voort gaan in 't vragen, of het op 't zelve ogenblik tijt, heeft konnen plaats beslaan en verwisselen? waar op wy eyndelijk met dit onderscheit antwoorden, indien door ogenblik tijt verstaan wort zulk een tijt, die niet kleynder zijn kan, zoo vraagt hy iet, gelijk genoeg getoont is, dat niet verstaanlijk, en daarom geen antwoort waardich is: maar indien hy tijt neemt in die zin als ick boven verklaart heb, dat is in zijn ware zin, zoo kan hy geen zoo kleynen tijt stellen, waar in, schoonze ook onbepaaldelijk korter gestelt wort, 't lichaam echter geen plaats beslaan, en verwisselen zoud konnen, gelijk dit den opmerkende klaar genoeg is, waar uyt dan volgt, gelijk wy te vooren gezeyt hebben, dat hy tijt vooronderstelt, die niet kleynder zijn kond, en gevolglijk ook niets bewezen heeft.

Behalve deze twee, wert noch een derde bewijs van *Zeno* by gebracht, 't welk te gelijk met de wederlegging gelezen kan werden by *Des Cartes deel* 1 *Brief* 118.

Doch ik begeer dat mijn Lezers aanmerken, dat ik niet als *Diogenes* door de zinnen, maar door tegenstelling van mijne redenen tegen die van *Zeno*, hem wederlegt hebbe: want de zinnen konnen den onderzoeker van waarheit niet anders geven, als de verschijnzelen van de natuir, waar door hy bepaalt wert, d'oorsaken der zelver t'onderzoeken, maar noyt betoonenze vals te zijn, 't geen 't verstant klaar en onderscheidelijk bevint dat waar zy. Dus oordelen wy, en daarom is ook dit ons beleedt: namelijk, de dingen die wy voorstellen, met redenen te bewijzen, die klaar en onderscheidelijk van 't verstant begrepen werden, niet achtende wat, ons van de zinnen, daar tegen aan schijnende te lopen, gezecht mocht werden, die doch maar alleenlijk als gezeyt is, 't verstant wel konnen bepalen, om dit eer dit als dat t'onderzoe-

ken maar niet van enige valsheyt, in 't geen het klaar en onderscheidelijk begrepen heeft, te overtuygen.

VOORSTEL. VII.

Geen lichaam gaat in de plaats van een ander, ten zy gelijkelijk dat ander, ook gaa in de plaats van enich ander.

BEWYS.

Bezie de figuer van 't volgende voorstel.

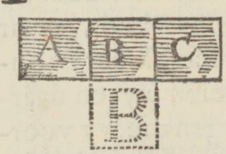
INdien gy 't ontkent, laat dan eens gestelt werden, zoo 't mogelijk is, dat het lichaam A ga in de plaats van 't lichaam *B*, 't geen ik met deze A voor onderstel gelijk te zijn, en niet van zijn plaats wijke; zoo zal de ruymte die eerst alleenlijk maar begreep *B*; nu ook (*volgens d' onderstelling*) begrijpen A en *B*, en twemaal meer van lichaamlijke zelfsstandicheit als te vooren; maar dit is (*voorst: 4 dezes*) ongerijmt, derhalve dan geen lichaam gaat in de plaats enz: En dit was te bewijzen.

VOORSTEL VIII.

Als enich lichaam in de plaats gaat van een ander, op 't zelve ogenblik, wort de plaats van hem verlaten, vervult van 't ander, 't welk hem onmiddelijk raakte.

BEWYS.

INdien 't lichaam *B* bewoogen wort na D, zullen de lichamen A en C, op 't zelve ogenblick zich onderling naderen en raken, of niet; zoo ja, dan wort het begeerde toegestaan, zoo neen, maar dat deze heele ruymte door B nagelaten open is, dan isser een lichaam, dat gelijk is met deze (*gevolg van voorst: 2. dezes, en van voorst: 4 dezes*) tussen beyde, niet *B* zelf, (*door d' onderstelling*) derhalve een ander, dat op 't zelve ogenblik in des zelfs plaats ingaat, en de wijl 't op 't zelve ogenblik daar in gaat, zoo kan 't geen ander zijn als 't geen onmiddelijk raakt;

D

raakt; (*byvoegz: van voorst: 6 dezes*) want daar hebben wy bewezen, dater uyt d'ene plaats in d'ander geen beweging is, die geen tijt vereyst, die niet altijt kleynder zijn kan; waar uyt volgt dat de ruymte van 't lichaam *B*, op 't zelve ogenblik door geen lichaam vervult kan worden, dat door enige ruymte zoud moeten bewogen werde, eer 't in des zelfs plaats komt, derhalve dan 't is alleenlijk 't lichaam dat *B* onmiddelijk raakt, 't welk op 't zelve ogenblik in des zelfs plaatze ingaat. En dit was te bewijzen.

BYVOEGZEL.

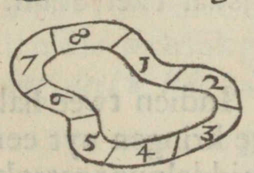
OM dat de deelen van de stôf, van malkander zaaklijk werden onderscheiden; (*beginz. deel* 1 *lid* 61) zoo kan 't een deel zijn zonder 't ander; (*gevolg van voorst.* 7. *d.* 1) noch sy hangen ook van malkander af; en dus zijn al die verzierzels van *onderlinge-trek*, en *afkeer* als vals te verwerpen. Voorts, dewijl d'oorzaak van enich gewrocht altijt stellich moet zijn, zoo kan men noyt zeggen, dat enich lichaam bewogen wert, op dat'er geen ydel zy, maar alleenlijk door voortstuwing van een ander.

GEVOLGH.

In alle beweging, wort een heele kring der lichamen, gelijklijk bewoogen.

BEWYS.

OP de zelve tijt als 't lichaam 1 in de plaats van 't lichaam 2 gaat, moet 2 in de plaats van een, ander by

voorbeelt 3 gaan, en zoo voort; (*voorst.* 7 *dezes*) voorts op die ogenblik dat het lichaam 1 in de plaats van 2 ingaat, moet de plaats die van 't lichaam 1 verlaten is, van enich ander vervult werden; (*voorst.* 8 *dezes*) namelijk van 8 of een ander dat deze 1 onmiddelijk raakt, 't welk, dewijl 't geschiet alleen uit voortstuwing van een ander

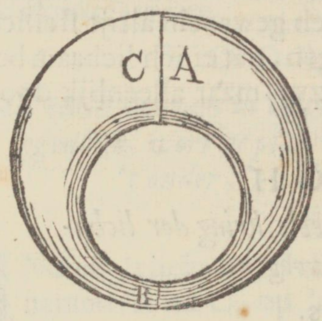
(*door 't voorg. byvoegz*) dat wy alhier 1 voor-onderstellen te zijn, zoo konnen al deze bewoge lichamen in een zelve rechte lijn niet wezen, (*gem: ken:* 21) maar (*bep:* 9) zy maken een geheele kring. En dit was te bewijzen.

VOORSTEL IX.

Dat de ronde Buys A B C vol water zy, en datze in A viermaal zoo wijt zy als in B; op die tijt dat het water (of enich ander vloeyig lichaam) 't welk in A is begint te bewegen na B, zal ook 't water dat in B is, viermaal zoo snel bewoogen werden.

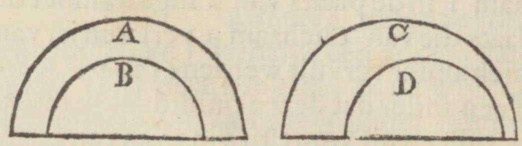
Bewys.

AAngezien al 't water dat in A is bewogen wort na B, zoo moet te gelijk zoo veel water uyt C, 't welk A onmiddelijk raakt, in des zelfs plaats komen, (*voorst:* 8 *dezes*) en zoo zal ook uyt *B* zoo veel water in de plaats van C kome moeten, (*door 't zelve voorstel*) derhalve dan (*gem: ken:* 14) 't zal viermaal zoo snel bewooge werden. En dit was te bewijzen.

Dit, 't geen wy van de ronde Buys zeggen, moet ook verstaan worden van alle oneffe ruymte, waar door de lichamen gedwongen werden te gaan, die gelijklijk bewoogen werden; want het bewijs zal 't zelve zijn.

INZETZEL.

Indien twee halve kringen uyt een middelpunt getrokken werden, als A en *B*, de ruymte, tus-

tussen d'omtrekken zal al om gelijk zijn; maar indien uyt verscheiden middelpunten als C en D, de ruymte tussen d'omtrekken zal al om ongelijk zijn.

'T Bewijs blijkt uyt de bepaling alleen van de kring.

VOORSTEL X.

't Vloeyich lichaam dat bewoogen wort door de Buys A B C, ontfanght onbepaalde trappen van snelheyt. *Bezie de figuir van 't voorg: voorst:*

Bewys.

DE ruymte tussen A en *B* is al om ongelijk, (*door 't voorg: inzetzel*) zoo zal dan (*voorst: 9 dezes*) de snelheyt waar door 't vloeyich lichaam door de buys A B C bewoogen wort, ook al om ongelijk zijn. Voorts, aangezien wy tussen A en *B*, altijt kleynder en kleynder onbepaalde ruymte met gedachten begrijpen, (*voorst: 5 dezes*) zoo zullen wy ook des zelfs oneffenheeden; die al om zijn, onbepaalt begrijpen, en gevolglijk (*voorst: 9 dezes*) zullen de trappen van snelheit onbepaalt zijn. En dit was te bewijzen.

VOORSTEL XI.

In de stôf, die door de buys A B C vloeyt, is deeling tot in onbepaalde deelen. *Bezie de figuir van voorst: 9.*

Bewys.

DE stôf die door de buys A B C vloeyt, ontfanght gelijklijk onbepaalde trappen van snelheyt; (*voorst.* 10 *dezes*) derhalve dan (*gem. ken.* 16) zy heeft onbepaalde deelen die waarlijk gedeelt zijn. *En dit was te bewijzen. Leez beg. deel* 2 *lidt* 34 *en* 35.

BYVOEGZEL.

VAn de Natuir der beweging hebben wy tot hier toe gehandelt, 't betaamt dat wy nu d'oorzaak des zelfs

onderzoeken, die tweevoudich is een eerſte of algemene, die van alle bewegingen in de werelt oorzaak is; En een byzondere, waar door de deelen van de byzondere ſtôf de bewegingen, die ze eerſt niet hadden, bekomen. Wat d'algemene aangaat, aangezien wy niet toe laten (*voorſt.* 14 *deel* 1 *en byvoeg. van voorſt.* 17 *deel* 1) als 't geen wy klaar en onderſcheidelijk begrijpen, en wy geen ander oorzaak als Ghodt (Schepper namelijk van de ſtôf) klaar en onderſcheidelijk begrijpen, zoo blijkt dat geen ander algemene oorzaak mach toegelaten werden. 't Gene wy hier van de beweging zeggen, is ook van de ſtilte te verſtaan.

VOORSTEL XII.

Ghodt is voorname oorzaak van de beweging.

BEWYS.

Bezie het naaſt voorgaande byvoegzel.

VOORSTEL XIII.

De zelve hoegrootheit van beweging en ſtilte, die Ghodt eenmaal de ſtôf heeft ingedrukt, onderhout hy als noch in de zelve, door zijn meêwerking.

BEWYS.

Angezien Ghodt oorzaak is van beweging en ſtilte; (*voorſt.* 12 *dezes*) zoo onderhout hy ze als noch door die zelve kraft, waar door hy ze heeft geſchapen, (*gem. ken.* 10 *deel* 1) en dat ook in de zelve hoegrootheit, waar meê hy ze eerſt geſchapen heeft. (*gevolg van voorſt.* 20 *deel* 1.) En dit ſtont te bewijzen.

BYVOEGZEL.

I. Alhoewel in de Ghodtgeleertheyt wort gezegt, dat Ghodt veel dingen doet na zijn welbehagen, en op

dat

dat hy de menſchen zijn macht betoone, nochtans dewijl de dingen, die van zijn alleen wel behagen afhangen, niet als door Ghoddelijke openbaring bekent zijn; zoo mag men die in de wijsbegeerte, daar alleenlijk maar 't geen de reden zegt, onderzocht wert, niet toelaten: op datze niet met de Ghodtgeleertheyt vermengt werde.

II. Schoon de beweging in de bewogen ſtôf, niet anders is, als een wijs des zelfs, echter zoo heeftze een zekere en bepaalde hoegrootheit; maar hoedanich die te verſtaan zy, zal in 't navolgende blijken. *Lees beginz: deel* 2 *lidt* 36.

VOORSTEL XIV.

Yder zaak, voor zoo veelze eenvoudich is en ongedeelt, en in zich alleen wort aangemerkt, blijft altijt zoo veel in zich is, beſtendich in een zelve ſtant.

Dit voorſtel is by veele als een gemene kennis, maar wy nochtans zullen 't bewijzen.

Bewys.

AAngezien geen dink in enige ſtant zy, als door Ghodts meêwerking alleen, (*voorſt.* 12 *deel* 1) en Ghodt ten opperſte in zijne werken beſtendig zy; (*gev. van voorſt.* 20 *deel* 1) indien wy dan op geen uytwendige oorzaken, te weten byzondere acht geven, maar de zaak in zich alleen overwegen, zoo moet men beveſtigen, datze altijt zoo veel in zich is, in de zelve ſtant beſtendich blijft. En dit was te bewijzen.

GEVOLGH.

't Lichaam dat eens bewoogen wort, gaat altijt voort bewoogen te werden, ten zy het van uytwendige oorzaken werde belet.

Bewys.

Dit blijkt uyt het voorgaande voorſtel, doch op dat men het voor-oordeel van de beweging verbetere. *Leez beginz. deel* 2 *lidt* 37 *en* 38.

VOOR-

VOORSTEL XV.

Alle bewooge lichaam ſtrekt uyt zich zelf daar heen, dat het volgens een rechte en geen kromme lijn, voort gaat bewogen te werden.

Dit voorſtel zoud onder de gemene kenniſſen geſtelt mogen werden, maar uyt het voorgezeyde zal ik het dus bewijzen.

BEWYS.

DE beweging om datze alleenlijk (*voorſt. 12 dezes*) Ghodt tot oorzaak heeft, heeft uyt zich geen kraft om wezentlijk te zijn; (*gem.ken.* 10 *deel* 1) maar wort yder ogenblik als van Ghodt geſchapen, (zoo blijkt uyt het bewezene ontrent de nu aangetrocke gemene kennis,) weshalve, zoo lang wy op de natuir van beweging alleen acht geven, zullen wy aan die geen duiring konnen toeſchrijven, als tot des zelfs natuir behoorende, die groter dan een ander begrepen kan werden; maar zoo men wil zeggen, tot de natuir van enich bewoogen lichaam te behooren, dat het enige kromme lijn, door zijn beweging beſchrijve, zoo zoud aan de natuir van beweging, toegeſchreven werde een langwijliger duiring, als of men ſtelde, dat de natuir van 't bewoogen lichaam was, daar heen te ſtrekken, dat het voortging volgens een rechte lijn bewoogen te werden; (*gem: ken:* 17) maar de wijl wy, als nu bewezen is, de natuir van beweging zoo een duiring niet toeſchrijve konnen; zoo konnen wy dan ook niet ſtellen, dat de natuir van een bewooge lichaam zy, na enige kromme, maar alleenlijk, na een rechte lijn, voort te gaan, bewogen te werden. En dit was te bewijzen.

BYVOEGZEL.

VEel licht zal dit bewijs aan veele toeſchijnen te betoonen, dat tot de natuir van beweging niet meer behoort,

datze een kromme, als datze een rechte lijn beſchrijve, en dat om datmen geen rechte kan aanwijſen, ſonder dat'er een kleinder, 't zy rechte, 't zy kromme gegeven werde, noch enige kromme zonder dat'er een ander kleynder kromme zy; maar dit alles overwogen hebbende, acht ick echter 't bewijs goet te wezen: want het beſluit datgene, 't welk om te bewijzen voorgeſtelt wert, uyt d'algemene wezentheyt, of wezentlijk onderſcheit alleen der lijnen, en niet uyt ygelijks hoegrootheit of toevallich onderſcheit. Doch op dat ik een zaak, die door zich klaar genoeg is, door 't bewijzen niet bet duyſter make; zende ik de Lezers maar tot de bepaling alleen van beweging, die niet anders beveſticht van de beweging, als een overbrenging van 't een deel van de ſtôf, uyt de nabuiricheit enz: in de nabuiricheit van andere enz: derhalve dan ten zy wy deze overbrenging zeer eenvoudich begrijpen, dat is, volgens een rechte lijn te geſchieden, zoo ſchrijven wy aan de beweging iet toe, dat in de bepaling des zelfs, of wezentheyt niet wert begrepen, en gevolglijk tot de natuir des zelfs niet behoort.

GEVOLGH.

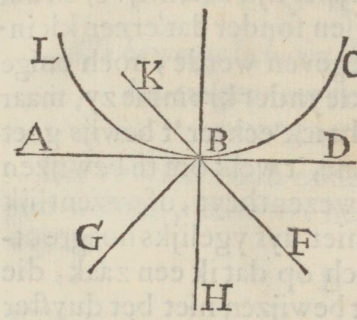
Uyt dit voorſtel volgt dat alle lichaam, dat na een kromme lijn bewoogen wert, geduirichlijk van de lijn, na welke het uyt zich ſelfs zoud voortgaan bewoogen te werden, afwijkt, en dat door kraft van enige uytwendige oorzaak. (*voorſt:* 14 *dezes.*)

VOORSTEL XVI.

Alle lichaam kringswijs bewoogen, als by voorbeelt een ſteen in de ſlinger, wort geduirichlijk bepaalt, dat'et voortga volgens de raaklijn bewoogen te werden.

BEWYS.

'T Lichaam krings wijs bewogen, wort geduirichlijk van een uytwendige kraft, dat het niet voortga volgens

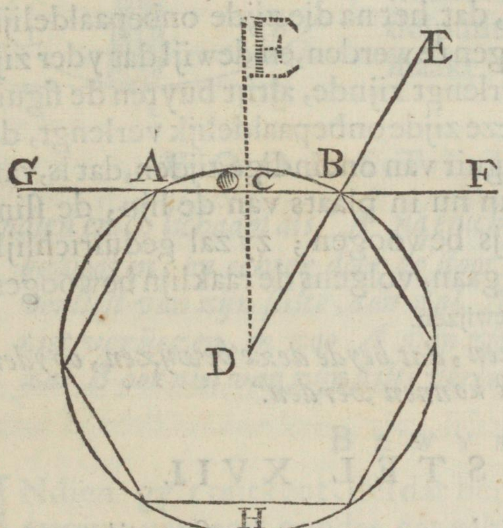
een rechte lijn bewoogen te werden; (*door 't voorg. gevolg.*) maar die kracht ophoudende, gaat het uyt zich voort, volgens een rechte lijn bewoogen te werden, (*voorst.* 15.) ick zeg daar noch by, dat het lichaam kringswijs bewoogen, van een uytwendige oorzaak wort bepaalt, dat het voortga volgens de raaklijn bewogen te werden: want zoo gy 't ontkent, stel dan eens dat de steen in *B*, van de slinger, by voorbeelt niet volgens de raaklijn *B* D, bepaalt werde, maar volgens een ander, die van 't zelve punt buyten of binnen de kring begrepen zy, gelijk als volgens de lijn *B* F, zoo wanneer de slinger van de zijde L, na *B* vooronderstelt wert te komen, of volgens de lijn *B* G, (die ik versta, met de lijn *B* H die van 't middelpunt getrocken wort door d'omtrek, en datze die in 't punt *B* snijt, een hoek te maken, die gelijk is met de hoek F*B*H) zoo wanneer in 't tegendeel de slinger van de zijde C, na *B* voor onderstelt wort te komen. Maar zoo vooronderstelt wert, dat de slinger die van L na B kringswijs bewoogen wert, de steen in 't punt B bepaalt, datze voortga na F bewoogen te werden, zoo zalze nootzaaklijk (*gemen: ken:* 18.) als de slinger door een tegendeelige bepaling van C na B bewogen wert, bepaalt werden, volgens de zelve lijn B F voort te gaan, door een tegendeelige bepaling, bewoogen te werden, en gevolglijk zal ze na K en niet na G strekken, 't welk tegen de onderstelling is, en aangezien men geen lijn, die door 't punt *B* getrokken kan werden, anders als de raaklijn stellen kan, met de lijn *B* H de hoeken na de zelve zijde als D B H en A *B* H gelijk makende, zoo kan geen ander als de raaklijn gegeven werde, die

Dit blijkt uyt voorst. 18 en 19. 't 3. Boek van Euclid. beginz.

die de zelve onderstelling behouden kan, 't zy dat de slinger van L na *B*, of van C na B wert bewogen; en derhalve kan geen ander als de raaklijn gestelt werde, volgens welke zy strekt bewogen te werden. En dit was te bewijzen.

ANDERS.

Men begrijpe, in plaats van de kring, een zeshoek ABH getrokke binnen de kring, en dat het lichaam C aan de zijde AB stil zy: voorts men begrijpe dat de lijn DBE (welks een uyteynde ik in 't middelpunt D, voor onderstel onbeweeglijk, en 't ander beweeglijk) bewogen werde om 't middelpunt D, gedurig de lijn A B doorsnijdende; zoo blijkt, indien de lijn DBE ter wijlze begrepen wort, alzoo

te werden bewoogen, ontmoet het lichaam C op die tijt, waar op het de lijn A*B* rechthoekig doorsnijt, dat zy 't lichaam C door haar voortstuwing zal bepalen, dat het voortga volgens de lijn FBAG, na G bewoogen te werde, dat is, volgens de zijde AB onbepaalt verlengt. Doch schoon wy nu hier uit lust de seshoeck gestelt hebben, zoo moet men ook van alle andere figuiren die wy begrijpen, binnen deze kring getrocken te konnen werde, 't zelve bevestigen: te weten, als 't lichaam C aan een zijde van de figuir stil zijnde, voort gedreven wert

 van

van de lijn D B E op die tijt, op welke zy de zijden rechthoekig doorſnijt, dat het van de zelve bepaalt zal werden, na die zijde onbepaaldelijk verlengt, voort te gaan, bewoogen te werden: men begrijpe dan in plaats van de ſeshoek een rechtlijnige figuir van oneyndige zijden, (dat is na *Archimedis* bepaling een kring) zoo blijkt dat de lijn D B E, waar 't ook zy datze 't lichaam C ontmoet, 't zelve altijt ontmoet op die tijt, waar opze enige zijde van zulk een figuir rechthoekig doorſnijt, en zoo zalze noyt dit lichaam C ontmoeten, of zy zal 't te gelijk bepalen, dat het na die zijde onbepaaldelijk verlengt, voortga bewoogen te werden, en dewijl dat yder zijde, na beyde de zijden verlengt zijnde, altijt buyten de figuir vallen moet, zoo zal deze zijde onbepaaldelijk verlengt, de raaklijn wezen, van een figuir van oneindige zijden, dat is, van een kring. Indien wy dan nu in plaats van de lijn, de ſlinger begrijpen: krings wijs bewoogen; zy zal geduirichlijk de ſteen bepalen voort te gaan, volgens de raaklijn bewoogen te werden. En dit ſtont te bewijzen.

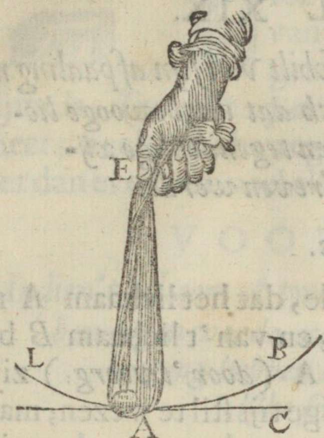
Hier ſtaat aan te merken, dat beyde deze bewijzen, op yder kromlinige figuir toegepaſt konnen werden.

VOORSTEL XVII.

Alle lichaam, krings wijs bewoogen, poocht af te wijken van 't middelpunt van de kring, dien 't maakt.

Bewys.

SOo lang enich lichaam krings wijs bewoogen wert; wert het van enige uytwendige oorzaak gedrongen, die ophoudende, gaat het te gelijk voort, volgens de raaklijn bewogen te werden, (*door 't voorgaande*) al des zelfs punten, behalve 't welk de kring raakt, vallen buyten de kring, (*beginz: Euclid: voorſt: 16 boek 3*) en gevolglijk van 't middelpunt

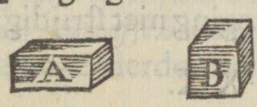
punt verder af, derhalve dan als de steen, krings wijs bewoogen in de slinger E A, is in 't punt A, zoo trachtze voort te gaan volgens die lijn, welks punten verder af zijn van 't middelpunt E, als al de punten van den omtrek L A B; 't welk niet anders is, als trachten af te wijken van 't middelpunt van de kring dienze maakt. En dit was te bewijzen.

VOORSTEL XVIII.

Indien enich lichaam als A na enich stil lichaam als B, werde bewoogen, en echter door de stoot van 't lichaam A, niet verliest van zijn stilte, dan zal A van zijn beweeging ook niet verliezen, en zoo A van zijn beweeging niet verliest, zal B ook niet van zijn stilte verliezen.

Bewys.

Indien gy 't ontkent, stel dat het lichaam A van zijn beweging verlieze; zonder dat echter 't geen het verlooren

heeft, in een ander namelijk B overga, als dit gebeurt, zal'er min hoegrootheit van beweging in de natuur zijn als te vooren, 't welk ongerijmt is, (*voorst: 13 dezes*) en zoo gaat ook 't bewijs, ten aanzien van de stilte van 't lichaam B, derhalve dan, indiener van 't een in 't ander niet wert overgebracht; behout B al zijn stilte, en A al zijn beweging. En dit stont te bewijzen,

VOORSTEL XIX.

Beweging in zich aangemerkt, verschilt van sijn afpaaling na enige zekere zijde, noch 't is nodich dat een bewooge lichaam enige tijt stil zy, als 't na een tegendeelige zijde gevoert, of weêrom gedreven werde.

Bewys.

MEn stelle, als in 't voorgaande, dat het lichaam A na B recht uyt bewoogen werde, en van 't lichaam *B* belet dat het niet verder ga; dan zal A (*door 't voorg.*) zijn hele beweging behouden, zonder enige tijt stil te wezen; maar nochtans als 't voortgaat bewogen te werden, wort het niet bewogen na de zelve zijde, waar na 't eerste bewoogen wierde; want 't wort onderstelt van B belet te werde; en dus zijn gehele beweging behouden, en zijn eerste afpaling verloren zijnde, zal het na de tegendeelige zijde, en niet na enige andere bewogen werde, (*volgens 't geen in de verkijkkunde hooft d. 2. gezegt is*) derhalve dan (*gem: ken: 2*) de afpaaling behoort niet tot de wezentheit van de beweging, noch het bewogen lichaam is niet enige tijt stil, als 't weêrom gedreven wert. En dit was te bewijzen.

GEVOLGH.

Hier uyt volgt dat beweging tegen beweging niet strijdig is.

VOORSTEL XX.

Indien 't lichaam A 't lichaam B ontmoette en met zich sleepte, zoo veel beweging als B door d' ontmoeting van A verkrijgt, zal A van de zijne verliezen.

Bewys.

ZOo gy 't ontkent, stel dan dat *B* meer of min beweging van A verkrijgt, als A verliest, dit geheele verschil zal

tot de hoegrootheit van de beweging van geheel de natuir by gedaan, of afgegenomen moete werden; 't welk ongerijmt is; (*voorſt*: 13 *dezes*) de wijl dan 't lichaam B noch meer, noch min beweging verkrijgen kan, zoo verkrijght het dan even zoo veel als A verlieſt. En dit ſtont te bewijzen.

VOORSTEL XXI.

Indien 't lichaam A tweemaal grooter zy als B, en even ſnel bewoogen werde, zoo zal A ook tweemaal meer beweging hebben als B, of kraft om met B gelijke ſnelheit te behouden. *Bezie de figuir van 't voorg. voorſtel.*

BEWYS.

MEn ſtel dan, by voorbeelt, in plaats van A tweemaal B, dat is (*volg. d'onderſtelling*) eene A gedeelt in twee gelijke deelen, yder van deze *B* heeft kraft om in zijn ſtant te blijven; (*voorſt: 14 dezes*) en deze kraft is in beyde (*volgens d'onderſtelling*) gelijk; indien nu deze twee B t'zame gevoegt werden, behoudende hun ſnelheit, zoo wort'er eene A, welks kraft en hoegrootheit gelijk zal zijn met twee B, of het dobbel van een *B*. En dit ſtont te bewijzen.

Aanmerk, dat dit ook uyt de bepaling alleen van de beweging blijkt, want hoe 't lichaam dat bewogen wert grooter is, hoe meer ſtôf dat'er is, die van andere wort afgeſcheiden, en by gevolg meer van afſcheiding, dat is, (bep. 8) *meer van beweging.* bezie onze vierde aantekening over de bepaling van beweging.

VOORSTEL XXII.

Dat het lichaam A gelijk zy met B, en dat A tweemaal ſnelder bewoogen werde als B, de kraft of beweging in A zal tweemaal zoo veel zijn als in B. *Bezie de figuir van voorſt. 20.*

BEWYS.

MEn ſtelle dat *B* als 't eerſt-maal zeekere kraft om zich te bewegen ontfing, vier graden van ſnelheit ontfing:

zoo

zoo daar nu niet bykomt, zal 't voortgaan bewoogen te werden, (*voorſt.* 14 *dezes*) en in zijn ſtant te volherden. Men ſtelle nu, dat het ander maal andere nieuwe kraft ontfing, uyt een nieuwe voortſtuwing, die gelijk zy met d'eerſte, dan zal 't noch boven de vier eerſte, andere vier trappen van ſnelheit verkrijgen, die 't ook (*door 't zelve voorſtel*) behouden zal; namelijk tweemaal zoo ſnel, dat is, 't zal evenſnel bewoogen werde als A, en tegelijk tweemaal zoo veel kraft hebben, te weten, die gelijk zy met A zelf, en derhalve is de beweging in A, tweemaal zoo veel als in B. En dit was te bewijzen.

Aanmerk: dat wy hier door kraft in de bewooge lichamen verſtaan, een hoegrootheit van beweging, die in gelijke lichamen, na de ſnelheit van beweging, grooter moeten zijn, voor zoo veel de gelijke lichamen door deze ſnelheit, van de lichamen, die hen onmiddelijk raken, op dezelve tijt meer afgeſcheiden werden, dan of ze trager bewoogen wierden, en derhalve (bep. 8) *hebben zy ook meer beweeging: maar in de ſtil zijnde lichamen verſtaan wy door kraft van tegenſtaan, een hoegrootheit van ſtilte.* Hier uyt volgt.

GEVOLGH I.

Hoe de lichamen trager bewoogen werden, hoe ze meer van ſtilte hebben: want zy, ontmoetende of achterhaalt zijnde, van lichamen die ſnelder bewoogen werden, en min kraft hebben als zy, zullen meer tegenſtaan, en ook min van de lichamen, die hen onmiddellijk raaken, afgezondert werden.

GEVOLGH II.

Indien 't lichaam A tweemaal ſnelder bewoogen werde als B, en dat B tweemaal grooter zy dan A, zoo iſſer ſoo veel beweging in de groote B, als in de kleynder A, en gevolglijk ook gelijke kraft.

BEWYS.

Laat *B* tweemaal grooter zijn als A, en A tweemaal ſnelder bewoogen werde als *B*; en voorts dat C tweemaal

maal kleynder zy als *B*, en tweemaal trager bewogen werde als A: zoo zal *B* (*voorst.* 21 *dezes*) tweemaal meer beweging hebben als C, en A (*voorst.* 22 *dezes*) tweemaal meer als C, derhalve (*gem: ken:* 15) *B* en A hebben gelijke beweging: want het is van des beyde bewegings des zelven derde C dobbel. En dit was te bewijzen.

GEVOLGH III.

Hier uyt volgt; *dat beweging wert onderscheide van snelheit:* want wy begrijpen van de lichamen die gelijke snelheit hebben, 't eene meer beweging te konnen hebben, als 't ander; (*voorst:* 21 *dezes*) en in tegendeel, van die ongelijke snelheit hebben, datze gelijke beweging konnen hebben, (*door 't voorg. gevolg*) 't welk uit de bepaaling alleen van beweging, ook wel kan afgenomen werde: de wijl die niet anders is, als een overbrenging van 't een lichaam, uyt de nabuiricheit enz:

Maar hier staat aan te merken, dat dit derde gevolg niet strijdich is met het eerste: want tweezins wert de snelheit van ons begrepen, of voor zoo veel enich lichaam, op de zelve tijt van de lichamen, die 't onmiddelijk raken wert afgescheiden, en zoo veel ook van beweging of stilte min of meer bekomt, of, voor zoo veel 't op de zelve tijt grooter of kleynder lijn beschrijft, en zoo veel ook van beweging wort onderscheiden.

Ik zoud noch andere voorstellingen hier by konnen voegen, tot meerder verklaring van 't 14*de* *voorstel dezes deels, en de kraften der dingen in yder stant uytleggen: gelijk wy aangaande de beweging gedaan hebben, maar 't zal genoeg zijn het* 43*ste* *lidt van 't tweede deel der beginzels te doorlezen. Alleenlijk zullen wy een voorstel hier aanknopen, dat nodich is om de dingen die volgen te verstaan.*

VOORSTEL XXIII.

Wanneer de wijzen van enich lichaam werden gedwongen verandering te lijden, deze zal altijt de kleynste zijn die gegeven kan werden.

BEWYS.

Dit voorstel volgt klaar uyt de voorstel 14 dezes.

VOORSTEL XXIV. Regel 1.

Bezie de figuir van voorst. 20.

Zoo twee lichamen als A en B evengelijk waren, en regelrecht tot malkander evensnel bewoogen wierden, zoo worden zy, als ze zich onderling ontmoeten, beyde na een tegendeelige zijde weêrboogen, zonder van hun snelheit te verliezen.

In deze onderstelling blijkt klaarlijk, op dat de tegenstrijdicheit van deze lichamen werde weghgenomen; of, datze beyde na een tegendelige zijde bewogen moeten werden, of, dat het een 't ander moet met sich slepen: Want zy zijn alleenlijk maar voor zoo veel de bepaaling, en niet voor zoo veel de beweging aangaat, in zich tegenstrijdich.

BEWYS.

WAnneer A en *B* zich onderling ontmoeten, moeten zy enige verandering lijden; (*gem: ken:* 19) maar de wijl beweging tegen beweging niet strijdich is, (*gevolg van voorst:* 19 *dezes*) zoo worden zy niet gedwongen van hun beweging te verliezen; (*gem: ken*: 19) en dus geschiet de verandering alleen maar in de bepaling; maar wy konnen de bepaling van 't eene, als namelijk van *B* niet begrijpen verandert te werden, ten zy wy A waar vanze verandert zoud moeten werden, vooronderstellen kraftiger te zijn; (*gem. ken.* 20) maar dit zoud tegen d'onderstelling weze, derhalve dan de wijl de verandering van bepaling, in 't eene niet geschieden kan, zoo moetze in beyde geschieden, namelijk afwijkende A en B na een tegendelige zijde, en niet na enige andere, (*door 't geen in de werkijkkunde hoofd.* 2 *gesegt is*) behoudende hun geheele beweging.

VOOR-

VOORSTEL XXV. Regel 2.

Zoo ze in groote ongelijk waren, B namelijk grooter als A (behoudende 't voorige gestelde) *zal A alleenlijk gebogen werde, en zy zullen beyde met de zelve snelheyt voortgaan, bewoogen te werden.*

Bezie de figuir van voorst. 27.

Bewys.

Wanneer *A* kleynder gestelt wort als B, zoo zal 't ook min kraft hebben als *B*, (*voorst.* 21 *dezes*) maar dewijl in deze onderstelling, als ook in de voorgaande, de tegenstrijdicheit maar is in de bepaling alleen; en dat dieshalven, als in 't voorgaande voorstel bewezen is, de verandering maar in de bepaling alleen geschieden moet, zoo zal die alleenlijk geschieden in A en niet in B, (*gem. ken.* 20) en derhalve zal *A* van de kraftiger B, na de tegendeelige zijde gebogen werde, zijn geheele snelheit behoudende. En dit was te bewijzen.

VOORSTEL XXVI.

Zoo ze in groote en snelheit ongelijk waren, B namelijk tweemaal grooter als A, doch de beweging in A tweemaal snelder als in B, (behoudens 't voorige gestelde) *zullen ze beyde na een tegendeelige zijde geboogen werden, yder de snelheyt, die hy te vooren hadd, behoudende.*

Bezie de figuir van voorst. 27.

Bewys.

Als A en *B* onderling tot malkander bewogen werden, zoo iszer in 't een zoo veel beweging, als in 't ander; (*gevolg* 2 *van voorst.* 22 *dezes*) en de beweging van 't eene is tegen de beweging van 't ander niet strijdich; (*gevolg van voorst.* 19 *dezes*) ook zijn de kraften van beyde gelijk (*gevolg* 2 *van voorst.* 22 *dezes*) zoo dat deze onderstellinge geheel gelijk is met die van voorst. 24 dezes, en derhalven zal door 't bewijs des zelfs A en B na een tegendeelige zijde, hun hele beweging behoudende, gebogen werde. En dit stont te bewijzen.

GEVOLGH.

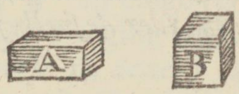
Uyt deze drie voorige voorstellen blijkt klaarlijk, dat de afpaling van een lichaam, op dat het verandert werde, gelijke kraft vereyst als de beweging. Hier uyt volgt, dat een lichaam, 't welk meer als de helft van zijn afpaling, en meer dan 't halve deel van zijn beweging verliest, meer verandering lijdt, als zulk een, dat zijn geheele afpaling verliest.

VOORSTEL XXVII Regel 3.

Zoo ze van gelijke groote zijn; doch dat B een weinich snelder als A bewogen werde, zoo zal niet alleenlijk A na't tegendeel werde geboogen: maar B zal ook de helft van snelheit, die 't meer heeft als A, in A overbrengen, en zy zullen beyde na de zelve zijde, evensnel voortgaan bewoogen te werden.

Bewys.

A (*Volgens d'onderstelling*) wort niet alleenlijk gestelt in zijn bepaaling tegen B, maar ook in zijn traagheit voor zoo veel 't van stilte deelachtig is; (*gevolg* 1 *van voorst:* 22 *dezes*) en dus, schoon 't in tegendeel geboogen, en de

afpaaling alleen verandert wierde, zo zoud echter daar door, de geheele tegenstrijdicheit, van deze lichaamen, niet weg genomen werden, en daarom dan (*gem: ken:* 19) zoo moet de verandering, en in de bepaling, en in de beweeging geschieden: Maar aangezien B na d'onderstelling snelder bewogen wert als A; zoo zal ook B (*voorst.* 22 *dezes*) kraftiger zijn als A, en derhalven (*gem. ken.* 20) zal de verandering in A, voortkomen van B, van welk het na 't tegendeel geboogen wert. *En dit was 't eerste.*

Voorts, zoo lang het trager als *B* wert bewoogen, wert het

het B zelf tegen geſtelt; (*gevolg* 1 *van voorſt.* 22 *dezes*) derhalven dan, moet de verandering zoo lang geſchieden, (*gem: ken:* 19) tot dat het niet trager als B bewogen werde, maar in deze onderſtelling, is geen oorzaak zoo kraftich, die 't dringen zoud ſnelder als B bewoogen te werde; want indien 't van B gedreven kond werden zoodanich, dat het ſnelder dan *B* bewoogen wierd; zoo zouden deze lichamen meer verandering als nodich was lijden, om hun tegenſtrijdicheit weg te nemen, die waarlijk (als nu terſtont is bewezen) weg genomen wert, als A niet trager dan *B* wert bewoogen, en derhalve (*voorſt.* 23 *dezes*) kan 't van *B* niet werde gedreven dat het ſnelder als *B* zelf bewoogen werde, de wijl 't dan, als 't van *B* wort voortgedreven, niet trager als B bewoogen kan werden, noch ook ſnelder; zoo zal 't dan evenſnel voortgaan bewoogen te werden. Verder, indien *B* min dan de helft van ſnelheit, die 't meer heeft als A, overbrengt in A, zo zal A trager als B voort gaan bewogen te werden: maar indien meer als de helft, zal A ſnelder voortgaan bewooge te werden, 't welk, gelijk wy nu al bewezen hebben, beyde ongerijmt is. Derhalve dan geſchiet de verandering tot zoo verre, dat *B* de helft van 't verſchil van ſnelheit heeft overgebracht in A, en gevolglijk zoo veel (*voorſt.* 20 *dezes*) van de zijne verlooren. En alzoo zullen ze beyde zonder enige tegenſtrijdicheyt voortgaan, evenſnel na de zelve zijde bewoogen te werden. En dit was te bewijzen.

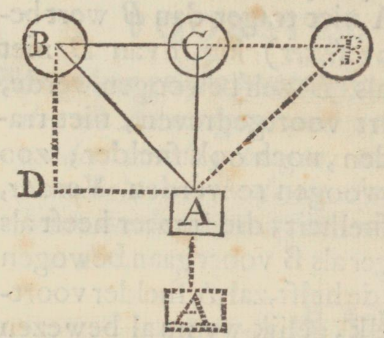
GEVOLGH.

Hier uyt volgt, hoe enich lichaam ſnelder wert bewoogen, hoe 't meer is afgepaalt voort te gaan, om na die lijn, waart naa 't bewoogen wert, bewoogen te werden.

BYVOEGZEL.

OP dat de Leezer de kraft van afpaaling, hier met de kraft van beweeging niet verwarre, heeft het ons goet gedacht

dacht eenige dingen hier by te voegen, waar door de kraft van afpaaling, onderſcheide van die van beweging, verklaart wert. Zoo de lichaamen A en C gelijk, en met gelijke ſnelheit tot malkander lijnrecht bewoogen, begreepe werden; dan werden deſe twee (*voorſt: 24 dezes*) behoudende hun geheele beweeging, na 't tegendeel geboogen; maar zoo 't lichaam C zy in B, en ſcheef bewoogen wort na A, is 't klaar, dat het, om zich na de lijn *B*D of C A te beweegen, min afbepaalt zy; zo dat ſchoon 't met A gelijke beweging heeft, echter

is de kraft van d'afpaaling van C lijnrecht bewooge na A, die gelijk is met de kraft van afpaaling van A, grooter, als die van de afpaaling des zelven C bewooge uyt B na A, en zy is zoo veel grooter als de lijn *B*A grooter is, als de lijn C A; want zoo veel als de lijn B A grooter is, als de lijn C A, zoo veel meer tijt ook (wanneer B en A evenſnel, gelijk hier onderſtelt wert, bewooge werden) heeft *B* noodigh, om na de lijn *B*D of C A, waar door d'afpaaling van A wort tegen gegaan, te konne bewooge werden; alzoo wanneer C uyt *B*, A zelf ontmoet zal 't af bepaalt werden, even als of 't volgens de lijn A B na B (welk ik onderſtel even wijt af te zijn van C, als C wijt af is van B, wanneer 't in dat punt is, waar in de lijn A B de verlengde lijn *B*C doorſnijt) voortging bewoogen te werden; maar A zal, behoudende zijn geheele beweeging, voortgaan na C bewogen te worden, en 't lichaam C met zich voort drijven; want B zoo lang 't volgens de hoeklijn A B tot beweging af bepaalt is, en met A in gelijke ſnelheit bewoogen wert, vereiſcht meer tijt als A, om met zijn beweeging enig deel van de lijn A C te beſchrijven, en voor zoo veel wort het

het, de afpaaling van 't lichaam *B*, dat kraftiger is, tegen gestelt. Maar op dat de kraft van afpaaling van C uyt *B* na A bewooge gelijk zy, voor zoo veel ze van de lijn C *A* deelachtig is, met de kraft van afpaaling van C, lijnrecht na *A* bewooge, (of volgens d'onderstelling van A) zoo zal *B* nootzaaklijk zoo veel trappen van beweeging meer als A moeten hebben, als de lijn *B* A grooter is dan C A, en dan wanneer 't het lichaam A scheef ontmoet; wort A in tegendeel na A en B na B, yder zijne heele beweeging behoudende, geboogen; maar indien 't verschil van *B* boven A grooter is, als dat van de lijn B A boven de lijn C A, dan zal B, A drijven na A, en 't zelve van zijn beweeging meedelen zoo veel, tot dat de beweeging van *B* zich heeft tot die van A, als zich de lijn B A heeft tot die van C *A*, en zoo veel beweeging verlooren hebbende als 't in *A* heeft overgebracht, zal 't voortgaan na die zijde bewoogen te werden, waar na 't eerst bewoogen wierde; by voorbeelt, indien de lijn *A*C zy tot de lijn *AB*, als 1 tot 2, en de beweging van 't lichaam *A*, tot die van 't lichaam *B*, als 1 tot 5, dan zal *B* een trap van zijn beweeging overbrengen in *A*, en zal het na 't tegendeel drijven, en met de vier overige trappen voortgaan, na de zelve zijde, waar na 't zich eerst streckte, bewoogen te werde.

VOORSTEL XXVIII. Regel 4.

Indien 't lichaam A geheel stil lagh, en een weynich grooter waar als B, hoe snel ook B bewoogen mocht werde na A, noyt zal 't A zelf beweegen, maar van 't zelve, behoudende zijn geheele beweeging, naa 't tegendeel gedreve werden. *Bezie de figuir van voorst.* 27.

AAnmerk: dat de tegenstrijdicheit van deze lichamen weggenomen wert drievoudich, of, als 't een 't ander met

met zich ſleept, en daar na evenſnel voortgaan na de zelve zijde bewoogen te werden, of, als 't een wert geboogen na 't tegendeel, en 't ander zijn geheele ſtilte behoude, of, als 't een in tegendeel wert geboogen, en in 't ander iet van zijn beweeging overbrengt, geen vierde iſſer, (*uyt kraft van voorſt.* 13 *dezes*) derhalve zal dan nu (*voorſt.* 23 *dezes*) te bewijzen zijn, dat de minſte verandering, na onze onderſtelling, in deze lichamen geſchiet.

BEWYS.

INdien B bewoog A, tot datze beyde voortgingen met dezelve ſnelheyt bewoogen te werden, 't zou moeten (*voorſt.* 20 *dezes*) alleenlijk zo veel van zijn beweging in A overbrengen, als A bekomt, (*voorſt.* 21 *dezes*) en meer dan de helft van ſijn beweging verliezen, en by gevolg (*gev. van voorſt.* 27. *dezes*) ook meer dan de helft van zijn afpaaling, en dus zou 't meer verandering lijden dan of 't alleenlijk zijn afpaaling verloor. En zoo A iet van zijn ſtilte verloor, doch niet zoo veel, dat het eyndelijk in gelijke ſnelheyt met B voortginge bewoogen te werden, dan wort de tegenſtrijdicheit van deze lichamen niet wech genomen; want A door zijn traacheit, voor zoo veel 't van ſtilte meedeelt, (*gev.* 1. *van voorſt.* 22. *dezes*) zal de ſnelheyt van *B* tegengaan, en dus zal *B* geboogen moeten werden na 't tegendeel, en zijn geheele afpaaling, en het deel van die beweeging, die 't in A heeft overgebracht, verliezen; 't welk ook een grooter verandering is, dan oft d'afpaaling alleen verloor. Derhalve dan zal de verandering na onze onderſtelling, dewijlze in d'afpaaling alleen is, de kleynſte, die in de lichamen zijn kan, wezen, en by gevolg (*voorſt.* 23. *dezes*) zal geen ander geſchieden. En dit was te bewijzen.

Komt in aanmerking, dat wy in 't bewijs van dit voorſtel, 't geen ook in d'andere plaats heeft, het 19 *voorſtel dezes, waar door bewezen wort*; dat wel de geheele afpaaling veranderen,

ren, en evenwel de beweeging in 't geheel blijven kan, *niet hebben aangetrokken. Waar op nochtans acht genoomen moet werden, op datmen de kraft van 't bewijs wel begrijpe. Want in 't 23 Voorst. dezes, zeyden wy niet,* dat de verandering altijt volstrektelijk de kleynste zal zijn; maar de kleynste die gegeven kan werden. *Dat nu zulk een verandering die in afpaaling alleen bestaat, kan gegeven werden, gelijk wy in dit bewijs ondersteltlt hebben, blijkt uyt voorst.* 18 *en* 19 *dezes met het gevolg.*

VOORSTEL XXIX. Regel 5.

Indien 't stil wezend lichaam A kleynder waar als B, zoo zal 't schoon B traag na A bewoogen wierd, het met zich beweegen, en in 't zelve, een zulk deel van beweeging overbrengen, datze daar na beyde even snellijk bewooge werden. Lees beginz: deel 2 lidt 50. *Bezie de figuir van voorst.* 30.

In deze Regel ook, als in de voorgaande, kanmen alleenlijk maar drie gevallen verstaan, waar door deze tegenstrijdicheit weg genomen wert; maar wy zullen bewijzen dat na onze onderstelling, in deze lichaamen de kleynste verandering geschiet, en dieshalve dat ze (*voorst.* 23 *dezes*) ook op zulk een wyz veranderen moeten.

Bewys.

Volgens onze onderstelling, brengt *B* over in A (*voorst.* 21 *dezes*) min dan de helft van zijn beweging, en (*gevolg van voorst:* 17 *dezes*) min dan de helft van sijn afpaling, doch indien B, A niet met zich sleepte, maar na 't tegendeel geboogen wierde, zoo verloor het zijn geheele afpaaling, en daar geschiede grooter verandering, (*gevolg van voorst:* 26 *dezes*) en noch veel grooter: zoo 't zijn geheele afpaaling, en met eene, een deel van zijn beweeging verloor, gelijk in 't derde geval voorondersteltl wert; derhalve dan de verandering, na onze onderstelling, die in deze lichaamen geschiet, is de kleynste. En dit was te bewijzen.

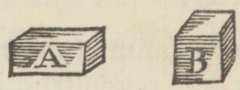
VOORSTEL XXX. Regel 6.

Indien 't stilwezend lichaam A, naaukeurich gelijk waar met B, en tot het zelve bewogen wierde, 't zou eensdeels daar van voortgedreven, anderdeels na 't tegendeel te rug gedreven werde.

Hier ook gelijk in 't voorgaande, konnen maar alleenlijk drie gevallen verstaan werden, en dus staat te bewijzen; dat wy hier de kleynste verandering, die gegeven kan werde, stellen.

Bewys.

Indien 't lichaam *B* 't lichaam A met zich sleept, tot datze even snellijk voortgaan bewogen te werden, dan zal zoo veel beweging in 't een zijn, als in 't ander (*voorst. 22. dezes*) en (*gevolg van voorst. 27 dezes*) 't zal de helft van zijn afpaaling, en ook (*voorst. 20. dezes*) de helft van zijn beweeging verliezen moeten; maar indien 't van A na 't tegendeel te rugh gedreven werdt, zal 't zijn geheele bepaalingh verliezen, en zijn geheele beweeging behouden, (*voorst. 18. dezes*) welke verandering gelijk is, met de voorgaande; (*gevolg van voorst. 26. dezes*) maar geen van deze kan geschieden: want indien A zijn stant behiel, en de bepaling van *B* verandere kond; zoo waar 't nootzaaklijk (*gem: ken: 20.*) kraftiger als B, en dit waar tegen d'onderstelling. En indien *B*, A met zich sleepte, tot datze evensnel bewooge wierden, zoo waar *B* kraftiger als A, en dit waar ook tegen d'onderstelling. De wijl dan geen van beyde zijn kan, zoo geschiet het derde: namelijk dat B, A een weynich voort, en van *A* te rug gedreven wort. En dit stont te bewijzen. *Leez beginz. deel 2. lidt 51.*

VOOR-

VOORSTEL XXXI. Regel 7.

Indien B en A na een zelve zijde bewooge wierden, A wat traager maar B kort volgende snelder; alzo dat het 't eyndelijk raakte, en dat A grooter was dan B, maar 't verschil van snelheyt in B meer was, als 't verschil van grootheit in A; dan zal B van zijn beweeging zoo veel overbrengen in A, datze daar na evensnellijk na de zelve zijd voortgaan. doch als in tegendeel 't verschil van grootheyt in A meer was, als 't verschil van snelheyt in B, dan zal 't daar af, behoudens zijn geheele beweeging, na de tegendeelige zijde gebogen werde. *Bezie de figuir van 't voorgaande voorstel.*

Leez beginz: deel 2 lidt 52. hier konnen wederom als in 't voorgaande, alleenlijk maar drie gevallen aangemerkt werden.

Bewys.

Van 't eerste deel. B kan van A, om dat het (*voorst*: 21 *en* 22 *dezes*) voor onderstelt wert kraftiger te zijn, na de tegendelige zijde niet gebooge werden; (*gem*: *ken*: 20) derhalve de wijl B kraftiger zy, zo zal 't A met zig bewegen, en dat alzoo, datze beyde met gelijke snelheit voortgaan bewoogen te werden, want dus, als licht uyt het voorgaande kan blijken, zal de kleynste verandering geschieden.

Van 't tweede deel. B kan A, als dat min kraftig (*voorst*: 21 *en* 22 *dezes*) voor onderstelt wert, niet voortdrijven, (*gem*: *ken*: 20) noch van zijn beweeging iet meêdeelen; zoo dat (*gev. van voorst*: 14 *dezes*) B zijn geheele beweeging niet na de zelve zyde behouden zal: want 't wort van A vooronderstelt belet te werden, derhalve dan, (*door 't geen hooftd.* 2. *van de verkijkkunde gezegt is*) zoo wort het, behoudens zijn geheele beweeging, (*voorst*: 18 *dezes*) na de tegendelige, en niet na enige ander zijde bewoogen. En dit stont te bewijzen.

Aanmerk. dat wy hier en in de voorgaande voorstellen, *als voor bewezen nemen, dat alle lichaam, eenigh ander*

lijnrecht ontmoetende, van 't welk het geheelijk, dat het na dezelve zijde niet verder voortga, belet wert, moet na de tegendeelige, en niet na eenige andere zijde geboogen werde, 't welk op dat men 't versta, leez verkijkkunde hoofd: 2.

BYVOEGZEL.

TOt noch toe hebben wy, om te verklaren de veranderingen der lichamen, die uyt onderlinge voortstuwing geschieden, aangemerkt twee lichamen als afgezondert van alle andere, zonder acht te geven op de lichaamen, die hun alom omvangen: maar nu zullen wy den stant der zelver en de veranderingen, ten opzicht van de lichaamen, waar van ze alom omvangen werden, overweegen.

VOORSTEL *XXXII.*

Indien 't lichaam B alom omvangen wort van bewooge lichaamtjes, die met gelijke kraft na alle zijden te gelijk drijven, zoo zal 't op de zelve plaats, zoo lang' er geen ander oorzaak bykomt, onbeweeglijk blijven.

Bewys.

DIt voorstel is door zich klaar: want zoo 't na eenige zijde, door voortstuwing van lichaamtjes van een zijd komende, bewoogen wierde; de lichaamtjes die 't bewoogen, zouden 't met grooter kraft drijven, als d'andere die 't op de zelve tijt na een tegendelige zijde drijven, en geen uytwerking bekomen konnen (*gem. k. 20*) 't welk tegen d'onderstelling waar.

VOORSTEL XXXIII.

't Lichaam B, behoudens 't voorige gestelde, *kan door van buyten komende kraft, schoon kleyn zijnde, echter na yder zijde bewoogen werde.*

Bewys.

ALle lichamen die *B* onmiddelijk raaken, om datze (*volgens d'onderstelling*) in beweging zijn, en B (*door*

't voor-

't voorgaande, onbeweeglijk blijft, worden, zoo haast zy *B* raaken, behoudende hun heele beweging, na een ander zijde geboogen, (*voorst: 28 dezes*) alzoo dat B van de lichaamen die het onmiddelijk raaken, van zelf geduirich wort verlaten; hoe groot dat *B* dan ook verziert werdt te wezen; zoo wort echter geen werking vereyst, om het, van de lichaamen die onmiddelijk raaken, af te zonderen; (*door 't geen wy op bep. 8 ten 4de aangemerkt hebben*) derhalve kan geen uytwendige kraft, hoe kleyn wy die ook verzieren willen, daar tege stooten, die niet grooter zy, als de kraft die *B* heeft om in de zelve plaats te blijven, (want dat het geen kraft heeft om, de lichaamen onmiddelijk raakende, aan te hangen, is nu al bewezen) en die ook, gevoegt zijnde by de voortstuwing der lichaamtjes, die *B* gelijklijk met uytwendige kraft na de zelve zijde drijven, niet grooter zy, als de kraft van andere lichaamtjes, die B na de tegendeelige zijde drijven; (want zonder uytwendige kraft wierd *die*, met *deeze* gelijk gestelt) derhalve dan (*gem. ken.* 20) zal van deze uytwendige kraft, schoonze kleyn verziert wert, 't lichaam *B* na yder zijde bewoogen werde. En dit stont te bewijzen.

VOORSTEL XXXIV.

't *Lichaam B*, behoudens 't voorige gestelde, *kan niet snelder, als 't van d'uytwendige kraft is voortgedreven, bewoogen werde, schoon de deeltjes, waar van 't omvangen wert, veel snelder werden bewoogen.*

Bewys.

De lichaamtjes, die door uytwendige kraft, gelijklijk 't lichaam B na de zelve zijde drijven, schoonze veel snelder, als d'uytwendige kraft B bewoogen heeft, bewoogen werden; echter om datze (*door d'onderstelling*) geen grooter kraft, als de lichaamen die *B* na tegendeel drijven,

hebben, zullenze alleenlijk om deze tegen te ſtaan, al de kraften van hun afpaaling beſteeden, zonder aan 't zelve (*voorſt.* 32 *dezes*) eenige ſnelheyt meê te deelen: derhalve dan, de wijl geen andere omſtandicheden, of oorzaaken vooronderſtelt werden, zal *B* van geen ander oorzaak enige ſnelheit, als van d'uytwendige kraft, ontfangen; en dienvolgens (*gem: ken*: 8 *deel* 1) kan 't niet ſnelder, als 't van d'uytwendige kraft is voortgedreven, bewoogen werde. En dit ſtont te bewijzen.

VOORSTEL *XXXV.*

Als 't lichaam B dus van d'uytwendige voortſtuwing wort bewoogen, ontfangt het 't grootſte deel van zijn beweeging, van de lichamen, waar van 't geduirich omvangen wort, en niet van d'uytwendige kraft.

Bewys.

'T Lichaam B, ſchoon 't zeer groot verziert wert, moet door voortſtuwing, al ſchoon zeer kleyn, bewooge werden, (*voorſt:* 33 *dezes*) men begrijpe dan 't lichaam *B* viermaal zoo groot als dat, door welks kraft het wert voortgedreven, en om datze (*door 't voorgaande*) beyde evenſnel moeten werden bewoogen, zal ook in *B*, viermaal zoo veel beweging als in 't uytwendich lichaam zijn; waar van 't wort voortgedreven, (*voorſt.* 21 *dezes*) en dieshalve (*gem. ken.* 8 *deel* 1) heeft het niet van d'uytwendige kraft, 't voornaamſte deel van zijn beweeging. En de wijl buyten deze geen andere oorzaaken, als de lichaamen, waar van 't geduirich omvangen wert, vooronderſtelt werden, (want *B* wort uyt zich onbeweeglijk geſtelt) zoo heeft het derhalve dan 't voornaamſte deel van zijn beweeging, van de lichamen alleen (*gem. ken.* 7 *deel* 1) waar van 't omvangen wert, en niet van d'uytwendige kraft. En dit ſtont te bewijzen.

Aanmerk, dat wy hier niet zeggen konnen als booven, dat de bewee-

beweeging van deeltjes komende van de een zijde, vereischt wert, om tegen te staan de beweeging van deeltjes, komende van 't tegendeel: want lichamen met gelijke beweeging (als deze vooronderstelt werden) tot malkander bewoogen, zijn door afpaaling alleen, en niet door beweeging tegen strijdich, (gevolg van voorst: 19 dezes) *en dus om zich onderling tegen te staan, besteden zy de afpaaling alleen en niet de beweeging, en dies volgens 't lichaam B kan niets van afpaaling, en by gevolg* (gevolg van voorst: 27 dezes) *ook niets van snelheit, voor zoo veel die van beweeging wort onderscheiden, van d'omleggende lichamen ontfangen: maar beweeging wel, jaa, kraft van buiten daar by komende, moet het daar van nootzaaklijk bewoogen werde; gelijk in dit voorstel bewezen, en uyt de wijze, waar door wy voorst: 33 bewezen hebben, klaar te zien is.* *Bezie voorstel 24 dezes, want daar is bewezen, dat twee lichaamen in zich onderling tegen te staan, wel hun afpaaling, maar niet hun beweeging besteeden.*

VOORSTEL XXXVI.

Indien eenig lichaam, by voorbeelt onze handt, naa wat zijde 't ook waar, met gelijke beweeging alzoo kond bewoogen werde, dat het geen lichaamen op eenige wijs tegenstonde, noch ook op enige wijs van andere lichaamen tegengestaan wierde: dan zullen nootzaaklijk in die ruymte, waar door 't dus bewoogen wert, zoo veel lichaamen naa d'een zijde, met kraft van snelheit onder zich, en met de handt gelijk, als naa d'ander, bewoogen werden.

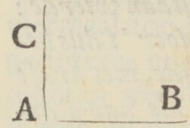
BEWYS.

GEen lichaam kan door ruymte, als die van lichaamen vol is, bewogen werde: (*voorst.* 3 *dezes*) ik zeg dan, dat de ruymte, waar door onze handt dus bewoogen kan werden, van lichaamen, die alzoo, als wy gezeit, hebben zullen werde bewoogen, vervult wert: Indien gy 't ontkent, stel dan datze rusten, of op eenige andere wijs bewoogen werden, zoo ze rusten, zullenze nootzaaklijk de beweeging van onze handt tegenstaan, zoo lang (*voorstel* 14 *dezes*) tot

dat de beweeging des zelfs hen wert mede gedeelt, op dat ze eyndelijk met de zelve in gelijke ſnelheit, na de zelve zijde bewooge werden, (*voorſt.* 20 *dezes*) maar in d'onderſtelling werden ze geſtelt niet tegen te ſtaan, derhalve worden deze lichaamen bewoogen. *En dit was 't eerſte.*

Voorts, zy moeten na yder zijde bewooge werden, indien gy 't ontkent ſtel dan, dat ze na enige zijde niet bewooge werden: namelijk van A na B, zoo dan de handt van *A* na *B* bewoogen wert, de bewooge lichaamen zullen nootzaaklijk (*door 't eerſte van dit voorſtel*) de handt, en dat na u onderſtelling, door een andere afpaaling verſcheide met die van haar, ontmoeten, en tegenſtaan zoo lang (*voorſt.* 14 *dezes*) tot datze met haar na de zelve zijde bewoogen werden; (*voorſt:* 24 *en byvoegzel van voorſt:* 27 *dezes*) maar zy (*volgens d'onderſtelling*) ſtaan de handt niet tegen, derhalve zullenze na yder zijde bewoogen werden. *En dit was 't tweede.*

Wijders, de lichaamen zullen met gelijke kraft van ſnelheit onder zich, na d'een en d'ander zijde bewooge werden: want zoo ze niet met gelijke kraft van ſnelheit, werden onderſtelt bewogen te werden, ſtel dan dat die, die van *A* na *B*

bewooge werden, met geen zoo grooten kraft, als die van A na C, bewooge werden; weshalve indien de handt met de zelve ſnelheit (want datze met gelijke beweeging, na yder zijde, zonder tegenſtant bewooge kan werden, wort vooronderſtelt) waar doorde lichaamen van A na C bewooge werden, van A na B bewooge wierd, dan zouden de lichaamen, bewogen van A na B, de hant tegeſtaan, zoo lang (*voorſt.* 14 *dezes*) tot datze met de zelve, in gelijke kraft van ſnelheit bewooge wierden, (*voorſt:* 31 *dezes*) maar dit is tegen d'onderſtelling, derhalve dan; zy zullen met gelijke kraft van ſnelheit na d'een en d'ander zijde bewooge werden. *En dit was 't derde.*

Eyndelijk indien de lichaamen niet, met de handt in gelijke kraft van ſnelheit, bewooge werden, dan zal de handt tra a ger-

ger of met min kraft van snelheyt, snelder of met meer kraft van snelheyt, als de lichaamen bewoogen werde, indien 't eerste, zoo zal de handt de lichaamen, die haar na de zelve zijde volgen, tegenstaan, (*voorst.* 31 *dezes*) indien 't laatste, zullen de lichaamen, die de handt volgt, en waar meê zy na de zelve zijde bewoogen wert, de hand tegenstaan, (*voorst.* 31 *dezes*) 't geen beyde tegen d'onderstelling is; derhalve dan, dewijl de handt noch trager, noch snelder bewooge kan werden, zoo zalze met gelijke kraft van snelheyt, als de lichaamen bewoogen werde. En dit was te bewijzen.

Indien gy vraagt, waarom ik met gelijke kraft van snelheyt, en niet volstrektelijk met gelijke snelheit zeg? zoo lees 't byvoegzel van 't gevolg van voorst: 27 dezes. Indien ghy noch vraagt, of de handt, terwijlze by voorbeelt van A na B bewoogen wert, de lichamen op de zelve tijt van B na A met gelijke kraft bewoogen zijnde, niet tegen staat? zoo lees voorst. 33 *dezes, daar uyt gy verstaan zult, dat de kraft der zelver wert geboet, door de kraft der lichamen, (want deze kraft, door 't derde van dit voorstel, is met die gelijk) die van A na B met de handt, op de zelve tijt bewooge werden.*

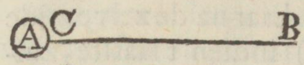
VOORSTEL XXXVII.

Zoo enich lichaam als A, na yder zijde, van yder kleyne kraft bewooge kan werden, 't wort nootzaaklijk, van lichamen die onder zich in gelijke snelheit bewooge werden, omvangen.

BEWYS.

'T LIchaam A moet al om van lichaamen omvangen werden, (*voorst: 6 dezes*) die gelijkmatig na yder zijde bewoogen werden: want indien ze stil waren, zoud' 't lichaam A niet na yder zijde, van yder kleyne kraft, als vooronderstelt wert, bewoogen konnen werden, maar ten minste van zoo groot een, die ook de lichaamen, A onmidlijk

rakende, zoud konnen met zich beweegen; (*gem. ken.* 20 *dezes*) voorts, indien de lichaamen, die A omvangen, na d'een

zijde met grooter kraft, als na d'ander bewoogen wierden: naamelijk van B na C, als van C na *B*, de wijl 't alom van bewooge lichaamen omvangen wert, (als nu beweezen is) zoo zullen nootzaaklijk (door 't geen wy voorſt. 33 bewezen hebben) de lichaamen bewoogen van C na *B*, met zich A na de zelve zijde ſleepen, en dus zal yder kleyne kraft, om A na *B* te beweegen niet genoeg zijn, maar ſtiptelijk zoo groot een, die 't verſchil van de lichaamen van B na C komende vervult; (*gem. ken.* 20) derhalve, zy moeten door gelijke kraft na yder zijde bewooge werden. En dit was te bewijzen.

BYVOEGZEL.

DE wijl deze dingen, ontrent de lichaamen die vloeyigh genoemt werden, geſchieden: zoo volgt dat dit vloeyige lichaamen zijn, die in veel kleyne deeltjes, na yder zijde met gelijke kraft bewooge, gedeelt zijn; en ſchoon deze deeltjes niet konnen, ook door 't alderſcherpſte gezicht, gezien werden, zoo mach echter daarom 't geen wy nu klaarlijk bewezen hebben, niet werden ontkent: want uyt voorſtel 10 en 11 is zulk een fijnheit van natuir klaarlijk betoogt, die (de zinnen vry aftergelaaten) door geen gedachten af bepaalt, noch bereykt kan werden. Wijders, aangezien ook uyt het voorgaande genoegzaam blijkt, dat lichaamen door hun ſtilte alleen, andere lichamen tegenſtaan, en wy in hardicheit niet anders door de zinnen gewaar worden, als dat de deelen van de harde lichamen, de beweging van onze handen tegenſtaan: zo beſluyten wy ook klaarlijk, dat zoodanige lichamen hardt zijn, waar van al de deeltjes in zich, onderling ſtil zijn. *Lees Beg: deel 2 lidt 54, 55, 56.*

Eynde van 't tweede Deel.

Beginzelen der
WYSBEGEERTE
Na de Meetkonstige wijze bewezen.

III. DEEL.

DE algemeene beginzelen der natuurlijke dingen aldus bewezen zijnde, laat ons nu voortgaan ook die, welke hier uyt volgen, te verklaren. Maar aangezien deze veel meer zijn, als oyt onze ziel door gedachten zal konnen na speuren, en dat wy van hen niet bet om 't een, als om 't ander te overwegen, bepaalt werden: zoo zullen wy een kort verhaal van de voornaamste verschijnzelen, welkers oorzaken hier t'onderzoeken staan, voor oogen stellen. Doch dit hebt gy in 't derde deel der Beginzelen van lidt 5 tot 15. En van lidt 20 tot 43 stelt *Des Cartes* d'onderstelling voor, die hy d'alderbequaamste, niet alleenlijk om de hemelsche verschijnzelen te verstaan, maar ook om de natuurlijke oorzaken der zelver t'onderzoeken, oordeelt. Voorts de wijl het, om de natuur van planten of menschen te verstaan, 't alderbeste middel zy t'overdenken, op wat wijs zy allengskens uyt zaaden geboren, en geteelt werden, zoo staan ons alzulke beginzelen uyt te vinden, die zeer eenvoudig zijn, en licht om kennen, waar uyt wy zulle konnen bewijzen, dat, en de starren, en de aarde, en eyndelijk alle dingen die in deze zienlijke werelt bevonden werden, gelijk als uyt enige zaden konnen voortkomen: schoon wy zeer wel weten, datze alzoo niet voortgekomen zijn: want dus zullen wy veel beter, de natuur der zelver verklaren, dan of wy die maar alleenlijk zoodanig alsze nu zijn, beschryve wilden. Ik zeg dat ons alzulke beginzelen staan uyt te vinden, die zeer eenvoudig zijn en licht om verstaan, om dat ten zy die zodanich zijn, wy

hen niet noodig zullen hebben, want hierom alleenlijk, verdichten wy zaaden aan de dingen, op dat ons te lichter de natuir der zelver bekent werde, en wy na de wijz der wiskundigen, van d'alderklaarfte dingen tot die bet duifter, en van d'aldereenvoudigfte, tot die bet zaam gezet zijn, zouden opklimmen.

Ik zeg ook noch van dusdanige uyt te vinden, waar uyt wy zulle bewijzen, dat de ftarren, aarde enz. konnen voortkoomen: want zoodanige oorzaken waar mê zich doorgaans de ftarrekundige vernoegen, die alleenlijk maar dienen, om de hemelfche verfchijnzelen te verklaaren, zoeken wy niet: maar alzulke, die ons ook tot kennis van die op aarde zijn, (om dat wy naamelijk oordeelen, dat alles wat wy op aarde aanmerken te gefchieden, getelt moet werden onder de verfchijnzelen van de natuir) leyde konnen. In een goede onderftelling dan, op dat zoodanige beginzelen mochten werden gevonden, zijn deze volgende dingen in acht te nemen.

I. Datze geen tegenzeglijkheit (in zich alleenlijk aangemerkt) inwikkele.

II. Datze d'aldereenvoudigfte zy, die gegeven kan werden.

III. Datze, 't geen uyt het tweede volgt, 't alderlichft te kennen zy.

IV. Dat alles, wat inde geheele natuir is, daar van afgeleit kan werden.

Eyndelijk hebben wy gezegt een onderftelling te moogen nemen, waar uyt wy, als uyt een oorzaak de verfchijnzelen van de natuir konnen afleyden, fchoon wy zeer wel weeten, datze niet aldus geworden zijn. Doch op dat dit verftaan werde, gebruyk ick dit voorbeelt: Indien iemant op papier een kromme lijn, die wy brandtfneê noemen, befchreven vint, en des zelfs natuir onderzoeken

wil;

wil; of hy vooronderstelt dat deze lijn eerst uyt zeeker keegel gesneden, en daar naa op 't papier gedrukt is, of datze uyt de beweeging van twee rechte lijnen beschreeve, of op enige andere wijs is geworden, 't is even veel: als hy maar alleenlijk uyt het geen onderstelt wert, al d'eygenschappen van de brandtsneê bewijze: Jaa schoon hy weet, datze op 't papier uyt indrukking van de gesneên keegel geworden is, echter zal hy na behaagen een ander oorzaak, die hem, om al de eygenschappen van de brandtsneê te verklaaren, d'alderbequaamste schijnt, konnen verdichten: dus ook is 't ons, om de teekenen van de natuir te verklaaren, geoorloft, eenige onderstelling na behagen aan te neemen, als wy maar al de verschijnzelen van de natuir, door wiskonstige gevolgen daar van afleyden; en dat bet aamerkens waardich is, wy zullen naaulijk iets aannemen konnen, waar van niet de zelve gewrochten, hoe wel misschien werkelijker, door de wetten van de natuir te vooren verklaart, afgeleyt konnen werden: want aangezien de stôf door behulp van die wetten alle vormen, daar toe zy bequaam is, d'een na d'ander aanneemt, zoo zullen wy indienwe deze vormen in orde overweegen, eyndelijk tot de vorm van deze werelt koome konnen. En dus is uyt een valsche onderstelling voor geen dooling te vreezen.

EYSCH.

DAar wort geeyscht datmen toesta, dat Ghodt al de stôf, waar uyt deeze zienlijke weerelt is t'zaam gestelt, in 't beginzel heeft gedeelt in gelijke deeltjes, en die niet rondt, de wijl veel bolletjes gelijkkelijk t'zaamgevoegt geen verknochte ruymte vervullen: maar van enige andere gestalte, en van hoegrootheit middelmaatich, of tussen al die, waar uyt nu de heemelen, en starren

t'zaam gestelt worden, middelbaar, en datze in zich zoo veel beweging, als'er nu inde werelt gevonden wert, gehadt hebben, en gelijkelijk zijn bewoogen geweest; zoo wel de byzondere om hun eige middelpunt, en onderling onderschei-den,om een vloeyig lichaam, hoedanig wy achten den hemel te zijn, t'zaam te stellen: als ook veel te gelijk, om enige andere middelpunten, die onderling van een in gelijke stant zijn verschoove, en zoodanig geschikt, als de middelpunten van de vaste starren nu zijn; als ook mede om ontrent meer andere, die 't getal van de dwaalstarren uyt maken, en aldus zoo veel verscheide draykringen toe stellen, als'er nu starren in de werelt zijn. *Bezie de figuir Beginz:deel 3 lidt 47.*

Deze onderstelling wikkelt, in zich aangemerkt, geen tegenzeglijkheit in; want zy eigent aan de stof niet toe, als deelbaarheyt en beweging, welke *wijzingen* ook in dezelve als boven bewezen is, zaaklijk zijn, en om dat we getoont hebben, dat de stof onbepaalt, en die van de hemel, en d'aarde een zelve zy; kanmen zonder eenige schroom, van tegenzeglijkheyt, voor onderstellen, dat deze *wijzingen* in geheel de stof geweest zijn.

Wijders, zoo is ook deze onderstelling d'aldereenvoudigste, dewijl zy, in de deeltjes waar in de stof in 't beginzel is verdeelt, geen oneffenheyt noch ongelijkheyt onderstelt; noch ook in de beweeging dezelver, waar uyt dan volgt datze 't alderligste te kennen zy, gelijk dit mê hier uyt blijkt: om datze in de stof niet anders, dan 't geen voor yder, door 't begrip alleen des zelfs, blijkt, voor onderstelt, namelijk, deelbaarheyt, en plaatzelijke beweging.

Dat ook hier van, alles wat in de natuur wert waargenomen, kan werden afgelegt, zullen wy met de daat, zo veel mogelijk is trachten te betoogen: aldus, eerstelijk zullen wy de vloeyigheit van de hemelen daar van afleyden, en, hoe die een oorzaak van licht zy, verklaaren. Dan zullen wy tot de natuur van de zon, en te gelijk tot die dingen, die in de vaste starren werden

den waargenomen voortgaan; daar na zullen wy van de ſtaartſtarren, en eyndelijk van de dwaalſtarren, en der zelver verſchijnzelen, handelen.

BEPAALINGEN.

I. Door *tekenkring* verſtaan wy van de draykring dat deel, 't welk terwijl 't om de as ſwiert, de grootſte kring beſchrijft.

II. Door *aspunten* verſtaan wy de deelen van de draykring, die op 't verſte af zijn van de tekenkring, of die de kleynſte kringen beſchrijven.

III. Door *pooging tot beweeging*, verſtaan wy niet eenige denking, maar alleenlijk, dat een deel van de ſtôf zoodanig geſtelt zy, en tot beweging aangeport; dat het waarlijk, zoo 't niet van eenige oorzaak wierde belet, ergens zoud' na toegaan.

IV. Door *hoek* verſtaan wy al 't gene, dat in eenig lichaam buyte een ronde geſtalte uytſteekt.

GEMEENE-KENNISSEN.

I. Veel bolletjes gelijklijk zaam gevoegt, konnen geen verknochte ruymte beſlaan.

II. Een gedeelte van de ſtôf, gedeelt in hoekige deelen; zoo des zelfs deelen om hun eigen middelpunten bewoogen werden, vereiſcht grooter ruymte, dan of ze alle ſtil waren, en dat alle zijden der zelver zich onderling onmiddelijk raakten.

III. Hoe eenig deel van de ſtôf kleynder is, hoe 't lichter van een zelve kraft gedeelt wert.

IV. De deelen van de ſtôf, die na een zelve zijde in beweging zijn, en in de zelve beweging onderling van malkander niet afwijken, zijn in der daat niet gedeelt.

VOOR-

VOORSTEL I.

De deelen, waar in de stôf eerst gedeelt is geweest, waren niet ront, maar hoekich.

Bewys.

VAn 't begin af is de heele stôf, in effen en gelijke deelen gedeelt geweest; (*door de eysch*) derhalve (*gem: ken:* 1. *en voorstel* 2. *deel* 2.) zijn zy niet rondt geweest, maar (*bepal:* 4.) hoekigh. En dit was te bewijzen.

VOORSTEL II.

De kraft die gemaakt heeft, dat de deeltjes van de stôf, om hun eygen middelpunt bewoogen zouden werden, heeft ook te gelijk gemaakt, dat de hoeken van de deeltjes, door onderlinge ontmoeting, zouden afslyten.

Bewys.

DE heele stôf is in 't begin in gelijke deelen, (*door de eysch*) en die hoekigh waren (*voorst.* 1. *dezes*) gedeelt geweest: indien dan terstont na datze begonnen, om hun eigen middelpunten bewoogen te werden, de hoeken der zelver niet waren afgesleten, zoo zoud nootzaaklijk de heele stôf (*gem. ken.* 2.) meer ruymte hebbe moeten beslaan, als wanneerze stil was; maar dit is ongerijmt; (*voorst.* 4. *deel* 2.) derhalve dan de hoeken der zelver wierden afgesleten, zoo haest zy begonnen bewoogen te werden. En dit stont te bewijzen.

De volgende ontbreken.

AANHANGZEL,

OVER-NATUIRKUNDIGE
GEDACHTEN
BEGRYPENDE.

In 't welk,

Zeer zwaare Geschillen, zoo in 't algemeen, als in 't byzonder deel der Overnatuirkunde, ontrent het Wezend en des zelfs Aandoeningen; Ghodt en des zelfs Toe-eige-ningen; en de Menschelijke Ziel ontmoe-tende, kortelijk werden verklaart.

DOOR

BENEDICTUS de SPINOSA,

AMSTELODAMENSIS.

AANHANGZEL,
OVERNATUIRKUNDIGE
Gedachten begrijpende.

DEEL I.

Waar in de voornaamste dingen, die in 't algemeen deel der Overnatuirkunde, ontrent het Wezend, en des zelfs Aandoeningen, gemeenlijk ontmoeten, kortelijk werden verklaart.

'T Eyndt en oogmerk dezes Hoofdeels is, te betoonen dat de gemeene Redenkonst, en Wijsbegeerte alleenlijk maar dienen, om de geheugenis t'oeffenen, en die te versterken; op dat wy de dingen, die ons swervende, en zonder orde of t'zamenhanging, door de zinnen werden vertoont, en voor zoo veel wy alleenlijk, daar van door de zinnen konnen werden aangedaan, wel onthouden: maar niet datze dienen om 't verstant te oeffenen.

HOOFTDEEL I.

Van 't Zaaklijk, 't Verziert, en 't Weezend van Reden.

ONs voornemen is hier maar alleenlijk, dingen die duyster zijn, en doorgaans van de schrijvers, in de overnatuirkundige zaaken, verhandelt werden, uyt te leggen, zonder dat ik van de bepaaling van deze wetenschap, noch van dingen die daar toe behooren iet zeg.

Laat ons dan van 't Weezend aanvangen, waar door ik versta, *al dat, 't welk wy, als 't klaar en onderscheidelijk begreepe wert, nootzaaklijk bevinden wezendtlijk te zijn, of ten minste te konnen zijn.* *Bepaalings van 't weezend.*

Uyt deze bepaaling, of, wilt gy liever beschrijving, volgt dat *'t verdichtzel, 't verziert wezend*, en *'t wezend van reeden*, geenzins tot de wezenden betrocken konne werden.* Want *'t Verdichtzel, 't verziert weezend, en 't wezend van Reden zijn geen weezenden.*

* Merk: dat door 't woort verdichtzel, hier en in 't navolgende verstaan wort iet, welks natuir openbare tegenzeglijkheit inwikkelt, gelijk breder verklaart wert hoofdeel 3.

't verdichtzel kan volgens zijn natuir niet wezendtlijk zijn. *'t Verziert wezend* sluyt het klaar en onderscheide begrip uyt: om dat de mensch uit loutere vryheit wetend, en voorbedachtelijk, en niet als in 't valsche onwetend, t'zaamezet, en van een scheit, 't geen hy wil. *'t Wezend van reden* is anders niet als een wijs van denken, *om lichter* 't geen verstaan is *'t onthouden*, te *verklaaren*, en te *verbeelden.* Staat aan te merken, dat wy door wijs van denken verstaan, alle aandoeningen van denking, naamelijk verstandt, blijtschap, verbeelding, enz: *bezie 't byvoegzel van voorstel 15 deel 1.*

Door welke wijzen van denken, de dingen ontboude werden.

Maar dat'er enige wijzen van denken zijn, dienstich om de dingen vaster en lichter *t'onthouden*, en om die als wy willen, te herheugen, of de ziele voor te stellen; is genoeg by die bekent, die om een nieuwe zaak t'onthouden, en de geheugenis in te drukken; die zeer bekende regel der geheugenisse, gebruiken, van op een ander zaak te herdenken, die ons bet gemeen is, en daar meê of in naam of in zaak overeenkomt. Zoo oock hebben de *Wijsgeerigen*, tot zekere schokken, alle natuirlijke dingen gebracht, waar op zy, als hun iet nieus voorquam, herdachten, en die genoemt *geslacht*, *gedaante*, enz.

Door welke de dingen verklaart werden.

Voorts, daar zijn ook, om een zaak te verklaaren wijzen van denken, naamelijk, datmen die, door vergelijking met een ander, is bepaalende. Deze werden genoemt *tijt*, *getal*, *maate* enz: de tijt is dienstig om duering, het getal om verdeelde, en de maate om verknochte hoegrootheit te verklaaren.

Door welke de dingen verbeelt werden.

Eyndelijk, de wijl wy van alle dingen die wy verstaan, ook in de verbeelding gewoon zijn enige beelden af te schilderen, zoo gebeurt het, dat wy 't niet-weezend stelliglijk, even als 't weezend *verbeelden.* Want de ziel, de wijl ze een denkende zaak is, in zich alleen aangemerkt, heeft geen grooter vermoogen om te bevestigen, als om te ontkennen: Maar aangezien 't verbeelden niet anders is, als die spooren, inde de harzenen gevonden van der geesten beweeging, die

die van de voorwerpen inde zinnen wert veroorzaakt, te gevoelen: zoo kan zulk een gevoeling niet als een verwarde bevestiging zijn; en hier van daan is 't dat wy alle wijzen, die de ziel om te bevestigen gebruikt, als wezenden verbeelden, hoedanich zijn *blindtheit*, *uyteyndicheit*, of *eynd*, *uytterst*, *duysterheit* enz:

Waarom wezenden van reden geen denkbeelden zijn en nochtans daar voorgehouden werden.

Hier uit blijkt klaarlijk, dat deze wijzen van denken geen denkbeelden zijn van zaaken, noch daar toe geenzins betrokken konnen werden, weshalven zy ook egeen gedenkbeelde, 't welk nootzaaklijk wezendlijk is, of zijn kan, hebben. Maar d'oorzaak, waarom deze wijze van denken, gehouden werden voor denkbeelden der zaaken, is, om datze zoo onmiddelijk van de denkbeelden der zaakelijke dingen voortkomen, en ontstaan, datze daar mê, van zulke die niet heel naaukeurichlijk opmerken, zeer lichtelijk verwart werden; waar uyt zy ook aan hen, namen hebben toegeeigent, daar men weezenden, als buyten onze ziel wezendlijk zijnde, mê betekent. En deze wezenden, of liever niet-wezenden, hebben zy wezenden van reden genoemt.

't Wezend wort qualijk geschift, in een zaaklijk, en in een van reeden.

Uyt al 't welke zeer lichtelijk is af te nemen, hoe onhebbelijk deze schifting is, waar door 't wezend wort in zaaklijk, en in wezend van reden geschift: want zy schiften 't in wezend en niet-wezend, of in wezend, en wijs van denken. Maar, dat woordelijke of letterlijke *Wijsgeerigen*, tot zulke doolingen vervallen zijn, daar over verwonder ik my niet, dewijl zy de zaaken uyt de woorden, en niet de woorden uyt de zaaken, oordeelen.

Hoe 't wezend van reeden een louter niet, en hoe 't een zaakelijk wezend gezegt kan werden.

Hy spreekt niet min onhebbelijk, die zegt, dat 't wezend van reden geen loutere niet zy: want, zoo hy buyten 't verstant zoekt dat geen, 't welk met deze benaming betekent wert, hy zal bevinden dat het een loutere niet zy; maar indien hy verstaat de wijzingen zelf; zoo zijn 't ware zaaklijke wezenden van denken: want als ik vraag wat gedaante zy? vraag ik niet anders als na de natuur van deeze

wijs van denken, die waarlijk een weezend, en van een ander wijs van denken onderscheiden is. Doch deze wijzen van denken, konnen geen denkbeelden genoemt, noch waar of vals gezegt werden, gelijk ook dus de liefde, niet waar of vals, maar goet of quaat genoemt kan werden. Alzoo ook *Plato*, wanneer hy gezegt heeft, dat de mensch een tweevoetich dier was zonder pluymen, heeft niet meer gedoolt, als die gezegt hebben, dat een mensch een redelijk dier was; want hy wist dit zoo wel als d'andere: maar hy bracht mensch tot een zekere schock, op dat als hy daar aan gedenken wilde, hy zich tot zijn schok keerende, waar aan hy licht gedenken kon, terstont in de denking van mensch zoude vallen. Ja zoo *Aristoteles* gemeent heeft, door deze zijne bepaaling, de menschelijke wezendheit evenmatichlijk verklaart te hebben? hy heeft groffelijk gedoolt; maar of *Plato* wel gedaan heeft kan men alleenlijk vragen? doch dit t'onderzoeken past hier niet.

In 't onderzoeck der dingen, moeten de zakelijke wezenden, met wezenden van reeden, niet vermengt werden.

Zoo blijkt dan uyt dit bove gezeyde, dat egeen overeenkooming tussen een zaakelijk wezend, en 't gedenkbeelde van een wezend van reeden is. En dus kan ook zeer lichtelijk hier uit afgenoome werden, hoe zorgvuldich men zich in 't onderzoek der dingen te wachten heefr, dat wy zaakelijke wezenden niet met wezenden van reeden vermengen: want wat anders ist de natuir der dingen, en wat anders de wijzen, door welke wy de dingen bevatten, na te speuren; om dat zoo deze verwart werden, wy zullen, noch de wijzen van te bevatten, noch de natuir zelf verstaan konnen: ja, en dat het voornaamste is, 't zal oorzaak zijn, dat wy, even als 't aan veele tot noch toe geschiet, tot zeer grove doolingen vervallen.

Hoe 't wezend van reden en 't verziert wezend, onderscheide werden.

Staat ook aan te merken, dat vele, 't wezend van reden met het verziert wezend verwarren: want om dat het verziert wezend, geen wezendtlijkheyt buyten de ziel heeft, meynen zy dat het ook een wezend van reden is; doch zo zy wel acht geven op de bepaalingen terstont gegeven, en van 't wezend van reden, en van 't verzierde; daar zal tussen deze, zoo ten aanzien

aanzien van d'oorzaak, als ook ten aanzien van derzelver natuir, buiten opzicht van d'oorzaak, groot onderscheit gevonden werden; aangezien wy zeyden, 't verziert wezend niet anders te zijn, als twee t'zaamgezette *uitterſten*, uit loutere vrye wil, zonder enig geley van reden: zoo dat het verziert wezend wel by geval waar kan zijn, maar 't wezend van reden hangt, noch van de wil alleen af, noch bestaat ook uyt geen t'zaamgezette *uitterſten*; gelijk dat uyt de beschryving des zelfs genoegh klaar is. Zoo dan iemandt vraagt, of 't verziert wezend een zaaklijk, of een wezend van reden is? wy herhaalen maar en voeren hem te gemoet, 't geen nu al gezegt is: namelijk, dat de schifting, in 't verziert wezend, en wezend van reeden gedaan, niet goedt is, en by gevolg deze vraag op een quâ grondt gevest is, dewijl onderstelt wert, dat alle wezend, in zaaklijk, en in wezend van reeden, wel geschift wort.

Maar ter zaake, waar van wy eenichzins schijnen afgeweken te zijn. Uyt de bepaalingh, of wilt gy liever beschrijving nu gegeven, is lichtelijk te zien, dat wezend moet geschift werden in een wezend, 't welk nootzakelijk door zijn natuir wezentlijk is, of welks wezendheit wezendlijkheit inwikkelt, en in een wezend, welks wezendheyt geen wezendlijkheyt inwikkelt, ten zy moogelijke. Dit laatste wort in zelfstandicheit geschift, en in wijze, welkers bepaalingen, die wy niet noodich achten te herhaalen, in de beginzelen der Wijsbegeerte *deel* 1. *lidt* 51. 52. *en* 56 gegeven werden. *Schifting van 't wezend.*

Maar alleenlijk begeer ik, datmen aangaande deze schifting aanmerke, dat wy uitdrukkelijk zeggen, dat het wezend in zelfstandicheit, en wijze, en niet in zelfstandicheit en toeval geschift wert: om dat toeval niet dan een wijs van denken is, alleenlijk maar opzicht beteekenende. By voorbeelt, als ik zeg dat de driehoek bewoogen wert, dan is de beweeging geen wijs van de driehoek, maar van 't lichaam, 't welk bewoogen wort, waar uit blijkt, dat beweging in opzicht van

de

de driehoek een toeval, maar in opzicht van 't lichaam een zaaklijk wezend; of wijze genoemt wert: want beweging kan zonder 't lichaam niet, maar wel zonder driehoek werde begreepen.

Voorts op dat het nu gezeide, en 't geen noch volgen zal, te beter verstaan werde, zullen wy trachten te verklaren, wat te verstaan zy door *'t zijn na wezendheit, na wezentlijkheyt, na 't denkbeelt*, en eyndelijk *naa 't vermoge*. Werdende hier toe bewoogen, door d'onwetenheyt van zulke, die of geen onderscheyt tussen wezendheyt, en wezendlijkheyt erkennen, of zoo ja, nochtans *'t zijn naa wezendheit* met het *zijn naa 't denkbeelt*, of met het *zijn naa 't vermooge* verwarren; om dan deze, en ook de zaak zelf te voldoen, zullen wy dit zoo onderscheidelijk, als ons doenlijk zal zijn, in 't navolgende verklaren.

HOOFTDEEL II.

Wat 't zijn naa Wezendheit, naa Wezendlijkheit, naa 't Denkbeelt, en naa 't Vermooge, te zeggen zy.

OP dat, wat door deze vier te verstaan zy, klaarlijk begreepen werde, is maar alleenlijk nodich ons zelf voor ogen te stellen, wat wy van d'ongeschape zelfstandicheit, of Ghodt gezegt hebben. Namelijk

De Schepzelen zijn in Ghodt uitstekentlijk.

1. Dat Ghodt dat geen, 't welk in de geschape dingen vormelijk gevonden wert, uytstekentlijk begrijpt, dat is, dat hy alzulke toe-eigeningen heeft, waar in, op een uytstekende wijze alle geschape dingen begrepen werden, bezie *gem. ken.* 8. *deel* 1. *en gevolg* 1. *van voorst.* 12. By voorbeelt, wy begrypen klaarlijk d'uytstrekking, zonder eenige wezendlijkheit, en daarom, dewijlze door zich om wezendlijk te zijn geen kraft heeft, hebben wy bewezen datze van Ghodt is geschapen, *voorst.* 21. *deel* 1. En om dat in d'oorzaak ten minsten

zoo

zoo veel volmaaktheit, als in 't gewrocht is, zijn moet, volgt, dat alle volmaaktheden van uytſtrekking in Ghodt zijn: doch om dat wy daar na zaagen, dat d'uytgeſtrekte zaak deelbaar was, dat is onvolmaaktheyt begreep, zoo hebben wy aan Ghodt geen uytſtrekking konnen toe-eigenen; *voorſt.* 16 *deel* 1. en wierden daarom ook gedwonge te bekenne, dat in Ghodt zekere toe-eigening zy, die op een zeer voortreffelijke wijs, alle volmaaktheden van de ſtôf begrijpt, (*byvoegz: van voorſt.* 9 *deel* 1) en des zelfs plaatze vervullen kan.

2. Dat Ghodt zich zelf, en alle andere dingen kent, dat is, dat hy alle dingen in zich voorwerplijk heeft, *voorſt:* 9 *deel* 1.

3. Dat Ghodt van alle dingen oorzaak is, en uyt een loutere vryheyt van wil werkt.

Wat nu door deze vier dingen te verſtaan zy, is hier uyt klaarlijk af te neemen: want vooreerſt, *'t zijn*, namelijk *na wezendheyt*, is anders niet als die wijs, waar door de geſchape dingen, in de toe-eigeningen Godts vervange werden. *'t Zijn na 't denkbeeldt* wort gezegt, ten aanzien dat alle dingen, in 't denkbeeldt Ghodts voorwerplijk begrepe werden. *'t Zijn naa 't vermooge* wort gezegt, alleenlijk in opzicht van Ghodts moogentheit, door welk hy alle dingen, noch niet wezendlijk zijnde, uyt loutere vryheit van wil had konne ſcheppen. *'t Zijn* eyndelijk *na wezendlijkheit*, is de wezendheit der zaaken buyten Ghodt en in zich in aangemerkt, zelf, en wort hen, na datze van Ghodt geſchaape zijn, toege-eigent.

Wat het zy 't zijn na wezendheyt, wezendlijkheit, na 't denkbeelt, en 't vermoge.

Waar uyt klaarlijk blijkt, dat deze vier onder zich niet, dan alleenlijk in de geſchape dingen, en geenzins in Ghodt, onderſcheide werden: want wy begrijpen niet, dat Ghodt geweeſt zy in *'t vermoge* in een ander, en zijn wezendheit en verſtandt, werden van zijn wezendlijkheit niet onderſcheiden.

Deze vier werden alleenlijk in de Schepzelen onderſcheiden.

Uyt dit alles kan men zeer lichtelijk op de geſchillen, die doorgaans aangaande de *wezendheit* opgeworpen werden, ant-

Op enige geſchillen van de wezendheit wort geantw.

antwoorden: als namelijk zijn deze volgende, *of wezendheit van wezendlijkheit onderscheiden wert? zoo ja, of ze iets verscheiden zy van 't denkbeelt? zoo ja, of ze eenich zijn heeft buyten 't verstant? welk laatste men zeker nootzaaklijk bekennen moet.* Wy antwoorden op 't eerste met onderscheit, dat wezendheit in Ghodt van wezendlijkheyt niet onderscheiden wert, om dat zonder *geene*, *deze* niet begrepe kan werden, maar in d'andere dingen is wezendheit onderscheide van wezendlijkheyt, want zy kan zonder *geene* begrepen werde. Op 't tweede zeggen wy; dat de zaak die klaar en onderscheidelijk of waarlijk buyten 't verstant begrepe wert, iets van 't denkbeelt verscheiden zy. Daar wert op nieu gevraagt, *of dit zijn buyten 't verstand, van zich zelf zy, of geschape van Ghodt?* Wy antwoorden, dat de vormlijke wezendheit noch van zich zelf, noch ook geschaape is; want beyde deze voor-onderstellen, dat de zaak in der daat wezendlijk zy; maar zy hangt van de Ghoddelijke wezendheit alleen, waar in alle dingen werden begrepen, af; alzoo dat wy in deze zin die toestemmen, die zeggen dat de wezendheden der dingen eewich zijn. Noch kan men vragen, *hoe wy, de natuir Ghodts noch niet verstaan zijnde, de wezendheden der dingen kennen, de wijl die, als nu gezegt is, van Ghodts natuir alleen afhangen?* daar op zeg ik, dit spruyt daar uyt, om dat de dingen nu al geschapen zijn; want zoo ze niet waren geschapen, ik zoud t'enemaal toestaan, dat het onmogelijk waar die te kennen, als na voorgaande evenmatige kennisse van de natuir Ghodts, even als 't onmogelijk is, ja noch bet, datmen, de natuir van de brantsneê niet kennende, de natuir van des zelf in orde toepassige lijnen, kennen kan.

Waarom de Schrijver in de bepaling van 't weezend, tot de toe-eigeningen Ghodts gaat.

Voorts staat aan te merken, dat, schoon de wezendheden der wijzen, die niet wezendlijk zijn, in der zelver zelfstandicheden vervangen werden, en *'t zijn* der zelver na wezendheit, in de zelfstandicheeden der zelver is, wy echter tot Ghodt hebbe willen gaan, op dat wy zouden al-

gemeenlijk, de wezendheit der wijzen, en der zelfstandigheden verklaaren, en ook om dat de wezendheit der wijzen, niet geweest is, in der zelver zelfstandicheden, als na de schepping der zelfstandicheden, en wy 't eewich *zijn der wezendheden* zochten. Boven dit acht ick onnodich, de Schrijvers die met ons verschillen, te wederleggen, noch ook hun bepaalingen, of beschrijvingen van wezendheit en wezendlijkheit t'onderzoeken, de wijl wy hier door een zaak, die klaar is, bet duyster make zouden: want wat doch is klaarder, als te verstaan wat wezendheit is, en wezendlijkheit; aangezien wy geen bepaaling van enich dinck geven konnen, of des zelfs wezendheit wort tegelijk daar door verklaart. *Waarom hy de bepalingen van andere niet ophaalt.*

Eyndelijk, zoo noch eenich Wijsbegeerige aan t' onderscheit van wezendheit, en wezendlijkheit in de geschape dingen, twijfelen mochte, die hebbe zich met de bepalingen der zelver niet seer te bekommeren, op dat deze twijffeling werde weggenoomen, hy ga maar tot enich Beeldthouwer, of Timmerman, die zullen hem toonen, hoe zy, een beeldt noch geen wezendlijkheit hebbende, in orde begrijpen, en daar na 't zelve wezendlijk makende, daar stellen. *Hoe 't onderscheit van wezendheit en wezendlijkheit lichtelijck gevat wert.*

HOOFTDEEL III.

Van 't geen Nootzaaklijk, Onmoogelijk, Moogelijk en Gebeurlijk is.

DE Natuir van 't wezend, voor zoo veel 't is, dus uytgelegt zijnde, zullen wy tot verklaaring van enige aandoeningen des zelfs overgaan, alwaar in aanmerking komt, dat, wy hier by aandoeningen verstaan, 't geen Des Cartes *beginzelen deel 1 lidt 52* genoemt heeft toe-eigeningen: want van 't wezend, als zoodanich, door zich *Wat hier door aandoeningen te verstaan zy.*

alleen, gelijk als zelfstandicheit, werden wy niet aangedaan, en daarom moet het door enige toe-eigening, waar van 't nochtans niet als door reden is onderscheiden, verklaart werden; zoo dat ik my over die spitsvindige geesten niet genoeg verwonderen kan, die, tot groot nadeel van de waarheit, tussen *wezend* en *niet*, een middel-zaak gezocht hebben. Doch wy zullen ons hier, om hun doolingh t'ontdecken, niet ophouden, de wijl zy zelf, arbeydende om bepalingen te geven, van zulke aandoeningen, in hun ydele spitsvindicheit geheel verdwijnen.

Bepaaling van d'aandoeningen.

Ons eigen zaak dan ter handt neemende, zeggen wy: *Aandoeningen van 't weezend, zijn enige toe-eygeningen, onder welke wy ygelijks wezendheit, of wezendlijkheit verstaan; van welke zy nochtans niet als door reden onderscheiden werden.* Van deze zullen wy eenige (want ik niet voorneem die alle te verhandelen) trachten te verklaaren, en van benaamingen, die van geenich wezend aandoeningen zijn, af te zonderen, en voor eerst van 't geen *nootzaaklijk* is, en *onmooglijk*.

Hoe veelvoudich de nootzakelijke en onmoogelijke zaak gezeit wort.

Tweevoudich wort een zaak gezegt nootzaaklijk, en onmooglijk, of in opzicht van zijn wezendheit, of in opzicht van d'oorzaak: in opzigt van wezendheit weeten wy, dat Ghodt nootzaaklijk wezendlijk zy: om dat zonder wezendlijkheit, zijn wezendheit niet begrepe kan werden. Maar 't verdichtzel is, in opzicht van de tegenzeglijkheit zijns wezendheits, niet mogelijk dat het wezendlijk zy. In opzicht van d'oorzaak werden de dingen, by voorbeelt de stoffelijke, moogelijk gezegt, of nootzaaklijk: want alleenlijk maar op hun wezendheit 't oog hebbende, zullen wy die zonder wezendlijkheit klaar en onderscheidelijk bevatten, en daar om, uit kraft en nootzaaklijkheit van wezendheit, konnen zy noit, maar alleenlijk uyt kraft van d'oorzaak die Ghodt is, Schepper namelijk van alle dingen, wezendlijk zijn. Zoo dan; indien Ghodt besllooten heeft dat eenige zaak weezend-

zendlijk zy, nootzaaklijk zalze wezendlijk zijn, indien niet, onmooglijk ist datze wezendlijk zy; want door zich is't klaar, 't geen noch inwendige, noch uytwendige oorzaak, om wezendlijk te zijn, heeft, is onmooglijk dat wezendlijk zy: maar de zaak, na deze tweede onderstelling, wort zoodanich gestelt, datze noch uyt kraft van haar wezendheit, waar by ik d'inwendige oorzaak versta, noch uyt kraft van 't Ghoddelijk besluyt, die d'enige uytwendige oorzaak aller dingen is, wezendlijk zijn kan; zoo volgt, onmogelijk te zijn, dat de dingen, zoo als die in de tweede onderstelling van ons gestelt werden, wezendlijk zijn.

't Verdichtzel wort bequamlijk een woordelijk wezend genoemt.

Waar in aan te merken staat 1. Dat het verdichtzel, de wijl 't noch in 't verstant is, noch in de verbeelding, bequaamlijk van ons, een woordelijk wezend kan werden genoemt: want 't kan niet dan met woorden uytgedrukt werde, by voorbeelt, met woorden drucken wy wel een vierkante kring uyt; maar verbeelden konnen wy die geenzins, en noch veel min verstaan, en daarom dan, 't verdichtzel is buyten woorden Niets, en derhalve kan d'onmooglijkheit, de wijlze een loutere beneening is, onder d'aandoeningen van 't weezend, niet getelt werden.

De geschape dingen hangen na wezendheit en wezendlijkheyt van Ghodt af.

2. Dat de wezendlijkheit der geschape dingen niet alleenlijk; ja maar ook, (zoo als wy in 't tweede deel hier na zeer klaarblijkelijk zullen bewijzen) de wezendheit en natuir der zelver, van Ghodts besluyt afhangt, waar uyt klaarlijk volgt, dat de geschape dingen uyt zich zelf geen *nootzaaklijkheit* hebben: namelijk, om datze uyt zich zelf geen wezendheit hebben, noch van zich zelf wezendlijk zijn.

De nootzaaklijkheit die in de geschape dingen van d'oorzaak is, is of na wezendheit of na wezendlijkheit; maar deze twee worden in Ghodt niet onderscheiden.

3. Eyndelijk dat *nootzaaklijkheit*, hoedanich die is uyt kraft van d'oorzaak in de geschape dingen, gezegt wort, of in opzicht van de wezendheit, of in opzicht van de wezendlijkheit der zelver; om dat in de zelve deze twee onderscheide werden: want *geene* hangt af van d'eeuwige wetten van

natuir, doch deze van de ry, en orde der oorzaaken; Maar in Ghodt, welks wezendheyt niet van zijn wezendtlijkheyt wort onderscheyden, wort ook de nootzaaklijkheyt van wezendheyt, niet onderscheiden van de nootzaaklijkheyt van wezendlijkheit. Uyt het welke volgt: zo wy de heele orde van de natuir begreepen, wy zouden bevinden, dat veel dingen, welkers natuir wy klaar en onderscheydelijk bevatten, dat is, welkers wezendheit nootzaaklijk zodanich is, geenzins zouden konnen wezendlijk zijn; want wy zouden bevinden, dat het alzoo zeer onmogelijk is, dat zulke dingen wezendlijk zijn; als wy weten dat het onmoogelijk is, dat een grote Elephant ga door 't oog van een naaldt, schoon wy de natuir van beyde klaarlijk begrypen. Waar uit blijkt, dat de wezendlijkheyt van zulke dingen, niet anders zoud zijn, als een verdichtzel, dat nog verbeelt zou konnen werden, nog verstaan.

't Mogelijk en 't gebeurlijk zijn geen aandoeningen van zaaken.

En dit zy genoeg van de nootzaaklijkheit, en onmooglijkheyt, waar by 't ons gedacht heeft een weynig te voegen, van 't *moogelijk* en 't *gebeurlijk*: want deze twee, schoonze niet anders zijn als 't gebrek van ons verstant, werden echter van enige gehouden, voor aandoeningen van zaken, en dit zal ik, eerst voor af gezegt hebbende, wat door deze twee te verstaan zy, klaarlijk bewijzen.

Wat moogelijk wat gebeurlijk zy.

Moogelijk wert een zaak gezegt, *als wy d' uytwerkende oorzaak des zelfs wel verstaan, maar echter onkundich zijn of ook deze oorzaak af bepaalt zy:* waar uit wy dan die, als moogelijk wel, maar niet als nootzaaklijk, noch als onmogelijk konnen aanmerken. Maar indien wy *op de wezendheyt van de zaak eenvoudlijk, en niet op des zelfs oorzaak, letten,* dan zullen wy die zeggen *gebeurlijk te zijn*, dat is, wy zullen die als een middelzaak tussen Ghodt, op dat ik zoo spreek, en 't verdichtzel aanmerken, namelijk, om dat wy van de zijde des wezendheits, daar in geen notzaaklijkheyt van wezendlijk te zijn bevinden, gelijk in de Goddelijke wezendtheyt, noch ook geen tegenzeglijkheit, of onmogelijkheyt, gelijk in 't verdichtzel.

Doch

Doch zoo iemant 't geen ick *moogelijk* noem *gebeurlijk*, en 't geen ik *gebeurlijk* noem, *moogelijk* wil noemen, 'k zal hem, want ik ben niet gewoon om woorden te twiſtredenen, niet tegenſpreken. 't Zal genoeg zijn zoomen ons toeſta, dat deze twee niet iet zaaklijks, maar alleenlijk een gebrek zijn van ons begrip.

't Gebuirlijk en 't mooglijk is niet dan een gebreck van ons verſtand.

Maar indien iemant dit zou willen ontkennen, men kan hem zijn dooling zeer licht aanwijzen, want zoo hy maar op de natuir, en hoe die van Ghodt af hangt, acht geve; hy zal ondervinden dat'er geen *gebeurlijk* is in de dingen, dat is, iet dat van des zaaks zyde wezendlijk kan zijn, en niet zijn, of, zoo als men gemeenlijk zegt, een *zaaklijk gebeurlijk*.

En dit kan lichtlijk, uit het geen *gem: ken:* 10 *deel* 1, aangewezen is, blijken, te weten, dat zoo veel kraft vereiſcht wert om een zaak te ſcheppen, als t'onderhouden. Zoo dat geen geſchaape zaak door eigen kraft iet doet, alzoo weinich, alsze door eyge kraft begint wezentlijk te zijn, hier uyt volgt, dat geen ding geſchiet als door kraft van d'oorzaak, namelijk Godt, die alle dingen heeſt geſchapen, en alle ogenblicken door zijn mêwerking voortbrengt. Dewijl dan geen ding als door Goddelijke mogentheyt alleen geſchiet, zoo is licht af te nemen, dat alles uyt kraft van 't beſluyt Ghodts, en zijns wils voortkoomt, en dewijl geen onſtantvaſticheyt in Ghodt is, noch verandering *voorſt:* 18. en *gev. van voorſt.* 20. *deel* 1. zo moet hy de dingen, die hy nu voorbrengt, ook van ewicheit

Op dat dit bewijs wel gevat werde, moetmen letten, op 't geen in 't twede deel dezes aanhangzels ontrent de wil Godts is aangetekent: namelijk dat Ghodts wil, of beſtendich beſluyt, als dan eerſt wert verſtaan, als wy de zaak klaar en onderſcheidelijk begrijpen: want de wezendheit van de zaak in zich aangemerkt, is niet anders als 't beſluyt Ghodts, of zijn afbepaalde wil. Maar wy zeggen ook, dat de nootzaaklijkheit van wezendlijk te zijn, niet verſchilt van de nootzaaklijkheit van wezendheyt, *hooftd.* 9. *deel* 2. dat is, als wy zeggen, dat Ghodt beſlooten heeft, dat de driehoek zijn zal, zoo willen wy niet anders zeggen, als dat Ghodt d'orde van de natuir, en van d'oorzaken alzoo geſchickt heeft, dat op zulk een tijt de driehoek nootzaaklijk zijn zoud; zoo dat, indien wy d'orde der oorzaaken, zoodanich alsze van Godt geveſticht is, verſtonden, wy zoude bevinden dat de driehoek, op zulk een tijt wezendlijk zijn moeſte, met de zelve nootzaakelijkheit, als wy nu bevinden, wanneer wy op des zelfs natuir letten, dat zijn driehoeken gelijk zijn met twee rechte.

be-

beslooten hebben, voort te zulle brengen. En om dat geen ding bet nootzaaklijk is om wezendlijk te zijn, als 't geen Ghodt heeft besloten te zullen zijn, zoo volgt, dat de nootzaaklijkheit van wezendlijk te zijn in alle geschape dingen, van ewicheit aan geweest zy. Wy konnen niet zeggen datze gebeurlijk zijn, om dat Ghodt wel anders heeft konnen besluiten, want de wijl in de ewicheit noch voor, noch na, noch enige aandoening van tijt is, volght, dat Ghodt voor die besluyten noyt geweest is, en daarom ook niet anders heeft konnen besluyten.

d'Overeenbrenging van onze vrye wil, en Ghodts voorschikking, gaat boven ons verstant.

Maar wat aangaat de vryheit van de menschelijke wil, die wy (*byvoegz. van voorst.* 15. *deel* 1.) gezegt hebben vry te zijn, deze wort ook van Godts mêwerking onderhouden, en geen mensch wil, of doet iet, als 't geen Ghodt van ewicheit heeft besloten dat hy zou willen en doen, doch hoe dit behoudens de menscheljke vryheyt zijn kan? gaat ons verstant te boven, echter moetmen 't geen klaarlijk verstaan wert niet verwerpen, om iets 't geen wy niet verstaan: Maar wy verstaan klaar en onderscheidelijk, zo wy op onze natuir letten, dat wy vry zijn in onze werkingen, en over veel dingen beraden, alleenlijk maar om dat wy willen; Indien wy ook op de natuir Ghodts acht slaan, als nu al getoont is, wy begrijpen klaar en onderscheydelijk, dat alles van hem af hangt, en dat'er niets zy, als 't geen van ewicheit van hem besloten is, dat het zy: maar hoe de menschelijke wil, yder ogenblick van Ghodt voortgebracht wert, zodanich, datze vry blijve, weten wy niet, dewijl 'er veel dingen zijn, die boven ons verstant gaan, en die wy echter weten van hem gedaan te zijn. Gelijk by voorbeelt is, de zakelijke deeling in de stôf in onbepaalde deeltjes, klaarlijk van ons bewezen, (*voorst.* 11. *deel* 2.) schoon wy niet weten hoe die geschiet is. Merk dat wy voor een bekende zaak hier onder stellen, dat deze twee kundicheden, namelijk, *moogelijk* en *gebeurlijk*, alleenlijk een gebrek van onze kennisse, ontrent de wezentlijkheyt van een zaak, betekenen.

HOOFT-

HOOFTDEEL IV.

Van Duiring, en Tijt.

UYt de schifting die wy boven van 't wezend gemaakt hebben, in wezend, welks wezendtheyt wezendtlijkheit inwikkelt, en in wezend, welks wezendtheyt geen wezendtlijkheyt, dan een moogelijke inwikkelt, ontstaat het onderscheyt tussen eewicheyt, en duiring. Van d'*eewicheit* zullen wy breder hier na spreken. Hier zeggen wy alleenlijk datze is, een *toe-eigening, waar onder wy d'oneyndige wezendlijkheit* Ghodts *begrypen. Maar duiring is een toe-eigening, waar onder wy de wezendlijkheyt der geschape dingen, in hun werklijkheyt volherdende, bevatten.* Hier uyt volgt klaarlijk, dat duiring niet als door reden, van de heele wezendlijkheit eens zaaks, wert onderscheide: want zoo veel als gy van duiring de zaak berooft, zoo veel ook berooft gy die nootzaaklijk, van zijn wezendlijkheyt. Maar op datze bepaalt werde, vergelijken wy die, by de duiring van andere zaken, die een zekere en bepaalde beweging hebben, en *deze vergelijking wort tijt* genoemt, zoo dat tijt geen aandoening van zaken, maar alleenlijk een loutere wijs van dencken is, of, als gezegt is een wezend van Reden: want zy is een wijs van denken, dienstich om de duiring te verklaaren. Aanmerk hier in de duiring, 't welk hier na, als wy van d'eewicheyt spreken, nut zal zijn, datze grooter en kleynder, en als uyt deelen t'zaam gezet, begrepen wert. En ten andere, datze alleenlijk een toe-eigening van wezendtlijkheyt is, maar niet van weezendtheyt.

Wat eeuwicheit zy. Wat duiring zy.

Wat tijt zy.

HOOFTDEEL V.

Van Tegenstelling, Orde, enz.

TEgenstelling, *orde, overeenkomst, verscheidentheit, onderwerp, byvoegzel*, enz. zijn kundicheden, ontstaan uyt onderlinge vergelijking der dingen, en zijn buyten de zaken

Wat tegenstelling, orde, overeenkomst, verscheydenheit, onderwerp, byvoegzel, enz. zy.

zaken; niets dan wijzen van dencken; gelijk dat klaarblijklijk hier uyt is, dat wy, willende die als zaken buyten 't verstant zijnde, aanmerken, terstont ons klaar begrip daar af verwarren; en wanneer wy hen alleenlijk maar als wijzen van denken, door welke de dingen zelf, van ons veel lichter werden onthouden en verbeeldt, bevatten; en niet als iet dat verscheiden is, van de wezendtheden der tegengestelde, geordende, enz: dingen, zo worden zy van ons klaar genoeg begrepen; invoege 't niet nodich zijn zal, breder hier af te handelen. Ick ga dan over tot de *uitterſten* die gemeenlijk overklimmende genoemt werden.

HOOFTDEEL VI.

Van 't Een, Waar, en Goedt.

DEze *uitterſten* werden byna van alle overnatuirkundige, voor d'aldergemeenste aandoeningen van 't wezend gehouden, want zeggen zy, alle wezend, schoon ook niemant daar aan gedenkt, is *een*, *waar*, en *goedt*. Doch wy, yder van deze *uitterſten* navolglijk onderzoekende, zullen eens zien, wat daar af te houden zy.

Wat eenheit zy.

Laat ons dan van 't eerste aanvangen, namelijk van 't *een*, zy zeggen dat dit *uitterſt* iets zaaklijk buiten 't verstant betekent, maar wat het doet tot het wezend, weten zy niet te verklaren, 't welk genoegzaam toont, dat zy 't wezend van reden, met het zaaklijk verwarren, makende daar door verwart, 't geen zy anders klaarlijk verstaan. Maar wy zeggen, dat *eenheyt* van de zaak zelf geenzins onderscheiden wert, of iet tot het wezend doet, dan alleenlijk datze is een wijs van denken, waar door wy de zaak van andere, die haar gelijk zijn, ofte enichzins daar mê over een komen, afzonderen.

Wat veelheit zy, en in wat opzicht Ghodt gezegt kan worden Een en Eenich.

Tegen *d'eenheyt* wort *veelheyt* gestelt, die zeker ook tot de zaak niet doet, en maar een wijs van dencken is; gelijk wy klaar

klaar en onderſcheidelijk verſtaan. Noch ick zie niet wat ontrent een klare zaak meer te zeggen zy, dan alleenlijk aan te merken, dat Ghodt, voor zo veel wy hem van andere wezenden afſcheiden, *een* genoemt kan worden, en voor zoo veel wy begrypen, dat'er van zulk een natuir geen veel zijn konnen, *eenich*. Doch zoo wy de zaak wat naukeuriger onderzoeke wilden, miſſchien betoogden wy, dat Ghodt niet als heel oneygentlijk *een* en *eenich* genoemt wort. Maar 't zou voor die van weinich, ja geen belang zijn, die zich alleenlijk met zaken, en niet met woorden bezich houden. Weshalve wy dit nalatende, overgaan tot het tweede, en met de zelve moeyte eens aanwijzen wat *vals* zy.

Wat, zoo by 't gemeen volk, als de Wijsgeerigen, 't waar, en 't vals zy.

Op dat dan deze twee, namelijk, 't *waare* en 't *valſche*, recht verſtaan werden, zullen wy van de beteekenis der woorden aanvangen, uyt welke blijken zal, datze niet zijn dan uytwendige afnoemingen van zaken, waar aanze niet als redenrijk-konſtelijk werden toe-geeygent. Doch, dewijl 't gemeen volk de woorden eerſt gevonden heeft, die van de *Wijsgeerigen* daar na gebruykt zijn geworden, zoo ſchijnt de zaak te vereyſchen, voor zulk een, die begerich is na te ſpeuren, wat d'eerſte beteekenis van eenich woort geweeſt zy, t'onderzoeken, wat beteekenis het eerſtemaal by 't gemeen volk gehadt heeft, voornaamlijk alszer enige oorzaken, die uyt de natuur van taal gehaalt konnen werden, ontbreeken. d'Eerſte beteekenis dan van 't *waar* en *vals*, ſchijnt zijn oorſpronk genomen te hebben van vertellingen, en dat een vertelling, genoemt geweeſt is *waar*, gedaan van een daat, die waarlijk was geſchiet, en *vals*, van een daat, die nergens was geſchiet. En deze beteekenis dan, is daar na van de *Wijsgeerige* gebruikt geworden, om d'overeenkoming van 't denkbeelt, met zijn gedenkbeelde aan te wijzen, en in tegendeel: zo dat een waar denkbeelt genoemt wort zulk een, 'tgeen ons de zaak zoze in zich is, en vals, 'tgeen ons de zaak anders alsze waarlijk is, vertoont. Want de denkbeelden zijn niet anders

dan geestelijke vertellingen van de natuir, en hier van daan isze daar na leenspreukich overgebracht tot stomme dingen, gelijk dus; als wy zeggen waar of vals gout, even, of 't gout ons zijnde vertoont, van zich zelf iet, dat in zich is, of niet, vertelde. Zo datze dapper bedroogen zijn, die *'t waar* een overklimment *uitterst*, of aandoening van 't wezend, geoordeelt hebben: want het kan niet dan oneigentlijk, of, zo gy liever wilt, redenrijk-konstelijk, van de zaken zelf gezegt werden.

't Waar is geen overklimment uitterst.

Hoe de waarheit en 't waare denkbeelt verschillen.

Indien gy mocht vragen, wat de waarheit buyten 't waar denkbeelt zy? zoo vraag dan ook met eene, wat de witheyt zy buiten 't wit lichaam? want zy hebben zich tot malkander op een wijze.

Belangende d'oorzaak van 't waar, en 't vals, daar af hebben wy nu te voore gehandelt, zoo dat hier niet meer vereyst wert, en ingeval de Schryvers in alzulke beuzelingen zo zeer niet ingewikkelt waren, datze daar na, overal een knoop in een Bies zoekende, zich zelf niet hebben weten t'ontwarren, 't had ook onnodich geweest te zeggen, 't geen wy gezegt hebben.

Welke eigenschappen zijn van waarheit.

Maar d'eigenschappen van de waarheit, of van 't waar denkbeelt zijn. 1. Dat het klaar zy en onderscheyde. 2. Dat het alle twijffeling weg neeme, of met een woort, dat het zeker zy. Die zekerheyt zoeken in de dingen zelf, werden even zoo bedrogen, als die waarheit daar in zoeken. En wy nemen 't gedenkbeelde redenrijk-konstelijk voor 't denkbeelt; wanneer wy zeggen, dat een zaak in 't onzeker is. Zoo zeggen wy ook datze twijfelachtig is, ten waar misschien, dat wy dan door onzekerheyt verstaan gebeurlijkheyt, of een zaak die ons onzeker of twijffelachtich maakt. Wy zullen dan, dewijl 't niet noodich is langer hier op te staan, overgaan tot het derde, en te gelijk, wat door des zelfs tegendeel te verstaan zy, verklaaren.

Daar is geen zekerheyt in de dingen zelf.

't Goet en 't quaat wort alleenlijk gezegt opzichtelijk.

De zaak alleen aangemerkt, wort gezegt noch *goedt* te zijn, noch *quaat*, maar alleenlijk opzichtelijk tot een ander zaak, in-

indienze voordeelich is aan iemant, om 't geen hy lieft te bekomen, of in tegendeel. En dus wort een zelve zaak in verscheiden opzicht, en op de zelve tijt, goet gezegt te wezen, en quaat. Zoo wort, by voorbeelt, de raadt van Achitofel, gegeven aan Abzalon, inde Heylige Schrift, goet genoemt; die nochtans voor David, wiens doot zy dreygde, d'alderquaatste was. Zoo zijn ook veel andere dingen goedt; maar niet voor allen: dus is de zalicheyt wel goet voor Menschen, maar voor Beesten, en planten, waar opze geen opzicht heeft, noch goedt noch quaat. Maar Ghodt, aangezien hy aan allen wel doet, dewijl hy door zijn mêwerking, 't zijn van yder zaak, boven 't welk niet aangenamer is, bewaart, kan ten opperste goedt genoemt werden. Doch volstrekt quaat, gelijk dat door zich klaar is, iszer niet.

Die enich overnatuirkundich goedt, dat alle opzicht ontbeert, zoeken, zijn met zeker vooroordeel ingenomen, namelijk, zy verwarren t'onderscheit van reden, met het zaaklijk, of wy-zich onderscheit: want zy maken onderscheyt tussen de zaak zelf; en de pooging die in yder zaak, tot bewaring van zijn wezendlijkheit is: alhoewel zy onwetend zijn, watze door poging verstaan: want schoon deze twee door reden, of liever woorden, werden onderscheiden, 't geen hen 't meest heeft bedroogen, echter worden zy inder daat, onder zich niet onderscheiden. *Waarom zommige enich overnaruir weetich goet gestelt hebben.*

Doch op dat dit klaar blijke, laat ons een voorbeelt stellen, van enige eenvoudige zaak. De beweging heeft kraft om in zijn standt te volherden, deze kraft is voorzeker niet anders, als de beweging zelf, dat is, dat de natuir van beweging alzoo zy. Want als ick zeg, dat in dit lichaam A niet anders is, als zekere hoegrootheit van beweeging, zoo volgt hier uyt klaarlijk, dat, zoo lang ik op dit lichaam A let, ik altijd zeggen moet, dat het wort bewooge: om dat, zoo ik zeyd, dat het van zich zelf zijn kraft van te bewegen verloor, ik zoud nootzaaklijk 't zelve iet anders, buyten 'tgeen in d'onderstel- *Hoe de zaak, en poging, waar door de zaak in zijn stant traoht te volherden onderscheide werden.*

 ling

ling onderstelt is, toe-eigenen, waar door 't zijn natuir verliest. Maar indien dit noch wat te duister schijnt, wel aan, laat ons eens toestaan, dat deze poging om zich te bewegen, iets is buiten de wetten zelf, en de natuir van beweging; maar aangezien deze poging voor-onderstelt wert iet te zijn, zoo zalze ook goedt gezegt moeten werden, en derhalve zalze nootzaaklijk weer een poging, om in haar stant te volharden moeten hebbe, en deze poging weer een ander, en dus tot in 't oneyndich: 't welk 't ongerijmste is dat bedacht kan werden. Doch de reeden, waar om zy de pooging van de zaak zelf onderscheiden, is, om datze in zich zelfs, een begeerte van zich te bewaaren ondervindende, die ook zoodadanich in yder zaak verbeelden.

Of Ghodt voor de schepping der dingen goedt genoemt kond werden?

Maar daar wort nochtans gevraagt, of Ghodt eer hy de dingen schiep, ook goedt genoemt kond werden? de wijl uyt onze bepaaling schijnt te volgen, dat hy zoodanige toe-eigening niet gehad heeft: Want wy zeggen, dat de zaak in zich alleen aangemerkt, noch ghoedt genoemt kan werden, noch quaat, en dus zal dit aan veele zeer ongerijmt schijnen: zonder dat ik echter zien kan waarom; want daar zijn van dit slach veel toe-eigeningen, die wy Ghodt toeschrijven, en echter niet als in vermooge, hem voor de Schepping toe behoorden, als wanneer hy genoemt wert *Schepper*, *Rechter*, *Barmhertich*, enz. zoo dat zoodanige bewijzen ons niet ophoude moeten.

Hoe volmaaktheit gezegt wort opzichtelijk, hoe volstrektelijk.

Voorts gelijk dan *'t goedt*, en *'t quaat*, niet dan opzichtelijk gezegt werden, zoo ook *volmaaktheit*, ten zy, als wy volmaaktheyt neemen willen, voor de wezendheit zelf van de zaak, in welke zin wy te vooren gezegt hebben, dat Ghodt een oneyndige volmaaktheyt, dat is, een oneyndige wezendheit heeft, of oneyndich is.

De wijl ik dan d'andere dingen, die tot het gemeen deel der overnatuirkunde behooren, klaar genoeg acht te wezen, zoo is mijn voorneemen niet, die alhier verder te vervolgen.

AEN-

AANHANGZEL, OVERNATUIRKUNDIGE GEDACHTEN BEGRYPENDE.

DEEL II.

Waar in de voornaamste dingen, die in 't byzonder deel der Overnatuirkunde, zoo ontrent Ghodt, en zijn Toe-eigeningen, als ook ontrent de Menschelijke Ziel, gemeenlijk ontmoeten, kortelijk werden verklaart.

In dit Hoostdeel wort Ghodts wezendlijkheit, heel anders verklaart, als de menschen die gemeenlijk verstaan, die namelijk de wezendlijkheit Ghodts met hare wezendlijkheyt verwarren, waar uit ontstaat, dat zy Ghodt inbeelden te zijn iet als een Mensch; en op 't ware denkbeelt Ghodts, 't welk zy hebben, niet letten, of geheelijk onwetend zijn van dat zy 't hebben: waar door 't ook gebeurt, dat zy Ghodts wezendlijkheit, noch van vooren, dat is, uyt des zelfs ware bepaling of wezendheit, noch van achteren uyt des zelfs denkbeelt, voor zoo veel 't in ons is bewijzen, noch begrijpe konnen. Wy zullen derhalve trachten in dit Hooftdeel, zoo klaar als ons moogelijk zal zijn, te betoonen, dat Ghodts wezendlijkheit, van de wezendlijkheit der geschape dingen, geheelijk verschilt.

HOOFTDEEL I.

Van d' Eewicheit Ghodts.

DAt buyten zelfstandicheden, en wijzen der zelver, niets in de Natuir zy, hebben wy nu te vooren aangewezen, zoo datmen geenzins heeft te verwachten, dat wy iet, van de zelfstandige vormen en zaakelijke toevallen, zeggen, de wijlze, gelijk ook andere van zulk slach, t'eenemaal ongerijmt zijn. Voorts, de zelfstandicheeden hebben wy geschift in twee opperste geslachten, namelijk in uytstrekking en denking, en de denkingh wederom in een geschapene, of mensche- *Schifting der zelfstandicheden.*

ſchelijke ziel, en in een ongeſchapene of Ghodt. Maar de wezendlijkheit van Ghodt hebben wy, zoo van afteren, namelijk uit des zelfs denkbeeldt, 't welk wy hebben, als ook van vooren, of uyt des zelfs wezendheit, als oorzaak zijns wezendlijkheits, bewezen: doch om dat wy enige van Ghodts toe-eigeningen korter, als wel de voortreffelijkheit van de zaak vereyſt, verhandelt hebben, zoo hebben wy die voorgenomen te herhaalen, breeder te verklaaren, en te gelijk enige geſchillen t'ontknoopen.

Duiring paſt aan Ghodt niet.

De voornaamſte toe-eigening, die voor alle andere t'overwege ſtaat, is *d'eewicheit* Ghodts, door welk wy zijne wezendlijkheit verklaren, om die met de wezendlijkheit van de geſchape dingen niet te verwarren: want door duiring, om datze, gelijk in 't eerſte deel is aangewezen, een aandoening van wezendlijkheit, en niet van wezendheit der dingen is, konnen wy geenzins zijn wezendlijkheit verklaaren. Ghodt dan, welks wezendlijkheit is van zijn wezendheit, kan heel geen duiring toegeſchreve werden. Om dat zoo gy die aan hem toe-eigent, gy onderſcheit zijn wezendlijkheit van zijn wezendheit. Nochtans vragen enige, of dan Ghodt nu niet langer geweeſt is, als op de tijt doe hy Adam ſchiep? en om dat hun dit zoo klaar toeſchijnt, achten zy, dat men Ghodt geenzins duiring ontrecken kan: doch deze ſtellen de grontveſt van 't geſchil voor toegeſtaan: de wijlze vooronderſtellen, dat Ghodts wezendheit, van zijn wezendlijkheit wort onderſcheiden. Want zy vraagen, of Ghodt van die tijt af doe hy Adam ſchiep, tot de tijt toe waar in wy nu leven, geen langte van tijt moet toegeſchreve werden? en dus eigenen zy Ghodt alle dagen een grooter duiring toe, en vooronderſtellen, dat hy van zich zelf geduirichlijk wort geſchaapen. Maar indien zy de wezendlijkheit Ghodts, niet en onderſcheidden van zijn wezendheit, zy zouden hem heel geen duiring toe-eigenen, aangezien duiring op de wezendheden der dingen, geenzins paſſen kan: om dat noyt yemand zeggen

gen zal, dat de wezendheyt van een kring, of driehoek, voor zo veelze een eewige waarheyt is, langer tijt geweest is nu, als in de tijt van Adam. Voorts dewijl duiring groter en kleinder, of gelijk uyt delen bestaande, begrepen wert, volgt klaarlijk dat Ghodt geen duiring toegeschreve kan werden: want angezien 't zijn Ghodts eewig is, dat is, in welk nog eerder is nog later, zo konnen wy noit enige duiring aan Ghod toe-eigenen, ten zy wy met eene 't waar begrip, dat wy van zijn wezendlijkheit hebben, vernietigen; dat is, dat wy, 't geen door zijn natuir oneyndig is, en noit anders als zo kan werde begrepen, in delen delen. Wy delen zijne wezendlijkheit in delen, of begrijpen die deelbaar, als wyze pogen met duiring te verklaren. *Bezie deel* 1. *hoofd.* 4.

Maar d'oorzaak die hen heeft doen doolen, is. I. Om dat zy d'eewicheyt, niet lettende op Ghodt, hebben gepoogt te verklaren; even of die zonder d'overpeynzing van zijn wezendheit kon verstaan werden, of dat het iets buyten de Ghoddelijke wezendheit waar. En dit is wederom daar uyt ontstaan, om dat wy gewoon zijn by mangel van woorden, d'eewicheyt ook aan zaken, welkers wezendheyt van hun wezendlijkheyt onderscheiden wert, toe te eygenen: gelijk als wy zeggen; 't is niet tegenzeglijk, dat de werelt van eewicheit geweest zy. Zo doen wy ook aan wezendheden van zaken; die wy zeggen dat eewich zijn, zoo lang wy hen begrijpen niet wezendlijk te wezen. II. Om dat zy de duiring aan zaken toege-eigent hebben, alleenlijk voor zoo veel zy die oordeelden te zijn, onder een geduirige verandering, en niet als wy, voor zoo veel de wezendheit der zelver, van hun wezendlijkheit wert onderscheiden. III. Eyndelijk, om dat zy de wezendheit Ghodts, even als die van de schepzelen, hebben onderscheiden van zijn wezendlijkheit. Deze dolingen dan hebben hen, zeg ik, daar toe aanleyding gegeven: want d'eerste dooling is oorzaak geweest, dat zy niet verstaande wat d'eewicheit was, die hebben aangemerkt als zekre gedaante van duyring. De tweede, dat zy niet ligtelijk 't onderscheyt tussen de duiring van de geschape dingen, en d'eewicheit van Ghodt hebben konnen

Wat d'oorzaak is dat Ghodt duiring is toegeschreve geworde.

vinden. De derde: dat zy, dewijl duiring niet dan een aandoening is van wezendtlijkheyt, en zy Ghodts wezendtlijkheyt van zijn wezendtheyt onderscheiden hebben, aan Ghodt, als gezeght is, duiring toegeschreven hebben.

Wat eewicheyt zy. Doch op dat te beter werde verstaan wat *eewicheyt* zy, en hoe die zonder de Ghoddelijke wezendtheyt niet kan werden begreepen; zoo staat t'overweegen, 't geen wy nu te vooren gezegt hebben, namelijk, dat de geschape dingen, of alles, Ghodt uytgesondert, niet door eigen kraft, maar alleenlijk door Ghoddelijke kraft, of wezendtheyt, daadlijk zijn; waar uyt volgt, dat de tegenwoordige wezendtlijkheyt der dingen, geen oorzaak is van de toekomende, maar Ghodts onveranderlijkheyt alleen, die ons dwingt te zeggen, dat Ghodt, als hy eenmaal de zaak geschapen heeft, die daar na ook geduirich zal onderhouden, of in 't zelve werck van scheppen volharden. Hier uyt dan besluyten wy I. Dat de geschape zaak gezegt kan werden, daarom wezendtlijkheyt te genieten, te weten, om dat de wezendtlijkheyt niet van zijn wezendtheyt is, maar Ghodt geenzins: want Ghodts wezendtlijkheyt is Ghodt zelf, gelijk ook zoo zijn wezendheit is, waar uyt dan volgt, dat de geschape dingen wel duiring genieten, maar Ghodt alheel niet. II. Dat alle geschape dingen, terwijlze de tegenwoordige duiring, en wezendtlijkheyt genieten, van de toekomende geheel ontbloot zijn, namelijk, om dat men hen die geduirich moet toege-eygenen: maar van hun wezendtheyt kan men niet desgelijks zeggen. Doch aan Ghodt, om dat de wezendtlijkheyt is van zijn wezendtheyt, kan geen toekomende wezendtlijkheyt werden toege-eigent: om dat men hem de zelve, die hy hebben zoud, in der daat moet toeschrijven; of, op dat ik bet eigentlijk spreke, aan Ghodt behoort een wezendtlijkheyt in der daat oneyndich, even alzoo, als 'er aan hem behoort een verstandt in der daat oneyndich. En deze oneyndige wezendtlijkheyt noem ik *Eewicheyt*, welke Ghodt alleen moet toege-eigent

werden, maar geen geschape zaak; ook niet, zeg ik, schoon haar duiring, noit begonnen, noch eindt genomen heeft. Dit zy genoeg van d'Eewicheit. Van de noodtzakelijkheyt Ghodts, dewijl wy zijn wezendtlijkheyt, uit zijn wezendtheyt hebben bewezen, is onnoodich iet te zeggen. Laat ons dan tot d'Eenheyt overgaan.

HOOFTDEEL II.

Van D'Eenheit Ghodts.

WY zijn menichmaal over d'onnozele bewijzen, waar mê de schrijvers *d'eenheit* Ghodts hebben getracht te betogen, verwondert geweest, als zijn: *Zoo Een de Werelt heeft konnen scheppen, d'andere zouden te vergeefs zijn; indien alles strekt tot een eyndt, zoo is't alles van een Schepper voortgebracht.* En dergelijke, van betrekkingen, of uitwendige afnoemingen ontleendt; maar wy zullen deze daar latende, ons bewijs zoo kort en klaar als doenlijk zy, op deze volgende wijze voorstellen.

Onder Ghodts toe-eigeningen, hebben wy ook getelt *Ghodt is eenich.* 't opperste verstand, en daar by gedaan, dat hy alle volmaaktheit van zich, en van geen ander heeft. Indien gy nu zegt, dat 'er veel Ghooden, of wezenden ten opperste volmaakt zijn: zoo moeten alle deze nootzakelijk ten opperste verstaande wezen: maar op dat dit dus zy, is 't niet genoeg dat ider alleen zich zelf verstaat: want aangezien ider alles verstaan moet, zoo zal hy en zich zelf, en ook d'andere verstaan moeten; waar uit volgen zoud, dat de volmaaktheit van yders verstandt, ten deele van zich zelf, en ten deele van een ander zoud afhangen, en derhalve zal yder van die, geen wezendt ten opperst volmaakt konnen zijn, dat is, als nu is aangewezen, een wezendt dat al zijn volmaaktheit van zich zelf, en niet van een ander heeft. Zoo dan, aangezien wy nu al hebben bewezen, dat Ghodt is een opperst volmaakt we-

zend, en dat hy wezendtlijk is, zoo konnen wy daar uit besluiten, dat hy maar een is: want indien 'er veele waren, zoo volgde, dat een aldervolmaakst wezend onvolmaaktheit had; 't geen ongerijmt waar. Maar schoon dit bewijs t'eenemaal overtuigt, echter zoo verklaart het d'*eenheit* Ghodts niet; derhalve vermaan ik de Leezers, dat wy Ghodts *eenheit*, rechtsweegs uit de natuir van zijn wezendlijkheit besluiten, die namelijk, van de wezendtheit Ghodts niet werdt onderscheiden, of die nootzaaklijk uyt zijn wezendheyt volgt. En dit zy genoeg van d'*eenheit* Ghodts.

HOOFTDEEL III.

Van d'Onmeetelijkheit Ghodts.

Hoe Ghodt oneyndich, hoe hy onmetelijk wordt gezeyt.

WY hebben nu te vooren aangewezen, dat geen wezend eindich en onvolmaakt, dat is, van 't niet mêdeelig, kan werden bevat, 't en zy wy eerst op 't volmaakt, en 't oneindich wezend, acht geven, dat is, op Ghodt, en dat derhalve hy alleen volstrektelijk oneindich, genoemt kan werden, om dat wy bevinden, dat hy waarlijk van een oneindige volmaaktheit bestaat. Maar hy kan ook *onmeetelijk*, of *onbepaalbaar* werden genoemt, voor zoo veel wy hier op, datter geen wezend is, door 't welk zijn volmaaktheit zoud konnen werden bepaalt, acht hebben. Hier uit volgt, dat Ghodts *oneyndicheit*, in weêrwil van 't woordt, iet, dat ten opperste stellig is, zy: want wy noemen Hem alleenlijk oneindich, voor zoo veel wy op zijn wezendheit, of opperste volmaaktheit, letten: Maar *onmeetelijkheit* wordt alleenlijk Ghodt opzichtelijk toegeschreven: want, niet voor zoo veel hy volstrektelijk, als een aldervolmaakst wezend, maar alleenlijk, voor zoo veel hy als d'eerste oorzaak wordt aangemerkt, behoortze tot hem, welke, schoonze niet d'aldervolmaaktste, als maar in opzicht van de tweede wezenden, was, echter onmeetelijk zou wezen, want

daar zou geen wezend zijn, en by gevolg ook, kon geen dat volmaakter was, waar door 't bepaalt of afgemeete kon werden, worden bevat. *Bezie hier af breder, gem: ken: 9. deel 1.*

De Schrijvers doorgaans nochtans, wanneer zy van Ghodts *onmeetelijkheit* handelen, schijnen hem *hoegrootheit* toe te eigenen: want uit deze toe-eigening willen zy, dat Ghodt nootzaaklijk over al tegenwoordich zijn moet, besluiten; als of zy zeggen wilde; indien Ghodt niet in eenige plaats waar, zoo was zijn hoegrootheit bepaalt. Doch dit is noch uit een ander Reden, die zy bybrengen, om te betoonen dat Ghodt oneindich, of onmeetelijk (deze twee verwarren zy) en ook over al is, klaarblijckelijker, indien Ghodt, zeggen zy, een zuyvere doening is, gelijk hy waarlijk is, hy is nootzakelijk over al, en oneindich: want indien hy niet over al was, of hy zal niet over al, waar hy wil, konnen zijn, of hy zal nootzakelijk (N.B.) bewooge moeten werde. Waar uit klaarlijk kan werden gezien, dat zy Ghodt, alleenlijk, voor zoo veel zy hem als hoegroot aanmerken, *d'onmeetelijkheit* toeschrijven, dewijl ze de bewijzen, waar mê zy *d'onmeetelijkheit* Ghodts bevestigen, uit d'eigenschappen van d'uitstrekking ontleenen, 't welk zeer ongerijmt is. Zoo ghy nu vragen mocht, waar uyt wy dan bewijzen zullen, dat Ghodt over al zy? ik antwoorde, dat dit van ons nu al overvloedich gedaan is, wanneer wy hebben getoont, dat geen zaak, ook niet een oogenblik wezendlijk zijn kan, 't en zyze van Ghodt alle oogenblikken voortgebracht werde. *Wat gemeenlijk door onmeetelijkheit wordt verstaan.* *Dat Ghodt over al zy wordt bewezen.*

Maar zo men Gods *overalheit* of *tegenwoordicheit in de byzondere dingen* behoorlijk verstaan zou, zo waar nootzakelijk dat men d'innerlijke natuir van de Ghoddelijke wil, door welke hy *D'Overaltegenwoordicheit Ghodts kan niet werden verklaart.*

Hier staat aan te merken, dat het gemeen volk, wanneerze zeggen, dat Ghodt over al is, Hem als dan als een aanschouwer op 't Tooneel invoeren, uyt het welk klaarlijk blijkt, 't geen wy aan 't eyndt dezes Hooftdeels zeggen, namelijk, dat de Menschen, de Ghoddelijke natuir met de Menschelijke, doorgaans verwarren.

hy de dingen geſchapen heeft, en geduurichlijk voortbrengt, door zag. Doch dewijl dit boven 't menſchelijk verſtandt gaat, zoo is 't onmoogelijk te zeggen, hoedanich Ghodt overal tegenwoordich zy.

Ghodts onmeetelijkheit wort van enige drievoudich geſtelt, maar qualijk.

Eenige ſtellen Ghodts *onmeetelijkheit* drievoudich, namelijk, na wezendtheit, mogentheit, en tegenwoordicheit, maar zy beuzelen: want zy ſchijnen Ghodts wezendtheit t'onderſcheiden, van zijn mogentheit. 't Zelve hebben andere ook bet opentlijk gezeit, wanneer zy willen dat Ghodt wel door ſijn moogentheyt overal zy, maar niet door zijn wezendtheit, even of de moogentheit Ghodts, van al zijn toe-eigeningen, of oneindige wezendtheit onderſcheiden wierde; daarze nochtans niet anders zijn kan. Want waarze iet anders, zy zou dan zijn, of eenig ſchepzel, of van de Ghoddelijke wezentheit iets toevallig, zonder 't welk het kond begrepen werde, maar dit 's beyde ongerijmt, om dat, zoo 't een ſchepſel waar, 't behoefde, om onderhouden te werde, de moogentheit Ghodts, en zoo was 'er voortgank tot in 't oneyndich. Zoo 't iets toevallich waar, zoo zou Ghodt geen aldereenvoudigſt wezend, zijnde ſtrijdich tegen 't geen nu al bewezen is, zijn konnen.

Ghodts mogentheit wort niet van zijn wezendtheit onder ſcheiden.

Eyndelijk ſchijnen zy ook, door *onmeetelijkheit* na tegenwoordicheit, iet anders als de wezendtheit Ghodts, door welke de dingen geſchapen zijn en gedurigh onderhouden werden, te willen; 't geen zeker een zeer groote ongerijmtheit is, daar uyt in hen ontſtaan, dat zy Ghodts verſtandt, hebben verwart met het menſchelijke, en zijn mogentheit dikwijls, met die van de Koningen vergeleken.

Noch ook zijn overal tegenwoordicheit.

HOOFTDEEL IV.

Van D'Onveranderlijkheyt Ghodts.

Wat verandering, wat vervorming zy.

DOor *verandering* verſtaan wy alhier, al die verandering, die in enich onderwerp, behoudens de geheele wezendt-

zendheit des zelfs, vallen kan, ſchoon die gemeenlijk in breeder beteekenis genomen wert; om daar door een verderving der zaken, niet juyſt een geheele, maar die gelijklijk teeling, op de verderving volgende, inſluyt, aan te wijzen, gelijk dus, als wy zeggen dat turf in aſſe, menſchen in beeſten verandert werden. Maar de Wijsgeerigen gebruyken, om deze verandering aan te wijzen, een ander woort, namelijk *vervorming*, doch wy ſpreken hier alleenlijk van zulk een verandering, in welke geen vervorming van 't onderwerp valt, gelijk dus, als wy zeggen dat Pieter van verw, zeden enz. verandert is.

Vervorming heeft in Ghodt geen plaats.

Laat ons nu bezien, of zodanige veranderingen in Ghodt plaats hebben: want aangezien wy hebben bewezen, dat Ghodt nootzaaklijk wezendlijk is, dat is, niet nalaten kan te zijn, noch in een ander Ghodt te vervormen, aangezien hy als dan, en nalaten zoud te zijn, en dus ook gelijklijk veel Goden wezen konden, 't welk, zoo wy getoont hebben, ongerijmt is; zoo zal het niet nodig zijn, van de *vervorming* iet te zeggen.

Welke d'oorzaken van verandering zijn.

Maar op dat, het geen wy hier zeggen zullen, onderſcheidentlijk verſtaan werde, ſtaat aan te merken; dat alle *verandering*, of van uytwendige oorzaken, met wil of onwil van 't onderwerp, of van een inwendige oorzaak, en verkiezing van 't onderwerp zelf, ontſtaat. By voorbeelt, van uytwendige oorzaken ontſtaat het, dat de Menſch *zwart wordt*, *ziek wordt*, *groot wordt*, en diergelijke; de twee eerſte met onwil, 't laatſte met wil van 't onderwerp. Van inwendige oorzaken ontſtaat het, dat hy *wil*, *wandelt*, *zich toornich toont*, enz:

Ghodt wort van geen ander zaak verandert.

d'Eerſte *veranderingen* die van uitwendige oorzaken ontſtaan, hebben in Ghodt, dewijl hy van alle dingen alleen oorzaak is, en van geen ding lijding onderworpen, geen plaats. Doet hier by, dat geen geſchape zaak in zich, eenige kraft heeft om wezendlijk te zijn, en noch veel min om buyten zich, oft in zijn oorzaak iet te werken. En ſchoon in de Hei-

lige

lige Schrift dickwijls gevonden wert, dat Ghodt om der menschen zonden toornich geweest is, bedroeft, en diergelijke, dan wort aldaar 't gewrocht genomen voor d'oorzaak, even als wy ook zeggen, dat de Son in de Soomer kraftiger, en hooger is, dan in de Winter, schoonze noch van standt verandert, noch meer kraften verkreegen heeft. En dat ook zodanige dingen in de Heylige Schrift dikwijls geleert werden, kan men in Ezaia zien: want *Hooftdeel* 59 *v.* 2. 't volk bestraffende, zegt hy, *uwe boosheeden scheyden u van uwen Ghodt af.*

Noch ook niet van zich zelf.

Laat ons dan voortgaan en onderzoeken of in Ghodt van Ghodt zelf eenige verandering zy. Doch wy staan niet toe dat deze in Ghodt is, ja ontkennenze geheelijk: want alle verandering die van de wil af hangt, geschiet, op dat het onderwerp zijn standt verandere in beeter, 't welk geen plaats in een aldervolmaakst wezend hebben kan. Voorts, zodanig een verandering gebeurt ook niet, ten zy om eenig ongemak t'ontgaan, of om enig ghoedt dat ontbreekt te bekomen, 't geen beyde in Ghodt geen plaats kan hebben. Waar uyt wy dan besluiten, dat Ghodt een onveranderlijk wezend is.

Aanmerk dat dit veel klaarder kan blijken: zoo wy op de natuur van Ghodts wil, en zijn besluiten letten; want gelijk ik in 't volgende zal toonen; Ghodts wil, waar door hy de dingen heeft geschapen, verschilt niet, van zijn verstant waar door hy die verstaat. En dus is 't het zelve te zeggen, dat Ghodt verstaat, dat de driehoeken van de driehoek, gelijk zijn met twee rechten; als te zeggen, dat Ghodt gewilt of besloten heeft, dat de driehoeken van de driehoek, gelijk zouden zijn met twee rechten: weshalven het ons even onmogelijk zijn zal te begrijpen, dat Ghodt zijne besluyten kan veranderen, als te denken dat de driehoeken van de driehoek, niet gelijk zijn met twee rechten. Voorts, dit, namelijk dat in Ghodt geen verandering kan zijn, kan ook op andere wijzen bewezen werden; maar om dat wy de kortheit bevlytigen, zoo lust het ons niet dit verder te vervolgen.

Staat aan te merken, dat ik hier met voordacht, de gemene schiftingen van de verandering heb nagelaten, alhoewel wy die ook eenigzins verhandelt hebben: doch om dat wy *voorst:* 16. *deel* 1. bewezen hebben, dat Ghodt onlichaamlijk is, en deze gemeene schiftingen alleenlijk verandering, van de stôf alleen

alleen begrijpen, zoo is 't onnodich geweest die alle byzonderlijk van Ghodt af te weeren.

HOOFTDEEL V.

Van d'Eenvoudicheit Ghodts.

OVergaande dan tot Ghodts *eenvoudicheyt*, moeten wy, op dat deze toe-eigening wel werde verstaan, in geheugenis brengen, de dingen die *Des Cartes* ons *beg. deel* 1 *lid* 48 *en* 49 heeft na gelaten: te weten, dat buyten de zelfstandicheden en der zelver wijzen, geen ding in de natuir is. Waar uyt, een drievoudige onderscheyding der zaaken, wort afgelegt, *lidt* 60 61 *en* 62 namelijk een *zaaklijke*, een *wijzige*, en een *van reden*. *Zaakelijke* wort die genoemt, waar door twee zelfstandicheden onder zig werden onderscheiden, 't zy van verscheide, 't zy van de zelfde toe-eigening. Als by voorbeelt; *denking*, en *uytstrekking* of deelen van de stôf; en deze onderscheyding wort hier uyt gekent, datze beyde d'een zonder behulp van d'ander bevat, en gevolglijk wezendlijk zijn konnen. *Wijzige* wort getoont tweevoudich, namelijk, welke is tussen de wijz van de zelfstandicheit, en de zelfstandicheit zelf, en welke is tussen twee wijzen van een zelve zelfstandicheit: en *deze* wort hier uyt gekent, dat al schoon d'eene wijz zonder behulp van d'ander, echter geen van beyde, zonder behulp van de zelfstandicheyt, welks wijzen zy zijn, bevat wert: en *gene* hier uyt, dat al schoon de zelfstandicheyt bevat kan werden zonder zijn wijz, de wijze echter zonder de zelfstandicheit niet. Eyndelijk, *van Reden* wort die genoemt, welke onstaat tussen zelfstandicheyt, en toe-eigening, gelijk, wanneer *duiring* wort onderscheiden van *uytstrekking*; en deze wort gekent hier uyt, dat zoodanich een zelfstandicheit zonder die toe-eigening, niet kan werden verstaan.

't Onderscheit der zaken is drievoudich zakig, wijzig, en der reden.

Van waar alle t'zaamenstelling entstaat en hoeveelvoudich die is.

Uyt deze drie komt alle t'zaamenzetting voort: want d'eerste t'zaamenzetting is, die uyt twee of meer zelfstandicheeden, van de zelve toe-eigening geschiet, gelijk daar is, alle t'zaamenzetting uyt twee of meer lichaamen van verscheide toe-eigeningen; als de mensch. De tweede geschiet uyt vereeniging van verscheide wijzen. De derde eyndelijk geschiet niet, maar wort alleenlijk, als ofze geschiede begrepen; op dat de zaak te lichter verstaan werde. De dingen dan die op de twee eerste wijzen niet t'zaam gezet werden, zijn eenvoudige.

Godt is 't alder eenvoudigst wezend.

Om dan te konnen besluyten, dat Ghodt een alder eenvoudigst wezend is, laat ons betoonen dat hy niet iets, dat t'zaamgezet is, zy, 't welk lichtelijk te doen zal zijn: want door zich is 't klaar, dat de t'zaamzettende deelen, ten minsten in natuir, eerder zijn als de t'zaamgezette zaak, en zoo zullen dan die zelfstandicheeden, uyt welkers zaamengroeying, en vereeniging, Ghodt t'zaamgezet wort; in natuir eerder zijn dan Ghodt; en yder van die zal door zich, al schoon 't Ghodt niet wert toege-eigent, bevat konnen werde. Voorts, dewijlze nootzaaklijk onder zich zaakelijk onderscheide werden, zoo zal ook d'een zonder behulp van d'ander, nootzaakelijk door zich wezendlijk zijn konnen, en dus zullen'er als nu gezegt is, zoo veel Ghoden wezen, als'er zelfstandicheeden zijn, uyt welken vooronderstelt wert, dat Ghodt t'zaamgezet zy. Want indien yder door zich wezendlijk zijn kan, zoo zal het ook van zich wezendlijk zijn moeten, en diesvolgens ook kraft hebben, om zich zelf alle volmaaktheden te geven, die wy getoont hebben, dat in Ghodt zijn, enz: gelijk dat *voorst. 7. deel* 1. daar wy de wezendlijkheyt Ghodts hebben bewezen, genoeg getoont is. Maar dewijl niet ongerijmder als dit bedacht kan werden, zoo besluyten wy dat Ghodt, uyt geen zaamegroeying, noch vereeniging van zelfstandicheden t'zaamgezet wert. Dat ook in Ghodt, geen t'zamenzetting, van verscheide wijzen zijn kan,

kan, wert hier uyt, om dat in hem egene wijzen zijn bewezen: want wijzen ontstaan uyt verandering van de zelfstandicheit, bezie *beg: deel* 1. *lidt* 56. Eyndelijk indien iemant noch een andere t'zaamenzetting, uyt de wezendheyt en wezendlijkheyt der zaken, wil verzieren, wy willen geenzins met hem twisten; maar hy zy gedachtich, dat wy nu overvloedich bewezen hebben, dat deze twee in Ghodt niet werden onderscheiden.

En hier uyt konnen wy nu klaarblijklijk besluyten, dat alle onderscheidingen, die wy tussen Ghodts toe-eigeningen maken, niet anders zijn, als van Reden, en datze onder zich inder daat niet onderscheiden werden: verstaat alzulke onderscheidingen van Reden, als wy nu gezegt hebben; namelijk, die hier uyt gekent werden, dat *zoo* een zelfstandicheyt, zonder *die* toe-eigening niet zijn kan. Daar uyt wy dan besluyten, dat Ghodt een aldereenvoudigst wezend is. 't Mengelmoes van d'andere Peripatetische onderscheidingen achten wy niet, wy gaan dan tot het leven Ghodts over.

Ghodts toe-eigeningen worden alleen door reden onderscheiden.

HOOFTDEEL VI.

Van 't Leven Ghodts.

'T ZAl noodich zijn, op dat deze toe-eigening, namelijk *'t leven* Ghodts recht verstaan werde, algemeenlijk te verklaaren, wat in yder zaak 't leven des zelfs beteekent; en voor 't eerste de meyninge der Peripatetischen t'onderzoeken. Deze verstaan door leven, *'t verblijf van de voedende ziel met warmte*, bezie Aristot. *van d'aassemhaaling boek* 1. *hoofd.* 8. en om dat zy drie zielen hebben verdicht, een groeyige, gevoelige, en verstaanlijke, die zy de planten, beesten, en menschen alleenlijk toe-eigenen, zoo volgt, gelijk zy zelve belijden, dat alle andere dingen van 't leven ontbloot zijn. Maar ondertussen hebben zy niet derven zeggen, dat de zielen, en Ghodt geen leven hadden,

Wat de wijsbegerigen gemeynlijk by leeven verstaan.

vreezende misschien voor 't tegendeel, te weeten indien ze niet leefden, zy dan gestorven mochten zijn. Dieshalven Arist. *van d'overnatuirkunde Boek* 11. *Hooftd.* 7. Noch een ander bepaling van 't leven, die de zielen alleenlijk eygen is, geeft; te wete *de werking van't verstandt is 't leven*, en in deze zin eigent hy Godt, die namelijk verstaat en een loutere doening is, 't leven toe. Doch om dit alles te wederleggen, is niet nodich veel moeyte te doen; want belangende de drie zielen die zy de planten, beesten, en menschen toeschrijven, 't zijn niet dan verzierzelen, blijkende daar uyt, dat wy nu al bewezen hebben, dat'er in de stôf, niet anders, dan tuigwerkelijke t'zaamzettingen, en werkingen zijn: maar 't leven Ghodts belangende, ik weet niet waarom dit, by hem meer een werking is van 't verstandt, als van de wil, en diergelijke. En om dat ik geen antwoort van hem te verwachten heb, keer ik my tot 't geen belooft is, namelijk, wat 't leve zy, te verklaaren.

Welke dingen leven wert toege-eigent.

En alhoewel dit woort door overbrenging dikwijls, om te beteekenen de zeeden van eenich mensch, gebruykt wert, echter zullen wy alleenlijk maar, 't geen Wijsgeerichlijk daar meê wert betekent, kortelijk verklaaren. Staat dan aan te merken, dat, indien men 't leve ook aan lichaamelijke dingen toe-eigent, alles leven zal; indien maar alleenlijk aan zulke, waar door de ziel is vereenicht met 't lichaam; aan de menschen alleenlijk, en misschien ook aan de beesten; maar niet aan de zielen, noch aan Ghodt. Doch dewijl 't woort leve, gemeenlijk zich breeder uytstrekt, zoo is 't buyten twijfel dat het ook aan lichamelijke dingen, niet met de zielen vereenicht, en aen de zielen van 't lichaam afgescheiden zijnde, moet toege-eigent werden.

Wat leve zy, en wat het in Ghodt zy.

Dieshalve dan zoo verstaan wy door *leve*, *de kraft waar door de zaaken in hun zijn volharden*. En om dat deze kraft is verscheide, van de zaaken zelf, zoo zeggen wy eigentlijk datze leve hebben. Maar de kraft waar door Ghodt in *zijn*

zijn volhart, is niet anders als zijn wezendheyt, en daarom spreken zy voortreffelijk, die Ghodt 't leve noemen. Daar zijn ook Ghodt-geleerde die gevoelen, dat hierom, om dat Ghodt 't leven is, en niet onderscheide wert van 't leve, de Jooden alsze swoeren, gezegt hebben חַי יְהוָֹה *levendige Jehova,* maar niet חֵי יְהוָֹה *'t leve van Jehova;* gelijk Jozef, als hy by 't leve van Farao swoer, zeyde חֵי פַרְעֹה *'t leve van Farao.*

HOOFTDEEL VII.

Van 't Verstandt Ghodts.

UYt die dingen welke in deze drie navolgende hooftdeelen, waer in wy van Ghodts *verstant, wil*, en *mogentheyt* handelen, getoont worden, volgt zeer klaarlijk, dat de wezendheden der dingen, en der zelver nootzaaklijkheit van wezendlijk te zijn, uyt de gegeve oorzaak, niet anders is, als Ghodts bepaalde wil, of besluit; derhalve zo is Ghodts wil ons ten opperste klaarblijklijk, als dan, als wy de dingen klaar en onderscheidelijk bevatten. En dus is 't belachgelijk dat de Wijsgerigen, wanneerze van d'oorzaken der dingen onbewust zijn, hun toevlucht tot Ghodts wil nemen, gelijk wy dat doorgaans zien gebeuren, want die dingen, welkers oorzaken hen onbekent zijn, zeggenze, dat uyt Ghodts welbehagen alleen, en zijn volstrekt besluyt geschiet zijn. 't Gemeen heeft oock geen kraftiger bewijzen, om Ghodts voorzienicheit en bestiering te bewijzen, gevonden, als dieze uyt d'onkunde der oorzaaken haalt; 't geen zeker klaarlijk aanwijst, datze de natuir van Ghodts wil geheelijk niet gekent, en aan hem een menschelijke wil toege-eigent hebben, die van ons verstant waarlijk onderscheiden wert; 't welk ik acht dat de enige grontvest van overgelovicheit, en misschien van veel schelmstukken geweest is.

Dat Ghodt alwetend is.

Wy hebben hier voor onder de toe-eigeningen Ghodts, ook de *alwetenheit* gestelt, die aan Ghodt nootzakelijk toebehoort; aangezien de wetenschap in zich volmaaktheyt begrijpt, en aan Ghodt 't aldervolmaaktst wezend zijnde, geen volmaaktheyt kan ontbreken; zoo volgt, dat aan hem in d'opperste trap, de wetenschap toegeschreve moet werden; namelijk, een zoodanige die egeene onwetentheydt, of berooving van wetenschap vooronderstelt, want anders zou in deze toe-eigening, of in Ghodt onvolmaaktheit zijn. Hier uyt volgt, dat Ghodt noit verstant in 't vermoge gehadt heeft, noch door Redenering iets besluyt.

't Voorwerp van Ghodts wetenschap zijn geen dingen buiten Ghodt.

* Hier uyt volgt klaarlijk dat Gods verstant, waar door hy de geschape dingen verstaat, en zijn wil, en mogentheyt, waar door hy hen heeft bepaalt, een en de zelve zijn.

Voorts, uyt Ghodts volmaaktheydt volgt ook, dat zijn denkbeelden, niet gelijk d'onze werden bepaalt, van de voorwerpen buyten hem; maar in 't tegendeel, dat de dingen buyten Ghodt geschapen zijnde, van Ghodts verstant bepaelt werden; * want anderzins zouden de voorwerpen, hun natuir, en wezendheyt hebben door zich, en eerder zijn, ten minsten in natuir, als 't Goddelijk verstant, 't welk ongerijmt is. En om dat dit van eenige niet genoeg in acht genoomen is, zijnze in ongeschikte doolingen gevallen, en hebben buiten Ghodt stôf, die met hem gelijk eewich, en van zich zelf was, gestelt, de welke Ghodt verstaande, alleenlijk maar heeft in orde gebracht, zoo eenige willen. Of zoo andere willen, dezelve noch daar en boven de vormen ingedrukt heeft. Andere wederom hebben gestelt, dat'er dingen zijn die uyt hun natuir of nootzaaklijk, of onmoogelijk, of gebeurlijk zijn, en dat Ghodt deze ook als gebeurlijk kende, en geheelijk onwetend was, ofze wezendlijk zijn zouden of niet. Andere eyndelijk hebben gezegt, dat Ghodt de gebeurlijke dingen uyt d'omstandigheden kende, misschien, om dat hy zeer groote ondervinding heeft. En zoo ik niet oordeelde, dat het overtolligh waar, de wijl uyt de voor-

voorgezeyde dingen, der zelver valsheit van zelf zich op doet, ik zou noch meer doolingen van dit ſlach, by konnen brengen.

Buyten Ghodt dan, om tot ons voorſtel te komen, is geen voorwerp van zijn wetenſchap, maar hy is 't voorwerp des zelfs, ja hy is zijn wetenſchap zelf. Zy, die meenen dat de werelt ook een voorwerp is, van Ghodts wetenſchap, zijn veel onnozelder als zy, die 't gebouw van eenich uytſtekent Boumeeſter gemaakt, ſtellen willen tot een voorwerp van zijn wetenſchap: dewijl hy noch, om buyten zich bequame ſtôf te zoeken, gedwongen wort; maar Ghodt heeft geen ſtôf buyten hem gezocht, dewijl hy de dingen, uyt zijn verſtant of wil, beyde na wezendheit, en wezendlijkheit, gemaakt heeft. *Maar Godt zelf.*

Men zoud nu vragen konnen, of Ghodt ook, 't quaat of zonde, de wezenden van Reden, en diergelijke kent? wy antwoorden, Ghodt moet nootzaakelijk die dingen, waar van hy oorzaak is, aangezienze zonder zijne meêwerking niet een oogenblik zijn konnen, kennen; maar dewijl 't quaat en zonde, niet met al is inde zaken, maar alleenlijk inde menſchelijke ziel, de zaken tegen malkander vergelijkende, zoo volgt, dat Ghodt hen ook, buyten de menſchelijke zielen, niet kent. De wezenden van Reden, hebben wy gezegt te zijn wijzen van denken, en dus moeten zy ook van Ghodt gekent werden, dat is, ten aanzien dat wy begrijpen, dat hy de menſchelijke ziel, even zoo alſze geſtelt is, onderhout en gedurigh ſchept, maar niet dat hy zodanige wijzen van denken in zich heeft, om daar door 't geen hy verſtaat lichtelijker t'onthouden. En by aldien op deze weynich dingen, die wy gezegt hebben, wel werde gelet, daar zal niets, aangaande 't verſtandt Ghodts voortgebracht konne werden, dat niet met zeer weynich moeyte kan werden ontknoopt. *Hoe Ghodt de zonde en wezenden van reden kent.*

On-

Hoe de byzondere en hoe d'algemene dingen.

Onderwijlen moet de dooling van zulke niet voorby gegaan werden, die ſtellen dat Ghodt niet dan zaken, die eewich zijn, kent, als d'engelen, hemelen, enz. die zy van natuire onteelbaar en onbederflijk verdicht hebben, en van deze werelt niet anders, dan de gedaanten, ook desgelijks onteelbaare en onbederflijke. Doch zy ſchijnen met alle vlijt te willen doolen, en zeer ongerijmde dingen te bedenken: want wat is onhebbelijker, als Ghodts kennis van de byzondere dingen, die doch zonder zijn meêwerking, geen ogenblik zijn konnen, af te weeren? Wijders van de dingen die zaakelijk wezendlijk zijn, ſtellen zy dat Ghodt onbewuſt is, maar de kennis van d'algemeene dingen, die niet zijn, noch enige wezendheit hebben buyten de byzondere, dichten zy hem toe. Wy in 't tegendeel, eygenen Ghodt toe, de kennis van de byzondere dingen, en die van d'algemeene ontkennen wy dat hy heeft, ten zy voor zoo veel hy de menſchelijke zielen kent.

In Ghodt is maar een en eenvoudich denkbeelt.

Eyndelijk eer wy hier af ſcheiden, ſchijnen wy gehouden te zijn, deze vraag te voldoen; namelijk, *of in Ghodt veel denkbeelden zijn, of alleenlijk maer een, en aldereenvoudighſt?* waar op wy antwoorden, dat het denkbeelt Ghodts, waar door hy alwetend genoemt wert, maar een, en 't aldereenvoudigſt is: want Godt wort waarlijk in geen ander aanzien, alweetend genoemt, als om dat hy 't denkbeelt heeft van zich zelf, welk denkbeelt, of kennis gelijkelijk altijt met hem geweeſt is, dewijl 't niet anders dan zijn wezendheyt is, noch het heeft op geen ander wijs zijn konnen.

Welk Ghods kennis zy ontrent de geſchape dingen.

Maar Ghodts kennis, ontrent de geſchape dingen, kan zo zeer eigentlijk tot zijne kennis niet betrocke werden, om dat, indien hy gewilt hadde, zoo konden de geſchape dingen, een ander wezendheyt gehadt hebben, 't geen in de kennis die Ghodt van zich zelfs heeft, geen plaats kan hebben. Echter kan men vragen, of deze eigentlijk, of oneygentlijk genoemde kennis der geſchape dingen, veelvoudich zy of

eenich? wy antwoorden, deze vraag is gelijk met deze volgende, namelijk, of Ghodts besluyten, en willingen veel zijn, of niet? of Ghodts overalheyt of meêwerking, waar door hy de byzondere dingen onderhout, eenzelve zy in al die dingen, van welke wy gezegt hebben, dat wy geen onderscheide kennis konnen hebben? Maar op de zelve wijs, als wy zeer klaarlijk weten, dat Ghodts meêwerking, alsze tot zijn almoogentheyt wort betrocken, eenich moet zijn, schoonze verscheidentlijk in de gewrochte bekent wert, weten wy ook, dat Ghodts willingen, en besluiten (want dus achten wy best, dat zijn kennis ontrent de geschape dingen genoemt werde) in hem aangemerkt zijnde, niet veel zijn konnen, schoonze door, of beter, in de geschape dingen verscheidentlijk uytgedrukt zijn. Eyndelijk, indien wy op de evenredenheit van de natuir letten, wy konnen die als *een wezend* aanmerken, en by gevolg zal'er maar alleenlijk een denkbeelt Ghodts, of besluyt van de genatuirde Natuir zijn.

HOOFTDEEL VIII.

Van de Wil Ghodts.

Hoe Ghodts wezendheyt en verstant, waar door hy zich verstaat, en wil waar door hy zich bemint, onderscheyden werden, is ons onbekent.

DE *Wil* Ghodts waar door hy zich beminnen wil, volgt nootzaaklijk uyt zijn oneyndich verstant, waar door hy zich verstaat; maar hoe deze drie onder elkander werden onderscheiden, namelijk zijn wezendheyt, zijn verstant waar door hy zich verstaat, en zijn wil waar door hy zich beminnen wil, stellen wy onder d'onbekende dingen: al schoon ons 't woort *perzoonlijkheyt* niet onbekent is, 't welk de Ghodtgeleerde doorgaans, om de zaak te verklaren gebruiken. Maar al ist woort ons niet onbekent, echter is de betekenis des zelfs ons onbewust, noch wy konnen geen klaar en onderscheide begrip daar af maaken, hoewel wy

ſtantvaſtelijk geloven, dat in de aldergelukzaligſte aanſchouwing Ghodts, die de gelovige belooft wort, hy dit den zijnen zal openbaaren.

De wil en macht Ghodts van buiten aangemerkt, worden van zijn verſtandt niet onderſcheiden..

De *wil* en *macht* van buyten aangemerckt, worden, als uyt het voorgaande genochzaam blijkt, van 't verſtandt Ghodts niet onderſcheiden. Want wy hebben getoont, niet alleenlijk dat Ghodt beſlooten heeft, dat de dingen zullen zijn, maar ook datze van zoo een natuir zullen zijn, dat is, dat hun wezendheyt en wezendlijkheyt, van Ghodts wil en macht moet afhangen: waar uyt wy klaar en onderſcheidelijk begrijpen, dat Ghodts verſtandt, zijn macht en wil, waar door hy de geſchape dingen heeft geſchapen, verſtaan, en onderhout, of bemint, geenzins onder malkanderen, maar alleenlijk in opzicht van ons verſtandt, onderſcheiden werden.

Ghodt haet en bemint de dingen oneigentlijk

Maar wanneer wy zeggen, dat Ghodt eenige dingen haat, eenige bemint; zoo wort dit gezegt in die zin, in welke de Schrift zegt, *dat de aarde de menſchen ſal uytſpouwen*, en diergelijke. Doch dat Ghodt op niemant toornich is, noch de dingen op zulk een wijz bemint, als 't gemeen volk zich wijs maakt, kanmen uyt de Schrift zelf wel afneemen: want Ezaias, en noch klaarder Paulus tot de Rom: hooftd. 9. zegt: *Want de kinderen noch ongeboore zijnde* (nam: die van Iſaak) *goet noch quaat gedaan hebbende, op dat Ghodts voorneemen na de verkiezinge bleve; niet uyt de werken, maar uyt den Roepende: werde gezegt tot haar; de meerder zal den minder dienen enz:* en wat daar na: *zoo dan, dien hy wil ontfermt hy, dien hy wil verhart hy. Gy zult dan tot my zeggen, wat klaagt hy dan, wie heeft zijn wil wederſtaan? ja maar, ô menſch, wie zijt gy die tegen Ghodt antwoort? 't maakzel zal niet tot zijn maker zeggen: wat, hebt gy my alzoo gemaakt? heeft de potbacker geen macht over 't leem, om te maken uyt een zelve klomp, een vat tot eere, een tot oneere, enz.*

Indien gy nu vraagt, waarom dan vermaant Ghodt de men-

Waarom Ghodt de menſchen vermaant, waarom hy hen zonder vermaninge niet zalich maakt: en waarom de Godloze geſtraft werden.

menſchen? Men kan hier op licht antwoorden; namelijk, dat hy van alle eewicheyt heeft beſloten, op die tijt de menſchen te vermanen, op dat die, welke hy wil zalich maken, bekeert werden. Zoo gy verder vraagt, of Ghodt hen, zonder deze vermaning, niet had konnen zalich maken? Wy zeggen ja, waarom dan doet hy 't niet, zult gy licht al weêr vragen? Hier op zal ik u antwoorden alsdan, wanneer gy my gezegt zult hebben, waarom hy de roode zee niet heeft doorgankelijk gemaakt, zonder een kraftige ooſte windt, en waarom hy niet alle byzondere bewegingen maakt, zonder andere bewegingen, en meer andere oneyndige dingen, die hy niet dan door middel oorzaken uytwerkt. Gy zult op nieu vragen, waarom dan werden de ghoddeloze geſtraft, want zy doen na hun natuir, en naa 't beſluyt Ghodts? ik antwoorde, zy worden ook geſtraft naa 't beſluyt Ghodts. En zoo alleenlijk maar die gene, welke wy verdichten uyt vryheyt te zondigen, geſtraft moeten werden, wel waarom trachten de menſchen dan feninige ſlangen uyt te roeyen? zy zondigen, doch alleenlijk uit hun eygen natuir, en konnen ook anders niet doen.

De Schriftuir leert niet dat tegen 't natuirlijk licht ſtrijdich zy.

Eyndelijk, ingevalle noch meer andere dingen, in de Heilige Schrift die bekommering maken, ontmoeten mochten, 'tis alhier de plaats niet die uyt te leggen: want hier onderzoeken wy alleenlijk die dingen, die wy door natuirlijke reden, zeer zeekerlijk bereyken konnen, en 't is genoeg dat wy die klaarblijklijk bewijzen: op dat wy weten, dat ook de Heilige Schrift de zelve leeren moet, want waarheyt is niet ſtrijdich tegen waarheyt, noch de Schrift kan zulke beuzelingen, als 't gemeen volk verdicht, niet leeren. Ja indien wy in de zelve iet, dat tegen 't natuirlijk licht ſtrijdich waar, bevonden, met de zelve vryheit, waar mê wy den Alcoran en den Thalmud beriſpen, konden wy die ook beriſpen, maar verre zy het te denken, dat in de Heilige Schrift iet, dat tegen 't natuirlijk licht ſtrijdich zy, gevonden zoud konnen werden.

HOOFTDEEL IX.

Van de Macht Ghodts.

Hoe Ghodts almachtigheyt te verstaan zy.

DAt Ghodt almachtich is, is nu al genoegzaam bewezen, hier zullen wy alleenlijk trachten kortelijk te verklaren, hoe deze toe-eigening te verstaan zy: want veele spreken hier af niet Ghodtvruchtelijk genoech; noch ook niet na waarheyt: want zy zeggen dat eenige dingen, uyt hun natuir, en niet uyt Ghodts besluyt mogelijk, eenige onmogelijk, en eyndelijk eenige nootzaaklijk zijn. En dat de *almogentheyt* Ghodts, alleenlijk maar ontrent de moogelijke plaatze heeft: doch wy, die nu getoont hebben dat alle dingen van Ghodts besluyt t'eenemaal af hangen, zeggen dat Ghodt almachtich is. Maar om dat wy nu ook weten, dat hy eenige dingen uyt loutere vryheit van wil besloten heeft, en daar by, dat hy onveranderlijk is, zoo zeggen wy, dat hy tegen zijne besluiten niet doen kan, en dat dit alleenlijk hierom onmoogelijk is; om dat het met zijn volmaaktheit strijdich zy.

Alle dingen zijn nootzaaklijk in opzicht van Ghodts besluit, maar niet enige in zich en enige in opzicht van Ghodts besluyt.

Maar misschien zal iemand tegenwerpen, dat wel eenige dingen werden bevonden nootzaaklijk te zijn, als wy op Ghodts besluiten letten, maar enige in tegendeel niet nootzaaklijk, als wy daar niet op letten. By voorbeelt, dat Josias, de beenderen van d'Afgodendienaars op den Autaar van Jerobeam, zoud verbranden: om dat, zoo wy alleenlijk op de wil van Josias letten, wy de zaak als mogelijk zullen oordeelen, en geenzins zeggen, datze nootzaaklijk was, als alleenlijk om datze de *Profeet* na Ghodts besluyt voorzegt hadde; doch dat des driehoeks driehoeken, gelijk moeten zijn met twee rechte, wijst de zaak zelf. Maar zeker zy verdichten uit hun onwetentheit, onderscheidingen in de dingen: want zoo de mensch, de geheele orde van de Natuir, klaarlijk verstonde, hy zoud alle dingen even zoo nootzaaklijk, als die zijn, die in de

de wiskonst werden verhandelt, bevinden: maar om dat dit boven de menschelijke kennis gaat, worden enige dingen moogelijk, en niet nootzakelijk van ons geoordeelt. Derhalve moet men zeggen, of, dat Ghodt niets kan doen, de wijl alle dingen waarlijk nootzaaklijk zijn, of, dat hy alles kan doen, en dat de nootzaaklijkheit, die wy in de dingen vinden, van Ghodts besluyt alleen zijn voortgekoomen.

Dat, indien Ghodt de natuir der dingen anders gemaakt had, hy ons ook een ander verstant had moeten geven.

Indien nu gevraagt wierde, maar wat dan, zoo Ghodt eens de dingen anders had beslooten, en die, die nu waar zijn vals gemaakt hadd, zouden wy die echter niet voor zeer waar erkennen? Waarlijk ja, zoo hy de natuir, die hy ons heeft gegeven, gelaten had. Maar ook indien hy gewilt had, hy had ons zulk een natuir, gelijk hy nu gedaan heeft, geven konnen, waar door wy de Natuir en wetten der dingen, zoo alsze van hem zijn vast gestelt, verstaan zouden. Ja ook, wanneer wy letten op zijne waarachticheit, hy had ons zulk een geven moeten. 't Welk mede, uyt, 't geen boven gezegt is, klaarlijk blijkt, namelijk, dat de heele genatuirde natuir, niet dan een wezend is, en dat daarom gevolglijk de mensch hier van een deel zijnde, met al d'andere t'zame moet hangen, invoege dat ook, uyt d'eenvoudicheit van Ghodts besluit, volgt, indien hy de dingen op een ander wijs' geschapen had, hy met eene onze natuir alzoo gestelt zou hebben, dat wy die, zoo alsze van hem geschape waren, verstaan zouden. Zoo dat, schoon wy de zelve onderscheiding van de macht Ghodts, die de Wijsgerige gemeenlijk geven, behoude willen, wy echter gedwonge werden, die anders te verklaren.

Hoe veelvoudich de mogentheit Ghodts zy.

Wy schiften dan de *macht Ghodts* in *geordende* en *volstrekte*.

Wat de volstrekte.

Wat de geordende.

De *volstrekte macht Ghodts* zeggen wy te zijn; wanneer wy zonder op zijn besluiten te letten, zijn almachticheyt aanmerken, maar de *geordende* wanneer wy op zijn besluyten zien.

Wat de gewoone en buitengewoone.

Voorts daar is ook een *gewoone* en *buitengewoone* macht Ghodts, *gewoone* is, waar door hy de werelt, na zekere orde onderhout, *buitengewoone*, als hy iet buiten orde van de natuir doet: gelijk by voorbeelt, alle wonderdaat; hoedanig is de ſpreeking van een ezel, de verſchijning van engelen enz. Al hoewel van dit laatſte met recht, zeer getwijfelt kan werden; dewijl 't een veel grooter wonderdaat ſchijnt, zoo Ghodt op een zelve, zekere, en onveranderlijke orde, altijt de werelt regeerde, als dat hy de wetten, die hy zelf in de natuir, op 't alderbeſte en uyt loutere vryheyt, heeft geveſtigt ('t welck van niemant, als geheel verblindt zijnde, ontkent kan werden) om de dwaaſheyt der menſchen, vernietigen zoude. Doch wy laten dit om te onderſcheiden over, aan de Ghodt-geleerden. Gelijk wy eyndelijk ook afterlaten d'andere geſchillen, die gemeenlijk ontrent de macht Ghodts werden bygebracht, als: *of de macht Ghodts, tot voorleedene dingen uytgeſtrekt wert? Of hy 't geen hy maakt, ook beter kan maaken? Of hy noch meer andere dingen, dan die hy gemaakt heeft, maken kan?* Om dat daar op, uyt het voorgezeyde, zeer lichtelijk kan werden geantwoort.

HOOFTDEEL X.

Van de Scheppinge.

WY hebben nu al te vooren geſtelt, dat Ghodt de Schepper van alle dingen is, hier dan zullen wy trachten, wat door Schepping verſtaan wert, te verklaaren, en daar na die dingen, welke gemeenlijk ontrent de zelve voorgeſtelt werden, na vermoge te ontknoopen. Laat ons dan aanvangen van 't eerſte.

Wat ſchepping zy.

Scheppinge, zeggen wy, is, *een werking, in welk geen oorzaken als de werkende t'zaameloopen, of een geſchape zaak is, die niet dan Ghodt, om wezendlijk te zijn, vooronderſtelt.*

Waar

Waar in aan te merken ſtaat, 1. Dat wy die woorden, die de Wijsgerigen gemeenlijk gebruyken, na laten, namelijk *uyt niet*, even of *het niet* de ſtôf geweeſt waar, uyt welk de dingen voortgebracht wierden. Maar dat zy zoo ſpreeken komt, om dat, als de dingen voortgebracht werden, zy gewoon zijn iet *voor* de zelve, waar uyt zy worden t'onderſtellen, en daarom hebben zy ook in de Schepping dit woortje *uyt* niet konnen nalaaten. 't Zelve gebeurt hen ontrent de ſtôf, naamelijk, ziende dat alle lichamen in een plaats zijn, en van andere omvangen werden, hebben zy zich zelf vragende, waar dan de ſtôf geheel was? ook geantwoort; in eenige ingebeelde ruymte. Zoo dat niet te twijfelen is, of zy hebben *het niet* als iets zaakelijk verziert of verbeeldt, en niet als een berooving van alle zaakelijkheyt aangemerkt. *De gemene ſchifting van de ſchepping wort verworpe.*

2. Dat ik zeg, dat in de Schepping geen andere oorzaaken als de werkende t'zaameloopen. Ik had wel konnen zeggen, dat Schepping alle oorzaken, behalve de werkende, *ontkent* of *uytſluit*, maar ik heb liever *t'zameloopen* gezegt, om niet gedwonge te wezen hen t'antwoorden die vragen, of Ghodt in de Schepping zich zelf geen eyndt, om 't welk hy heeft geſchapen, voorgeſtelt heeft? Voorts op dat ik de zaak beter verklaaren zou, heb ik de tweede bepaaling daar bygevoegt, namelijk, dat een geſchape zaak niet dan Ghodt vooronderſtelt, om dat, indien Ghodt zich eenig eyndt voorgeſtelt heeft, 't zelve niet buyten hem geweeſt is: want buyten hem is niet, waar door hy tot doen aangeport wort.

3. Dat uyt deze bepaaling genoegzaam volgt, dat'er van toevallen en wijzen geen Schepping zy; om datze, een geſchape zelfſtandicheyt buyten Ghodt, vooronderſtellen. *Toevallen en wijzen werden niet geſchapen.*

4. En eyndelijk dat, voor de Schepping geen tijt, noch ook duiring verbeelt kan werden; maar dat deze met de dingen begin genomen hebben, dewijl tijt een maat van de duiring, of liever, niet dan een wijz van denken is, zoo datze niet alleenlijk vooronderſtelt yder geſchape zaak, maar voor- *Voor de ſchepping is geen tijt noch duiring geweeſt.*

voornamelijk de denkende menschen. Doch de duiring hout op, als de geschape dingen ophouden te zijn, en zy begint als die beginnen. Ick zeg de *geschape dingen*, want dat tot Ghodt geen duiring, maar alleenlijk eewicheyt behoort, is overvloedich hier boven klaarlijk bewezen. Duiring dan vooronderstelt de geschape dingen, of ten minsten zy onderstelt die, doch zy, die *duiring* en *tijt* voor de geschape dingen verbeelden, zijn behept met een zelve vooroordeel, als zy, die buiten de stôf ruimte verzieren, gelijk dat door zich openbaar is. Endit zal van de bepaling der schepping genoeg zijn.

't Is de zelve werking Ghodts de werrelt te scheppen, en die t'onderhouden.

't Zal ook onnodich wezen hier weder te herhalen, 't geen wy *gem: ken:* 10. *deel* 1. bewezen hebben, namelijk: dat om een zaak te scheppen, zoo veel kraft vereist wert, als om die t'onderhouden, dat is, dat het de zelve wercking Ghodts zy, waar door hy de werelt schept, als waar door hy die onderhout.

Deze dingen dus aangemerkt zijnde, laat ons voortgaan tot het geen wy ten tweeden belooft hebben. 1. t'Onderzoeken wat het geschape, en wat het ongeschape zy. 2. Of het geschape van eewicheit, heeft konnen geschape worden?

Wat geschape dingen zijn.

Op 't eerste dan antwoorden wy kortelijk, al dat, welks wezendheit klaarlijk wort bevat zonder eenich wezendlijkheit, en dat door zich, is het geschape. Gelijk by voorbeelt: de stôf, welks klaar en onderscheide begrip wy hebben, als wy die onder de toe-eigening van uitstrecking begrijpen, en schoon die wezendlijk is, of niet is, wy bevattenze even klaar en onderscheidelijk.

Hoe Ghodts denking van d'onze verschilt.

Maar zal iemant lichtelijk zeggen, wy bevatten klaar en onderscheidelijk, de dencking zonder wezendlijkheit, en nochtans eigenen wy die aan Ghodt toe. Daar op ick antwoorde, wy eigenen aan Ghodt, geen zodanige denking als d'onze is, toe, namelijk, een lijdelijke, en die van de natuir der zaken bepaalt wert: maar een zodanige, die een

loutere

loutere doening is, en daarom wezendlijkheyt inwikkelt, als boven lankwijlig betoont is, want wy hebben bewezen, dat Ghodts verstandt en wil, van zijn macht, en wezendheyt, die wezendlijkheyt inwikkelt, niet wert onderscheiden.

Daar is niets buiten Ghodt gelijk-eewich met hem.

Aangezien dan al dat, welks wezendheyt geen wezendlijkheyt inwikkelt, nootzaaklijk, op dat het wezendlijk zy, van Ghodt geschape, en van de zelve Schepper geduirichlijk, als boven door veel redenen is betoogt, onderhouden moet werden: zoo zullen wy om 't gevoelen der gener te wederleggen, die de werelt of een verwarde klomp, of stôf van alle vorm ontbloodt, gelijk-eewich met Ghodt, en dus ook onafhangig, hebben gestelt, niet werden belet; maar overgaan tot het tweede, en onderzoeken, of het geschape ook wel van eewicheyt, had konnen geschapen werde.

Wat hier met deze woorden van eewicheyt beteekent wert.

Op dat dit wel werde verstaan, moet men letten op de wijze van spreken *van eewicheyt*: want wy begeeren daar mê hier ter plaatse (niet anders) te beteekenen, als 't geene wy te vooren, daar wy van d'eewicheyt Ghodts spraken, hebben verklaart. Wy verstaan dan hier alleenlijk een duiring, zonder beginzel van duiring, of alzulk een duiring, die, schoon wijze door veel jaaren, of tien duyzenden van jaaren begeerden te vermenichvuldigen, en deze uytbreng weêr door tienduyzenden, echter door geen getal, hoe groot het zy, zou konnen uytgedrukt werden.

(–) iets gansch anders altijd prorsus

Dat'er niets van eewicheyt heeft konnen geschapen werden wort bewezen.

Doch, dat'er zulk een duiring niet zijn kan, wert klaarlijk bewezen. Want indien de werelt van dit oogenblik af, wederom te ruggink, zy zal noyt zulk een duiring konnen hebben, derhalve dan, de werelt had ook, van zodanig beginzel af, tot dit oogenblik toe, niet komen konnen. Maar zult gy veel licht zeggen, by Ghodt is niets onmogelijk, de wijl hy almachtich is, en daarom heeft hy zulk een duiring, boven welk geen grooter zijn kan, konnen maken. Wy antwoorden, dat Ghodt, om dat hy almachtich is noyt

duiring, boven welke van hem geen grooter gemaakt kan werden, maken kan, om dat de natuir van duiring zoodanig is, gelijk ook 't getal, datze altijt grooter en kleynder kan werde begrepen. Misschien zult gy vervolgen: Ghodt is van eewicheyt geweest, en is tot op dees tijt toe, derhalve zo iszer duiring, boven welk geen grooter kan begrepe werden. Doch dus wort Ghodt duiring van deelen bestaande toege-eigent, 't geen van ons, wanneer wy hebben bewezen, dat hem geen duiring, maar eewicheit toekomt, overvloedig genoeg wederlegt is, en gave Ghodt dat dit van de menschen behoorlijk waar aangemerkt, zoo hadden zy, uyt veel bewijsredenen en ongerijmtheden, zeer lichtelijk zich konnen ontwarren, en in die zeer gelukzalige bepeinzing van dit wezend, met d'aldergrootste verlustiging zich gevestigt.

Edoch, laat ons tot d'antwoort der bewijsreden, waar mê eenige trachten de moogelijkheyt, van zoodanig een oneyndige duiring van de zijd van voore, te betoonen, toetreden.

Daar uyt dat Ghodt eeuwich zy, volgt niet dat ook zijn gewrochten van eewigheyt zijn konnen.

Eerstelijk brengen zy by: Een *voortgebrachte zaak, kan gelijklijk in tijt zijn met d'oorzaak, maar aangezien Ghodt van eewicheyt geweest is, zoo hebben ook zijn gewrochten voortgebracht konnen zijn van eewicheyt.* En dit bevestigen zy noch met het *voorbeelt van Ghodts Zoon, die van de Vader is voortgebracht van eewicheyt.* Maar uyt het voorzeyde is klaarlijk te zien, dat deze d'eewicheyt verwarren met de duiring, en aan Ghodt een duiring alleenlijk van eewicheyt toeschrijven, als uyt het bygebrachte voorbeelt klaarlijk blijkt: want de zelve eewicheyt, die zy toe-eigenen aan Ghodts Zoone, stellen zy ook moogelijk te zijn voor de schepzelen. Voorts, de tijt en duiring verbeelden zy voor de geschape werelt, en willen de duiring, gelijk andere de eewicheyt, buyten Ghodt, zonder de geschape dingen, stellen, 't welk beyde, als nu blijkt, niet waar is. Wy zeggen dan dat het vals is, dat Ghodt zijn eewicheyt aan de schepzelen kan mêdeelen, en dat Ghodts Zoon een schepzel zy; maar hy is,

als

als de Vader, eewich; en daarom als wy zeggen, dat de Vader van eewicheyt den Zoone heeft geteelt, willen wy niet anders zeggen, dan dat de Vader zijn eewicheyt aan den Zoone altijt mêgedeelt heeft.

Ten andere brengen zy by: *Dat Ghodt, als hy vrylijk werkt, niet min kraft heeft, dan als hy nootzaaklijk werkt: maar indien Ghodt nootzaaklijk wrochte, de wijl hy is van oneindige kraft, zoo had hy de werelt ook moeten van eewicheyt scheppen.*

Indien Ghodt nootzaaklijk wrocht was hy niet van oneyndige kraft.

Doch men kan ook hier op, indien maar op den grontvest des zelfs werde gelet, zeer lichtelijk antwoorden: want deze vooronderstellen, dat zy verscheide denkbeelden, van een wezend van oneindige kraft, hebbe konnen, aangezien Ghodt, zo wel als hy uyt nootzaaklijkheit van natuir, als wanneer hy vrylijk werkt, van hen bevat wert van een oneyndige kraft te zijn: maar wy ontkennen dat Ghodt, indien hy uyt nootzaaklijkheyt van natuir wrochte, van oneyndige kraft is, 't welk wy nu, nadien wy hebben bewezen, dat een aldervolmaakst wezend vrylijk werkt, en niet dan eenich kan werden begrepen, wel mogen ontkennen; ja ook nootzaaklijk van hen moet toegestaan werden. Doch indien zy aandringen, datmen nochtans stellen kan, schoon dit onmoogelijk is, dat Ghodt uyt nootzaaklijkheyt van natuir werkende, evenwel van oneyndige kraft is; zoo antwoorden wy, dat dit niet meer geoorloft is, als te stellen een vierkante kring, om daar uit dan te besluiten, dat alle de lijnen, van 't middelpunt tot d'omtrek getrokken, niet gelijk zijn. Doch dit is, om niet de dingen, die ik al lang gezegt heb, weêr te herhalen; klaarblijkelijk genoeg: want wy hebben nu al bewezen dat geen duiring zijn kan, welks dobbel, of welks grooter en kleynder men niet kan begrijpen; en dat diesvolgens van Ghodt, die door oneindige kraft vrylijk werkt, altijt boven deze een grooter en kleynder kan geschape werden: maar zoo Ghodt uyt nootzaaklijkheyt van natuir wrochte, zou dit geenzins volgen: want dan zou alleenlijk die maar,

welke uit zijn natuir ontſtonde, en boven deze geen ander oneyndig grooter, van hem voortgebracht konde werden, weshalve wy kortelijk aldus reedeneren. Indien Ghodt zoo groot een duiring ſchiep, boven welke hy zelf geen grooter kon ſcheppen, zoo zoud hy zijn macht verminderen, maar dit laatſte is vals; want zijn macht verſchilt niet van zijn wezendheit, derhalve enz. Voorts, indien Ghodt uyt nootzaaklijkheit van natuir wrochte, zoud hy een duiring boven welke hy zelf geen grooter kan ſcheppen, ſcheppen moete, maar Godt ſcheppende zodanig een duiring, is als dan niet van oneindige kraft, om dat wy boven deze een grooter begrijpen konnen; derhalve indien Ghodt uit nootzaaklijkheit van natuir wrochte, zou hy niet zijn van oneindige kraft.

Van waar wy 't begrip van een grooter duiring als die van deze werelt hebben.

Doch zoo hier uit noch aan iemandt deze ſwaricheit ontſtont, namelijk waar uit wy dan, angezien de werelt voor vijf duizendt jaren en noch meer, zoo de rekening der tijt beſchrijvers waar is, geſchape geweeſt is, noch grooter duiring begrijpen konnen, die wy verzekert hebben zonder de geſchape dingen te konnen werden verſtaan; die kan hem zeer lichtelijk werde benomen, zoo hy maar let, dat wy deze duiring, niet uit de beſchouwing alleen der geſchape dingen, maar uit d'overpeyzing van Ghodts oneyndige macht om te ſcheppen, verſtaan: want de ſchepzelen konnen niet, als door zich wezendlijk zijnde, of duirende, werden begrepen, maar, als door d'oneyndige macht Ghodts, waar van alleen, zy al hun duiring hebben; *bezie voorſt.* 12. *deel* 1. *en des zelfs gevolg.* Eindelijk, op dat wy geen tijt in 't beantwoorden van beuzelachtige bewijzen verſlijten, zoo ſtaat maar alleenlijk dit aen te merken, namelijk, 't onderſcheit tuſſen d'eewicheit en duiring, en dat de duiring zonder de geſchape dingen, noch d'eewicheit zonder Ghodt geenzins verſtaanlijk zijn. Want dit behoorlijk zijnde begrepen, zal zeer lichtelijk op alle bewijsredenen konne werden geantwoort; waarom wy dan onnodich achten hier op langer te ſtaan.

HOOFT-

HOOFTDEEL XI.

Van de Meêwerking Ghodts.

DAar is weynich of niet, aangaande deze toeeigening meer te zeggen, na dat wy nu al hebben getoont, dat Ghodt alle ogenblicken geduiriglijk de zaak, als van nieus ſchept, uyt het welk wy hebben bewezen, dat de dingen uyt zich, noyt mogentheyt hebben om iets te werken, noch zich tot enige werking te bepaalen, en dat dit niet alleenlijk in dingen buyten den menſch, maar ook in de menſchelijke wil zelf plaats heeft. Voorts wy hebben ook, op eenige bewijsredenen, hier toe behorende geantwoort, en ſchoon men gewoon is noch veel andere by te brengen, echter om datze voornaamlijk tot de Ghodtgeleertheyt behooren, gedenken wy het hier by te laten.

Edoch aangezien'er veel zijn, die Ghodts *Meêwerking* toelaten, doch in heel een ander zin, als wy die ſtellen, zoo ſtaat aan te merken, op dat wy 't bedroch der zelver lichtelijk ontdecken, 'tgeen wy nu al te vooren bewezen hebben, te weten, dat de tegenwoordige tijt geen t'zameknoping met de toekomende heeft, bezie *gem. ken.* 10. *deel* 1. En dat dit van ons klaar en onderſcheidelijk begrepen wert, en zoomen hier op nu behoorlijk let, zal zonder enige zwaricheyt, op alle de bewijsredenen der zelver, die uit de Wijsbegeerte mochten werden voortgebracht, konnen werden geantwoort.

Hoe Ghodts onderhouding in 't bepalen der dingen zich heeft.

Maar om dit geſchil niet te vergeefs aangeroert te hebben, zullen wy in 't voorby gaan antwoorden op deze vraag; *of by Ghodts onderhouding, wanneer hy de zaak bepaalt om te werken, iets komt?* Doch wy hebben, ſprekende van de beweging, nu d'antwoort hier op al enichzins aangeroert: want wy hebben gezecht, dat Ghodt de zelve hoegrootheit van beweging, in de natuir onderhout; invoege dat, zoo wy op de geheele

natuir van de stôf letten, by deze komt niet niews, doch in opzicht van de byzondere dingen kan men eenigzins zeggen dat by haar iet niews komt: 't welk niet schijnt in de geestelijke dingen plaats te hebben, dewijl 't niet blijkt, dat die alzoo van malkander af hangen. Wijders, aangezien de deelen des duirings onder zich egeene t'zamenknoping hebben, zoo konnen wy zeggen, dat Ghodt niet zoo zeer eygentlijk de dingen onderhout, als wel voortschept, invoege, zoo de mensch nu een bepaalde vryheit om iets te werken heeft, men zeggen moet, dat hem Ghodt op die tijt alzoo heeft geschapen. Hier tegen doet niet, dat de menschelijke wil menichmaal, van dingen buyten zich bepaalt wert, en dat wederom alle dingen, die in de natuir zijn, onderling van zich, tot iets te doen bepaalt werden: want zy zijn mede van Ghodt alzoo bepaalt. Maar geen ding kan de wil bepalen, noch zy kan ook, ten zy van Ghodts macht alleen, bepaalt werden. Doch hoe dit met de menschelijke vryheyt niet strijdich zy? of, hoe Ghodt dit behoudens de menschelijke vryheyt doen kan? belijden wy niet te weten. En daar van is nu dikwijls gesprooken.

De gemene schifting der toe-eigeningen Ghodts is meer van de naam dan van de zaak.

Deze alle dan zijn de dingen, die wy ontrent Ghodts toeeigeningen besloten hadden te zeggen, waar van wy tot noch toe geen schifting gegeven hebben. En die, welke doorgaans van de schrijvers gegeven wort, waar door zy die schiften, in onmêdeelbaare, en mêdeelbaare, ik moet het bekennen, 't schijnt meer een schifting van naam als zaak, want Ghodts wetenschap komt met de menschelijke wetenschap niet meer over een, als de hondt het hemels teken, met de hondt het blaffend dier, en misschien noch veel min.

d'Eige schifting van deze schryver.

Doch wy geven deze schifting. *Daar zijn eenige toe-eigeningen Ghodts, die zijn werkelijke wezendheit, andere die wel niets van werking, maar de wijze van zijn wezendlijk zijn verklaaren.* Van dit geslacht zijn *d'eenheit*, *d'eeuwicheit*, de

noot-

nootzaaklijkheit, enz: Van geen geslacht zijn, *de verstaning*, de *wil*, 't *leeve*, *d' almachticheyt*, enz: deze schifting is klaar, duydelijk, en begrijpt al Ghodts toe-eigeningen.

HOOFTDEEL XII.

Van de Menschelijke Ziel.

NU zullen wy tot de geschape zelfstandicheyt komen, deze hebben wy in een uytgestrekte, en denkende geschift. Door uytgestrekte verstaan wy de stôf, of lichamelijke zelfstandicheit: Maar door denkende alleenlijk de menschelijke zielen.

d'Engelen behooren niet tot d'overnatuirkundige, maar tot de Ghodtgeleerde aanmerkingen.

En schoon d'Engelen ook geschapen zijn, echter om datze door 't natuirlijk licht niet werden gekent, hebben zy tot d'overnatuirkunde geen opzicht; want dewijl hun wezendheit, en wezendlijkheit niet dan door openbaring bekent zijn, behooren zy tot de Ghodtgeleertheit alleen, welks kennis, aangezienze geheelijk een ander, of t'eenemaal verscheiden is, van de natuurlijke, zoo moetze daar mê geenzins vermengt werden. Niemant dan verwachte, dat wy van d'Engelen iets zullen zeggen.

De menschelijke ziel is niet uyt voortzetting, maar van Ghodt geschapen, doch wanneer is onbekent.

Wy komen dan tot de menschelijke zielen, waar van weinich te zeggen zal zijn, alleenlijk moet indachtich gemaakt werden, dat, aangezien het niet genoeg blijkt, wanneer Ghodt de ziel schept, dewijlze zijn kan zonder lichaam, wy van de tijt harer schepping ook niets gesproken hebben. Dit's evenwel klaar genoeg, datze niet is uyt *voortzetting*; want dit heeft alleenlijk plaats, in dingen die voortgeteelt werden, namelijk, in wijzen van enige zelfstandicheit, maar de zelfstandicheit zelf, gelijk wy genoegzaam hier voor bewezen hebben, kan niet werden voortgeteelt, maar wort van Ghodt alleen geschapen.

In wat zin de mensche-lijke ziel sterffelijk zy.

Maar op dat wy, van d'onsterffelijkheit des zelfs, iet hier by doen. 't Blijkt klaarlijk, datmen van geen geschape zaak kan zeggen, dat het strijdich tegen haar natuir zy, van Ghodt vernieticht te werden: want die macht heeft de zaak te scheppen, heeft ook macht die te vernietigen. Doet hier by, dat wy nu genoegzaam bewezen hebben, dat geen geschape zaak een ogenblick uit zijn natuir wezendlijk zijn kan, maar geduirichlijk van Ghodt wort geschapen.

Maar in wat zin zy onsterffelijk zy.

Doch schoon de zaak alzo zy, echter zien wy klaar en onderscheidelijk, dat wy egeen denkbeelt hebben, waar door wy begrijpen, dat een zelfstandicheyt vernieticht werde, gelijk wy wel denkbeelden, van verderving en teeling der wijzen, hebben: want als wy op 't maakzel van 't menschelijk lichaam letten, wy bevatten klaarlijk, dat het kan werden vernieticht, doch niet alzoo, als wy op de lichamelijke zelfstandicheit acht geven.

Eindelijk, een Wijsgerige vraagt niet, na 't geene Ghodt door zijn opperste macht doen kan, maar oordeelt van de natuir der dingen na de wetten die Ghodt in de zelve geplant heeft; invoege dat hy oordeelt vast te wezen en zeker, 't geen volgens die wetten vast en zeker te zijn wert beslooten, schoon hy niet ontkent, dat Ghodt deze wetten, en alle andere dingen veranderen kan. Weshalven dan, wanneer wy van de ziel spreken, onderzoeken wy niet, wat Ghodt kan doen, maar alleenlijk wat uyt de wetten van de natuir volgt.

Des zelfs onsterffelijkheit wort bewezen.

En aangezien uyt deze wetten klaarlijk volgt, dat een zelfstandicheyt noch door zich, noch door een ander geschape zelfstandicheyt kan werden vernietigt, gelijk wy nu te voren, indien ik wel onthouw, overvloedelijk bewezen hebben, zoo worden wy uyt de zelve gedwongen te stellen, dat de ziel onsterflijk zy. En zoo wy de zaak noch dieper inzien willen, wy zullen zeer klaarlijk, datze onsterflijk is, konnen bewijzen: want uyt de wetten van de natuir, als nu bewezen

is, volgt duidelijk, dat de ziel onsterffelijk is, maar deze wetten vande natuir, als ook uyt het voorgezeyde klaarlijk blijkt, zijn besluyten Ghodts, geopenbaert door 't natuirlijk licht, en de besluiten Ghodts, als ook is bewezen, zijn onveranderlijk. Derhalve zoo besluyten wy dan uyt alle deze klaarlijk, dat, volgens Ghodts besluiten, de zielen onsterffelijk zijn, en dat Ghodt zijne onveranderlijke wil, ontrent de duiring van de menschelijke zielen, niet alleenlijk door openbaaring, maar ook door 't natuirlijk licht heeft bekent gemaakt.

Het hindert niet dat men hier tegen werpe, dat Ghodt, om wonderdaden te doen, zomtijts de natuirlijke wetten vernietigt: want veele van de voorzichtigste Ghodtgeleerden staan toe, dat Ghodt noyt iet tegen, maar wel boven de Natuir doet, dat is, zoo ik 't verklaar; dat Ghodt ook veel wetten heeft om te werken, die hy aan 't menschelijk verstandt noch niet geopenbaart heeft, welke zoo zy daar aan geopenbaart waren, even zoo natuirlijk als d'andere zijn zouden. *Godt werkt niet tegen maar boven de natuir. en wat dit na dezes schrijvers meyning zy.*

Waar uyt dan zeer klaarblijklijk is, dat de zielen onsterffelijk zijn. Ik zie ook niet wat hier ter plaatze, van de menschelijke ziel in 't algemeen, meer te zeggen zy, noch ook by zonderlijk van des zelfs doeningen, ten waar dat de bewijsredenen van enige schrijvers, waar door zy trachten te maken, datze noch zien noch gevoelen, 't geen zy nochtans zien en gevoelen, my nodigden om hen t'antwoorden.

Daar zijn enige die menen datze betonen konnen, dat de wil niet vry is, maar altijt van een ander wert bepaalt, en dit komt daar uyt, om dat zy door wil iet, dat van de ziel onderscheiden is verstaan, welks natuir alleenlijk hier in, datze onverschillig zy, bestaat: maar wy om alle verwarring t'ontgaan, zullen eerst de zaak verklaaren, en dat gedaan zijnde, zeer lichtelijk de bedrieglijkheden van hun bewijsredenen ontdecken. *Waarom eenige meenen dat de wil niet vry is.*

Wy hebben gezegt dat de menschelijke ziel een denkende *Wat de wil is.*

zaak zy, waar uyt dan volgt, dat zy, uyt haar natuir alleen, in zich alleen aangemerkt, iet doen kan; namelijk dencken, dat is, bevestigen en ontkennen. Maar deze denkingen, worden, of van dingen buyten de ziel zijnde bepaalt, of van de ziel zelf: want zy is een zelfstandicheyt, uyt welks denkende wezendheit, veel denkbaare werkingen konnen, en moeten volgen. Maar deze denkbaare werkingen, die geen ander oorzaak dan de menschelijke ziel erkennen, worden *willingen* genoemt, doch de menschelijke ziel, voor zoo veelze bevat wert, als genoegzame oorzaak om alzulke werkingen voort te brengen, wort *wil* genoemt.

Datter een wil is.

Dat nu de ziel zoodanig een macht heeft, schoonze van geen uytwendige dingen bepaalt wert, kan zeer bequaamlijk werden verklaart, met het voorbeeldt van den Buridaanschen Ezel: want indien de mensch, in plaats van den Ezel gestelt wert, in zulk een onverschillendtheyt, hy zal voor geen denkende zaak, maar voor een dommen Ezel, indien hy van honger en dorst sterft, moeten werde gehouden. Voorts blijkt dit ook hier uyt, om dat, als vooren gezegt is, wy ook van alle dingen hebben wille twijffelen, en niet alleenlijk 't geen twijffelachtich was, als zodanich oordelen, maar als vals verwerpen, bezie *Des Cartes beginz: deel* 1. *lidt* 39.

Wat de wil is.

Wijders staat aan te merken, schoon de ziel om yet te bevestigen of te ontkennen, van uytwendige oorzaken bepaalt wierde, zy echter niet alzoo bepaalt zoud werden, als ofze van d'uytwendige dinge wierde gedwongen, maar alzo, datze altijt vry blijve: want geen zaak heeft macht om zijn zelfs wezendheit te vernietigen, invoege dat, 't geen zy bevestigt en ontkent, bevesticht en ontkent zy altijt vrywilliglijk, als in de vierde bedenking genoegzaam verklaart is. Zoo nu iemant vraagt; waarom de ziel dit of dat wil, en dit of dat niet wil? die zullen wy antwoorden, om dat zy een denkende

zaak

zaak is, dat is, die uyt haar natuir 't vermogen heeft van te willen en niet te willen, te bevestigen en t'ontkennen; want dat is het, een denkende zaak te zijn.

Noch met de begeerte niet moet werden vermengt.

Dit dus verklaart zijnde, laat ons de bewijsredenen der tegenstrevers bezien, d'eerste is dusdanich. *Indien de wil tegen 't laatste gezeg van 't verstant willen kan, Indien zy, het tegendeel van 't ghoedt van 't laatste gezeg van 't verstandt voorgeschreven, begeeren kan; zoo zalze 't quaat begeeren konnen, als 't quaat, maar dit is ongerijmt, derhalve dan ook dat.* Uyt deze bewijs-reden is klaar te zien, datze niet verstaan wat de wil is: want zy verwerren die met de begeerte, die de ziel heeft, na datze iet bevesticht of ontkent heeft, en dit hebbenze van hun Meester geleert, die de wil heeft bepaalt te zijn, *een begeerte onder schijn van ghoedt*. Maar wy zeggen de *wil* te zijn, *het bevestigen, van dat dit ghoedt zy, en in tegendeel*, gelijk wy dat te vooren ontrent d'oorzaak van dooling, die bewezen is daar uyt, dat zich de wil verder dan 't verstant uytstrekt, t'ontstaan, genoegzaam verklaart hebben. Want zoo de ziel, hier uyt om datze vry is, niet bevestigde dit ghoedt te zijn, zy zou niets begeeren, invoege dat wy, om op dit bewijs t'antwoorden, wel toestaan, dat de ziel niet tegen 't laatste gezeg van 't verstant willen kan', dat is, niet willen kan, voor zoo veel zy onderstelt wort niet te willen, gelijk dat onderstelt wort, als men zegt dat zy eenige zaak quaat heeft geoordeelt, dat is, eenige zaak niet gewilt heeft. Maar echter ontkennen wy dat zy geheelijk niet dat, 't geen quaat is zou hebben konnen willen; dat is, ghoedt hebben konnen oordeelen, dewijl dit tegen d'ondervinding zelf waar, want veel dingen die quaat zijn worden ghoedt, en in 't tegendeel die ghoedt zijn, quaat van ons geoordeelt.

Noch datze iet anders dan de ziel zelf zy.

De tweede bewijsreden, of liever d'eerste, om dat tot noch toe geen is geweest, is deze. *Indien de wil van 't laatste oordeel*

des oeffenigen verstants, om te willen, niet werde bepaalt, zoo zalze dan zich zelf bepaalen: maar de wil bepaalt zich zelf niet, om datze uyt zich en haar natuir onbepaalt is. Hier uyt gaan zy dus voort: *Indien de wil uyt zich en haar natuir onverschilligh is om te willen, en niet te willen; zoo kan zy om te willen, van zich zelf niet werden bepaalt: dewijl 't geen dat bepaalt, zoo wel bepaalt moet zijn, als 't geen dat bepaalt wort, onbepaalt is: maar de wil als zich zelf bepaalende aangemerkt, is zoo wel onbepaalt, als datze wort aangemerkt om bepaalt te werden: want de tegenstrevers stellen in de bepaalende wil Niet, of 't zelve is ook in de wil, die bepaalt zal worden, of in die bepaalt is, noch daar kan ook hier iet anders gestelt werden. Derhalve dan, zo kan de wil van zich zelf om te willen niet werden bepaalt, indien niet van zich zelf, derhalve van elders.* Dit zijn de eige woorden van den Leydschen *hooftleeraar Hereboord*, met welke hy genoegzaam toont, dat hy door de wil niet de ziel zelf verstaat; maar iet anders buyten de ziel, of in de ziel, en 't welk, als een zuiver tafereel, alle denking ontbeerende, bequaam zy voor yder om af beeldzels t'ontfangen. Of liever als een weeghschaal, die, gestelt zijnde in 't eevenwicht, van yder swaarte na d'een of d'ander zijde, na welke 't bykomend gewicht bepaalt is, overslaat. Of eindelijk iet 't geen noch hy zelf, noch eenigh sterffelijk mensch met gedachten kan na speuren. Wy hebben nu gezegt, ja klaarlijk getoont, dat de wil niet anders is als de ziel zelf, die wy een denkende zaak noemen; dat is, bevestigende en ontkennende; waar uyt klaarblijklijk wort afgenomen, als men op de natuir van de ziel let, dat zy gelijke macht heeft om te bevestigen en t'ontkennen, want dat is zeg ik dencken. Indien wy hier uyt dat de ziel denkt, besluyten dat zy macht om te bevestigen en t'ontkennen heeft, waarom zoeken wy dan van buitenkoomende oorzaken, om uyt te werken dat, 't welk uyt de natuir alleen van de zaak volgt? Maar zult gy zeggen; de ziel zelf is niet meer bepaalt om te bevestigen, als om t'ontkennen,

kennen, en dus besluyt gy datmen nootzaaklijk een oorzaak, waar doorze werde bepaalt, zoeken moet. Doch ik in tegendeel zeg, indien de ziel alleenlijk uyt zich en haar natuir bepaalt waar om te bevestigen, (schoon 't onmogelijk is, dit te begrijpen, zoo lang wy haar, een denkende zaak te zijn, bepeinzen) zoo zoud zy uyt haar natuir alleen, maar alleenlijk bevestigen, en noyt, schoon hoe veel oorzaken ook t'zamen liepen, ontkennen konnen: en zooze noch tot bevestigen, noch tot ontkennen bepaalt is, zy zal geen van beyde konnen doen, maar indienze eyndelijk tot beyde macht heeft als nu getoont is, zoo zal zy het beyde uyt haar natuir alleen, zonder enige mêhelpende oorzaak, doen konnen. 't Welk klaarlijk blijken zal, voor allen, die de denkende zaak, als denkende zaak aanmerken, dat is, die de toe-eigening van denking, van de denkende zaak zelf, waar vanze niet dan door reeden wert onderscheiden, geenzins afzonderen; als de *tegenstrevers* doen, die de denkende zaak van alle denking ontblooten, en deze dan, als een eerste stôf der Peripatetische, verdichten. Weshalve ik op de bewijsreden aldus antwoorde, en dat op 't meerder voorstel; indien hy door wil verstaat, een zaak van alle denking berooft? zòo staan wy toe, dat de wil uyt haar natuir onbepaalt is; maar wy ontkennen dat de wil, iet, dat van alle denking berooft is, zy; in tegendeel wy stellen datze een denking is, dat is, een vermooge tot beyde, naamelijk, tot bevestigen en tot ontkennen: waar door zekerlijk niet anders verstaan kan werden, als een oorzaak die genoegzaam zy tot beide. Voorts, wy ontkennen ook, dat zoo de wil onbepaalt waar, dat is, van alle denking berooft, enige andere bykomende oorzaak, als Ghodt alleen, door zijn oneyndige macht om te scheppen, die zoud konnen bepalen. Want een denkende zaak te begrijpen zonder denking, is even, als een uytgestrekte zaak, te willen zonder uytstrekking bevatten.

Eyndelijk op dat het niet nodich zy, hier meer bewijsrede-

Waarom de Wijsgerigen de ziel met lichamelijke dingen verwart hebben.

nen op te halen, wil ick datmen alleenlijk gedenke, dat de *tegenstrevers*, om dat zy de wil niet verstaan, noch enich klaar en onderscheide begrip gehadt hebben van de ziel, die met de lichamelijke dingen hebben verwart, spruytende dit hier uyt, dat zy om geestelijke zaken, die zy niet verstonden te verklaren, woorden gebruykt hebben, die zy gewoon waren te gebruyken ontrent lichamelijke: want zy zijn gewoon geweest, zulke lichamen, die, van uytwendige gelijkmachtige oorzaken, en geheelijk tegenstrijdige, na een tegendeelige zijde gedreve werden; waar door zy in 't eevenwicht zijn, onbepaalde te noemen. Aangezien zy dan de wil onbepaalt stellen, zoo schijnen zy die ook, als een lichaam in 't even wicht gestelt, te bevatten; en om dat zulke lichamen niets hebben, dan 't geen zy van uytwendige oorzaken hebben ontfangen, (waar uyt volgt datze altijt van een uytwendige oorzaak moeten werden bepaalt) achten zy, dat ook 't zelve inde wil moet volgen. Maar 't is genoegzaam verklaart, hoe zich deze zaak heeft: en daarom onnodich meerder daar af te zeggen.

Wy hebben ook te vooren van d'uytgestrekte zelfstandicheyt gesproken, en buiten deze twee erkennen wy geen andere. Wat de zakelijke toevallen, en andere hoedanigheden aangaat, die zijn genoegzaam verworpen, en niet nodich, om die te wederleggen, hier enige tijt te verslijten.

UIT.

BLAD-

BLADWYSER,

Der Voorſtellen, Inzetzels, en Gevolgen,

Die in't eerſte, tweede en derde deel, van de Beginzelen der Wijsbegeerte begreepe werden.

DEEL I.

DEEL II.

3. Dat'er

DEEL III.

BLADWYZER

Der Hooftdeelen en Zaken, die in 't eerste en 't tweede Deel des Aanhangzels, begreepen werden.

DEEL I.

HOOFTDEEL I.

Van 't Zaaklijk, 't Verziert, en 't Weezend van Reden.

HOOFTDEEL II.

Wat 't zijn na Wezendheit, Wezendlijkheit, 't Denkbeeldt en naa 't Vermoge te zeggen zy.

HOOFTDEEL III.

Van 't geen Nootzaaklijk, Onmoogelijk, Moogelijk en Gebeurlijk is.

HOOFTDEEL IV.

Van Duiring en Tijt.

HOOFTDEEL V.

Van Tegenstelling, Orde, enz.

HOOFTDEEL VI.

Van 't Een, Waar, en Ghoet.

't Waar

DEEL II.

HOOFTDEEL I.

Van d'Eewicheit Ghodts.

HOOFTDEEL. II.

Van d'Eenheit Ghodts.

HOOFTDEEL. III.

Van d'Onmeetelijkheit Ghodts.

HOOFTDEEL. IV.

Van d'Onveranderlijkheit Ghodts.

HOOFTDEEL. V.

Van d'Eenvoudicheit Ghodts.

HOOFTDEEL VI.

Van 't Leeven Ghodts.

HOOFTDEEL VII.

Van 't Verstant Ghodts.

HOOFTDEEL VIII.

Van de Wil Ghodts.

HOOFTDEEL IX.

Van de Macht Ghodts.

HOOFTDEEL X.

Van de Schepping.

HOOFTDEEL XI.

Hoe Ghodts Onderhouding in 't bepalen der dingen zich heeft.

HOOFTDEEL XII.

Van de Menſchelijke Ziel.

EYNDE